

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Diplomová práce

Bc. Ivo Formánek

**Vojenské a politické souvislosti výstavby Maginotovy
linie**

**Maginot line and its construction in political and
military context**

Praha 2011

Vedoucí práce: doc. PhDr. Václav Horčíčka, Ph.D.

Vřele děkuji panu doc. PhDr. Václavu Horčíčkovi, Ph.D., který mi v průběhu psaní této diplomové práce pomáhal svými odbornými radami a připomínkami.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Poděbradech 28. července 2011

Abstrakt

Maginotova linie patří neodmyslitelně k vojenským dějinám meziválečného období. Tato diplomová práce usazuje tento fenomén do širších politických a vojenských souvislostí. Zkoumané období lze vymezit koncem 1. světové a začátkem 2. světové války, avšak pro vysvětlení všech souvislostí bylo občas nutné tento rámec opustit.

Hlavním objektem zájmu nejsou dějiny Maginotovy linie samotné, ale vše, co nějakým způsobem formovalo názory vojáků a politiků na její výstavbu. Zodpovězeny jsou otázky, proč k jejímu zbudování přistoupili, co si od tohoto kroku slibovali a jaké v něm spatřovali výhody či nevýhody. Analyzovány jsou také zřetelně negativní postoje, jaké k výstavbě opevnění zaujímal především politická levice. Prostor dostala také analýza francouzské meziválečné fortifikační školy.

Velká pozornost je věnována reflexi Maginotovy linie v dobovém denním i odborném vojenském tisku, což spolu s rozbořením postojů vojáků a politiků umožnilo alespoň z části odpovědět na otázku, zda je možno mluvit o mýtu Maginotovy linie.

Tato práce ukazuje, že je to minimálně velmi problematické, neboť tato pevnostní soustava zásadnějším způsobem dobové myšlení neovlivnila, ani nebyla důsledkem mylných představ o budoucí válce.

Abstract

Maginot line is one of the essential issues of military history between two world wars. This graduation thesis situates this phenomenon in wider political and military context. The period of interest is between the First and the Second world war, but for explanation of full coherence, sometimes it was necessary abandon this frame.

The main object of interest is not the history of Maginot line itself, but everything that shaped the points of view of generals and politicians about its construction. The answered questions are, why did they start to build this bulwark, what were they waiting for and what advantages and disadvantages they assigned to this line. The negativ opinions of political left were also analysed, just as the french interwar fortification school.

There is an attention on reflections of Maginot line in civil and military periodicals that together with analysis of opinions of important political and civil persons enabled to answer the question, whether it is possible to speak about myth of Maginot line.

This graduation thesis shows clearly that it is very difficult to think so, because construction of Maginot line didn not influence the life in France so much and it wasn not the cause of fallacious imaginations either.

Klíčová slova: válečný konflikt, opevnění, Francie, Maginotova linie

Key words: warfare, fortification, France, Maginot line

Obsah

1. Úvod	7
2. Historie výstavby opevnění	12
3. Vývoj francouzských názorů na stálá opevnění a bitva o Verdun	19
3.1 Verdunské peklo	23
4. Poválečná Francie	24
5. Reflexe bojů o opevnění v 1. světové válce	27
5.1 Odborná reflexe	28
5.2 Verdunský mýtus	35
6. Konec francouzské dominance a začátek mírové politiky	38
7. Vojenství po 1. světové válce a cesta k Maginotově linii	40
8. Budoucí opevnění	46
8.1 Funkce nového pevnostního systému	47
8.2 Takticko-technická podoba	51
8.3 Finanční otázka	55
8.4 Posádky	56
8.5 Závěr	58
9. Fáze realizace	60
9.1 Odhlasování úvěrů	60
9.2 Cesta k „nepřekročitelné linii“	65
9.3 Příčiny výstavby Maginotovy linie	71
9.4 André Maginot a jeho pomník	75
9.5 Závěr	76
10. Reflexe výstavby Maginotovy linie v tisku a otázka vzniku mýtu	78
10.1 Reflexe opevnění v novinách do začátku 2. pol. 30. let	80
10.2 Reflexe opevnění v novinách při významných událostech 2. poloviny 30. let	86
10.3 Závěr	90
10.4 Povědomí veřejnosti o Maginotově linii	91
10.5 Propaganda a otázka vzniku mýtu	92
11. Maginotova linie v boji	95
12. Závěr	98
Fortikační slovník	100
Seznam literatury	103
Seznam pramenů	107
Seznam příloh	109

Seznam zkratek

AD	- Alliance Démocratique
CCEODT	- Commission chargée des études d'organisation de la défense du territoire
CDF	- Commission de défense des frontières
CDT	- Commission de défense du territoire
CORF	- Commission d'organisation des régions fortifiées
CSG	- Conseil supérieur de la guerre
ČSR	- Československá republika
MOM	- Main d'oeuvre militaire
PCF	- Parti communiste français
PRDS	- Parti Républicain Démocratique et Social
PRRRS	- Parti républicain, radical et radical-socialiste
RAF	- Royal air force
RF	- région fortifiée
RFV	- Région fortifiée de Verdun.
RGM	- Revue du génie militaire
RMF	- Revue militaire française
SD	- Secteur défensif
SF	- Secteur fortifiée
SFIO	- Section française de l'Internationale ouvrière
SSSR	- Svaz sovětských socialistických republik
STG	- Section technique du génie

1. Úvod

Budování fortifikací patří již po několik tisíciletí k základním projevům vojenské činnosti člověka. Ačkoliv během této doby vznikl nespočet mimořádných staveb, jen velmi málo z nich je dnes, kdy již opevňování takřka ztratilo svůj původní smysl, možno označit za všeobecně známé. Do této velmi úzké skupiny patří také Maginotova linie,¹ kterou od konce 20. let stavěla Francie podél svých východních hranic ve snaze zajistit se proti očekávané německé agresi.

Toto opevnění, představující jeden z fenoménů meziválečných vojenských dějin, obdrželo své jméno po André Maginotovi,² který od listopadu 1929 až do ledna 1932 zastával post ministra války, patřil mezi velké zastánce fortifikací a za jeho úřadování došlo ke schválení klíčového zákona uvolňujícího finanční prostředky na nový pevnostní systém. Dokončení svého díla se však Maginot nedočkal, neboť v lednu 1932 zemřel. Po něm pojmenovaná linie se dostala do povědomí především díky mýtu o své nedobytnosti, ostře kontrastujícím s rychlým a nečekaným pádem země, kterou měla chránit. S velkými finančními náklady vystavěné fortifikace navíc do válečných událostí takřka vůbec nezasáhly, a proto vzniknul klamný dojem o jejich naprosté neúčinnosti, což vytvářelo a neustále vytváří prostor k různým diskuzím. Významnou roli v uchování pojmu Maginotova linie sehrála také nepochybně její monumentalita, technická vyspělost a jakýsi závoj tajemna, které přitahovaly pozornost již ve 30. letech a o nic méně nepřestaly lákat zvědavost lidí ani o desítky let později.

Nutno zmínit, že se nejedná o jediné fortifikace, které země galského kohouta v této době postavila. Kromě zásadních vylepšení obranných zařízení v přístavech³ došlo také k výstavbě Marethské linie v Tunisku, zabírající šířku 35 km mezi mořem a Matmâtskou vrchovinou nedaleko města Mareth. Žádnou z těchto prací ovšem nelze vzhledem k jejich velikosti, technické vyspělosti, finančnímu nákladu a dobovému strategickému významu srovnávat s Maginotovou linií, táhnoucí se podél francouzské východní hranice s Itálií, Švýcarskem, Německem, Lucemburskem, Belgií a na Korsice. Její dobový i historický význam výše jmenovaná opevnění přesáhnul takovým způsobem, že je zcela a oprávněně zastínil.

1 Ve francouzštině La Ligne Maginot. Více k názvu Maginotova linie viz kap. Povědomí veřejnosti o Maginotově linii.

2 Více kap. André Maginot a jeho pomník.

3 Především v Toulonu a Bizerte.

Maginotova linie není jen částí historie, ale také monumentálním technickým dílem, což se odráží i ve dvou základních pohledech, které do značné míry přechází také do literatury. Na jednom pólu stojí přístup činící hlavním objektem zájmu pevnosti samotné, na druhém konci pomyslné úsečky leží naopak pojetí, jehož těžiště je v lidské činnosti v tom nejobecnějším slova smyslu spojené s opevněním a jejich vzájemná interakce. V praktické rovině první přístup zaujímá značně technicistní pohled na fortifikace a jejich vývoj, díky čemuž balancuje na hranici historie jako vědy a poměrně často za ní i padá, zatímco druhý pohled se koncentruje na zasazení do širších historických souvislostí. Oba náhledy se pochopitelně ovlivňují, navzájem čerpají ze svých poznatků a také se velmi často prolínají, což znemožňuje jednoznačnou kategorizaci.

Zcela první příležitost pro české čtenáře seznámit se podrobněji s Maginotovou linií se naskytla již v průběhu 2. světové války díky knize *Sláva a pád Maginotovy linie a Verdunu*⁴ od generála Libora Vítěze, který se zúčastnil zájezdu pořádaného říšskou brannou mocí na podzim 1940. Ačkoliv se jednalo o dílo propagující především sílu německé armády, čtenáře velmi dobře seznamovalo s podobou francouzské linie opevnění, a to i pomocí několika desítek fotografií. Na další rozsáhlejší práci si čtenáři museli počkat několik desítek let. Mezi lety 1945-1989 se toto téma objevovalo jen velmi zřídka, obvykle formou populárně-naučného článku nebo dvou letmých zmínek v publikacích vydaných Okresním muzeem v Náchodě.⁵ Po sametové revoluci se situace zlepšila. V *ATM-armádním magazínu* vyšlo několik krátkých článků od Vladimíra Kupky a Martina Ráboň, týkajících se většinou konkrétních oblastí Maginotovy linie, nebo její výzbroje.⁶ Druhý jmenovaný publikoval také dvě krátké studie v sérii Fortsborníků popisující tvrz Rohrbach⁷ a Hackenberg.⁸ Této největší tvrzi Maginotovy linie se širěji věnoval Robert Varoqui ve své knize *Maginotova linie: dělostřelecká tvrz A19 Hackenberg*.⁹ V roce 1997 vyšly současně dva průvodce, které mimo pevnostní muzea velmi detailně popisují také technicko-taktické provedení linie, objektů a jejich vybavení. Obě knihy, *Průvodce po*

4 VÍTĚZ, L. *Sláva a pád Maginotovy linie a Verdunu*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1941. 143 s.

5 BÍLEK, J. *Evropská stálá opevnění 1918-1945*. 1. vyd. Náchod: Okresní muzeum v Náchodě, 1988. 61 s.
KAPLAN, V. *Evropská stálá opevnění v období mezi dvěma světovými válkami*. 1. vyd. Náchod: Okresní muzeum Náchod, 1984. 35 s.

6 Např. KUPKA, V. Méně známá výstavba na Maginotově linii. In *Armádní technický magazín*, březen 1993, roč. 25, č. 3, s. 9-10. ISSN 1210-2849. RÁBOŇ, M. Obří tvrže. In *Armádní technický obrazový magazín*, červen 1992, roč. 24, č. 6, s. 7-8. ISSN 0322-8401

7 RÁBOŇ, M. Malá tvrz Rohrbach. In *Fortsborník 1*. Brno: Společnost přátel československého opevnění Brno, 1993. s. 66-70.

8 RÁBOŇ, M. A-19 Hackenberg. In *Fortsborník 2*. Brno: Společnost přátel československého opevnění Brno, 1996. s. 31-40.

9 VAROQUI, R. C. *Maginotova linie: dělostřelecká tvrz A 19 Hackenberg*. přel. Kupka. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem, 1998. 91 s. ISBN 80-86011-03-8

*Maginotově linii*¹⁰ a *Maginotova linie: hranice z betonu a oceli*,¹¹ jsou díly již zmíněných autorů Kupky a Ráboně, jehož práce je zatím největší kniha vydaná o Maginotově linii v češtině. Boji o francouzské fortifikace se podrobněji zabývali pouze Zdeněk Novák se Zuzanou Pileckou ve stručné publikaci *Pevnosti Maginotovy linie v boji*¹².

Zahraniční literatura, především pak ta francouzská, je pochopitelně mnohem bohatší. Největším dosud vydaným dílem je zatím pětidílná(!) práce z pera Jeana-Yvese Maryho a Alaina Hohnadela *Hommes et ouvrages de la ligne Maginot*,¹³ velmi detailně popisující historii výstavby linie, jednotlivé tvrže, vojenské útvary s obranou Maginotovy linie spojené i průběh samotných bojů. Tato rozsáhlá publikace také přináší velké množství dobových fotografií. Mezi známé práce patří také *La muraille de France ou la ligne Maginot*¹⁴ od Philippe Truttmanna. Tento autor se s již zmíněným Hohnadelem také podílel na stručné, ale často citované *Guide de la ligne Maginot*,¹⁵ zabývající se, jak název napovídá, především objekty, kde později vznikla pevnostní muzea.

Z anglicky psané literatury je třeba zmínit především *Fortress France*¹⁶ od J. E. a H. W. Kaumanna

pojednávající o obraně Francie v roce 1940 se zvláštním důrazem na Maginotovu linii. První z dvojice také spojil síly s Robertem Jurgou na knize *Fortress Europe*,¹⁷ která se zabývá meziválečnými pevnostními systémy v Evropě a nemalý prostor věnuje i tomu francouzskému. Obě relativně rozsáhlé publikace, byť velmi známé, se vyznačují jistou nedotažeností a někdy poněkud zavádějícími informacemi. Maginotově linii bylo zasvěceno také 60. číslo časopisu *After the battle* napsané Jeanem Palludem¹⁸ zaměřující se kromě stručného historicky technického úvodu na popis válečných událostí. Tomu se velmi podrobně věnovali také Romanych a Rupp ve své knize *Maginot line 1940*.¹⁹

10 KUPKA, V. *Průvodce po Maginotově linii*. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint, 1998. 88 s. ISBN 80-86011-02-X

11 RÁBOŇ, M. *Maginotova linie: hranice z betonu a oceli*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství a vydavatelství Společnost přátel československého opevnění, 1997. 145 s. ISBN 80-238-2314-0

12 NOVÁK, Z. PILECKÁ, Z. *Pevnosti Maginotovy linie v boji I*. 1. vyd. Brno: Společnost přátel československého opevnění. 72 s.

13 První díl: MARY, J. Y. HOHNADÉL, A. *Hommes et ouvrages de la ligne Maginot (1)*. 1. vyd. Paříž: Histoire & collections, 2001. 181 s. ISBN 2 908 182 882

14 TRUTTMANN, P. *La Muraille de France ou la ligne Maginot*. Thionville: G. Klopp, 1988. 627 s. ISBN 2-906535-12-5

15 HOHNADÉL, A. TRUTTMANN, M. *Guide de la ligne Maginot: des Ardennes au Rhin, dans les Alpes*. 1988. 96 s.

16 KAUFMANN, J. E. KAUFMANN, H. W. *Fortress France-the Maginot line and french defenses in WWII*. 1. vyd. Mechanicsburg: Stackpole books, 2007. 200 s. ISBN 978-0-8117-3395-3

17 KAUFMANN, J. E. JURGA R. M. *Fortress Europe: european fortifications of world war II*. Da Capo Press, 2002. 431 s. ISBN 0-306-81174-X

18 PALLUD, JEAN. The Maginot line. In *After the battle*. č. 60. Battle of Britain International Limited

19 ROMANYCH, M. RUPP, M. *Maginot line 1940: battles on the french frontier*. 1. vyd. Midland House, West Way, Botley, Oxford: Osprey publishing, 2010. 96 s. ISBN 978 1 84603 499 2

Obecně lze říci, že poměrně kvalitně jsou zpracovány otázky týkající se konstrukce a výzbroje objektů, historie výstavby po stavebně-technické stránce a boje v létě 1940. Mnohem méně jsou probádány příčiny zbudování Maginotovy linie a očekávání, která měla plnit.

Historie její výstavby se začala psát v září roku 1928 a skončila až německým vpádem v květnu 1940. Pro pochopení všech souvislostí je ovšem nutné začít mnohem dříve, neboť nápad vybudovat „železobetonový val“ se neobjevil znenadání, ale měl hluboké historické kořeny, které lze na velmi obecné úrovni sledovat několik staletí zpět. V konkrétnější rovině lze za významný milník považovat události 1. světové války. Zde leží bezprostřední kořeny budoucí, nejen francouzské výstavby opevnění, a proto i zde začíná v této práci podrobný popis událostí spjatých s Francií a jejími fortifikacemi. Nová kapitola historie Maginotovy linie a její výstavby se začala psát po konci 2. světové války, ale na rozdíl od meziválečného období již fortifikace nehrály výraznější úlohu a takřka nijak dějiny této etapy minulosti neovlivnily.

Během 13 let se na výstavbě Maginotovy linie podílely tři organizace a není se proto možné divit podobě konečného výsledku, který tvořila směs objektů různých kvalit, provedení, stáří a především umístění. Maginotovou linií jsou dnes obvykle nazývána všechna opevnění vystavěná na francouzských východních hranicích, což v zásadě odpovídá i dobovému chápání tohoto pojmu,²⁰ a proto se tohoto pohledu drží také tato práce.

Jejím cílem není podrobně popsat postup a organizaci výstavby nebo vývoj zbraňových systémů, neboť těmto oblastem se věnovalo již nemálo studií a knih.²¹ První pomyslná část této práce²² je zaměřena především na vojenské souvislosti výstavby Maginotovy linie a má za cíl odhalit vývoj názorů francouzských vojenských činitelů na opevnění a zároveň zjistit, co přesně zapříčinilo jejich silnou náklonnost k těmto stavbám a jaké funkce měly nové fortifikace v jejich představách plnit. Tyto myšlenky dozajista výrazně ovlivňovaly politiky, kteří uvolněním finančních prostředků v zásadě o mnoha vojenských záležitostech rozhodovali a zároveň armádu jako v každé demokratické zemi úkolovali, čímž se velkou měrou podíleli na vytváření válečné doktríny. To vše podtrhuje význam úvah vojenských odborníků, které si tato část klade za cíl rozpoznat a popsat jejich příčiny, stejně jako argumentaci, která sloužila k jejich obhajobě. Obzvláště důležitou otázku pak představuje,

20 Severní úsek od tvrze la Ferté k moři se také nazývá Novou frontou, či již v meziválečném období občas použitým jménem Daladierova linie.

21 Viz výše.

22 Kap. Reflexe bojů o opevnění v 1. světové válce, Vojenství po 1. světové válce a cesta k Maginotově linii a Budoucí opevnění.

do jaké míry byla výstavba opevnění spojována se strategickou defenzívou, tedy vojenskou doktrínou, která začala na konci 20. let ve francouzském vojenském myšlení převažovat a v následující dekádě jej již zcela ovládla. Vyřešení tohoto problému napoví, zda a případně jak Maginotova linie ovlivňovala vojensko-politické chování Francie ve 20. a 30. letech.

Druhá část²³ plynule navazující na první se věnuje především civilní sféře a jejím hlavním záměrem je určit samotné příčiny výstavby Maginotovy linie a důvody, které hrály při rozhodování o zahájení výstavby fortifikací roli. Dále má ambici přiblížit názory politiků napříč politickým spektrem a odhalit, do jaké míry jejich původ souvisel s fortifikacemi samotnými, nebo je ovlivňovaly jiné faktory, což může z části poodhalit, do jaké míry se Maginotova linie stala středobodem jejich uvažování a jak moc zaplňovala prostor veřejné diskuze. Odpověď na tuto otázku nastiňuje také sonda do reflexe francouzských fortifikací tiskem, která zároveň poodhaluje jaké povědomí o tomto díle lidé mohli mít a zda je v souvislosti s ním možno mluvit o jakémisi mýtu Maginotovy linie, tedy přisuzování jí větší role v obraně země, než jakou ve skutečnosti měla a víře v její nedobytnost, což úzce souvisí také s otázkou propagandy.

Cílem této práce je podívat se na souvislosti výstavby Maginotovy linie bez předsudků způsobených rychlou vojenskou porážkou Francie v květnu 1940, popsat je v širokém kontextu doby, ukázat francouzské fortifikace jako součást dlouhodobého pevnostního vývoje a rozšířit tak znalosti dějin francouzské armády, vojenského meziválečného myšlení, opevnění a především Francie v této době.

23 Kap. Fáze realizace a Reflexe výstavby Maginotovy linie v tisku a otázka vzniku mýtu.

2. Historie výstavby opevnění

Snaha zabezpečit své obydlí proti nepřátelům provází člověka již od nepaměti. Ovšem teprve vznik větších společenských organizací mu umožnil budovat opevnění v pravém slova smyslu. Vyspělá pevnostní architektura je v evropském prostoru spojena především s antickou civilizací. Stejně jako u všech starověkých či starších fortifikací také zde představovala základní prvek opevnění hradba²⁴, která nejen zamezovala přístupu útočníka k bráněnému místu, ale především skýtala většinou slabšímu obránci výškovou převahu. Ačkoliv se v této době opevňovací aktivity soustředily na městskou zástavbu, vznikaly také na velmi dlouhou dobu jediné fortifikace ryze liniového charakteru, bránící celé rozsáhlé územní celky. V evropském prostoru se jedná především o římské Limes Romanus, jejichž ekvivalent v Asii představovala Velká čínská zeď. Ani jeden z těchto systémů ovšem svůj účel splnit nedokázal.

Středověk nepřinesl do způsobu opevňování žádný převratný prvek. Na druhou stranu, postupné prosazování nového společensko-ekonomického řádu poskytlo pro rozvoj fortifikační architektury velký prostor, který stál i za vznikem nových typů pevnostních staveb, jako byly např. hrady a tvrze. K významné změně dochází až ve vrcholném středověku. Již v první čtvrtině 14. století se v Evropě objevují první palné zbraně, které se během pouhého století stávají plnohodnotným bojovým prostředkem a vážnou hrozbou pro všechny dosavadní fortifikace. Vysoké, ničím nechráněné hradby nedokázaly dělostřelecké palbě odolávat a zároveň obvykle neposkytovaly ani dostatečný prostor pro vlastní děla. Stavitelé hledali záchranu v jejich zesilování, snižování a výstavbě dělostřeleckých bašt. Na konci 15. století se však již nutnost změny několik tisíc let staré fortifikační koncepce stala evidentní.

Jako reakce na vůbec první krizi v pevnostním stavitelství vzniká rondelové a bastionové opevnění. Charakteristickým znakem toho prvního představovaly zemní valy, jejichž čelní stěnu chránily svou boční palbou bašty kruhového půdorysu – rondely. Předním teoretikem tohoto způsobu opevňování se stal známý renesanční malíř Albrecht Dürer, jenž své pokrokové myšlenky publikoval těsně před svou smrtí v knize *Etliche Underricht zu befestigungder Stett, Schloß und flecken*. Brzy se ovšem začalo ukazovat, že tudy cesta z krize pevnostního stavitelství nevede, neboť před každým rondelem vznikal hluchý prostor, kam střelci z vedlejších rondelů nemohli působit. Navíc kulatý tvar bašt jen

24 Poř. zemní val či palisáda. V principu zde není žádný rozdíl.

obtížně umožňoval koncentrovat palbu více děl na jediné místo.

Proto se na následující tři století stává základním stavebním prvkem takřka všech moderních fortifikací pětiúhelníková bašta zvaná bastion. Kolébka nového způsobu opevňování se nacházela na Apeninském poloostrově, kde také místní stavitelé položili základy první bastionové školy, nazvané podle místa svého vzniku staroitalská. Mezi její charakteristické znaky patřila vysoká eskarpa vybavená malými bastiony, jejichž líce svíraly velmi tupý úhel. Pokud interval mezi dvěma bastiony přesáhnul dostřel ručních zbraní, vkládala se mezi ně pevnůstka zvaná piatta forma. Na kontraeskarpové straně příkopu se časem začalo objevovat glacis s krytou cestou, což zásadně zvyšovalo celkovou obranyschopnost. Mezi významné architekty staroitalské školy patřil např. Antonio Giamberti da Sangallo či Michele Sanmicheli, který v roce 1527 použil dva bastiony při výstavbě veronských hradeb, díky čemuž je tradičně považován za otce bastionového způsobu opevňování.

V druhé polovině 16. století postupně na Apeninském poloostrově vykristalizovala nová škola reagující na nedostatky staroitalského způsobu opevňování. Dostalo se jí jména novoitalská a v porovnání se svou předchůdkyní znamenala velký krok vpřed. Došlo k výraznému zkrácení kurtin, před kterými se začaly objevovat raveliny a kleště sloužící k jejich ochraně. Významné změny doznal i půdorys bastionů, jenž se prohloubil a umožnil tak pojmout více dělostřelectva. S italským pevnostním stavitelstvím v 16. století je spojeno mnoho významných architektů, mimo již uvedené mezi ně patřili např. Alessandro Pasqualini, Rochus Guerini Lynar nebo Buonaiuto Lorini. S nimi se nové zásady opevňování spolu s italskou renesanční kulturou šířily po celé Evropě.

Ačkoliv pevnostní architektuře 16. století dominovali architekti s původem na Apeninském poloostrově, nejpokrokovější myšlenky se objevily v díle *Architectura von Vestungen* štrasburského rodáka Daniela Speckleho. Jeho nadčasové dílo se stalo inspirací pro všechny stavitele pevností až do konce bastionového opevňování.

Dalším centrem rozvoje pevnostní architektury se stalo Nizozemí, kde k tomu vleklé války za nezávislost poskytly ideální podmínky. Ještě v 16. století se zde vytváří staroholandská škola, mezi jejíž hlavní znaky patřilo používání nearmovaných zemních valů a rozsáhlých inundací. Ani po roce 1648, kdy Španělsko uznalo nezávislost Spojených nizozemských provincií, fortifikační ruch neutichl, neboť se na západě rýsoval nový nepřítel v podobě Francie pod vládou ambiciózního Ludvíka XIV. Jeho expanzivní politika tak dala v druhé polovině 17. století vzniknout novoholandské opevňovací škole. Na rozdíl od své předchůdkyně používala již armované stěny, neboť zemní valy

neposkytovaly při zamrznutí vodních příkopů dostatečnou ochranu proti pěchotní zteči. Nejvýznamnějším architektem tohoto směru se stal baron Menno van Coehoorn. Stejně jako Daniel Speckle dodržoval také on zásadu, že ze strany nepřítele nesmí být vidět žádná zděná část opevnění a bok bastionu musí s čarou obrany svírat pravý úhel. Do dějin fortifikační architektury nevstoupil pouze svým důležitým teoretickým dílem *Architecture militair*, ale i praktickou realizací svých myšlenek, např. v Namuru, Naardenu či Brielle.

Ačkoliv baron Coehoorn patří k nejdůležitějším postavám pevnostního stavitelství, zůstalo jeho dílo, snad trochu neoprávněně, ve stínu jeho současníka i protivníka, Sébastiena le Prestre markýze de Vaubana²⁵. Ačkoliv Vauban nepřišel s nějakým převratným způsobem opevňování, dokázal bravurně využít dosavadních poznatků a promyšleně je přizpůsobit daným přírodním podmínkám. Za svého života stihl nově opevnit 33 míst a dalších 300 modernizovat²⁶. Část z nich se stala součástí jím vytvořeného pevnostního systému *pré carré* zajišťujícího severovýchodní hranici Francie až do 70. let 19. století. Vauban ovšem nebyl jen výborným stavitelem pevností, ale také jejich dobyvatelem. Svě četné bojové zkušenosti poté vtělil do praktického návodu na dobývání opevněných míst, který zůstal aktuální až do konce používání bastionového opevnění. Ačkoliv je u Vaubanových pevností možno najít různé technické nedostatky, stal se on i jeho dílo objektem často nekritického obdivu, který do určité míry způsobil stagnaci vývoje francouzského opevňování.

Nejznámějším následníkem Vaubana se stal Louis de Cormontaigne²⁷, kterému se podařilo odstranit většinu chyb, kterých se jeho slavnější předchůdce dopouštěl. Vrchol v praxi realizovaného bastionového opevňování pak představuje škola v Mézières, kterou v roce 1748 založil francouzský král Ludvík XV. Ve svých myšlenkách navazovala na Vaubana a Cormontaigna a zároveň reagovala na stávající vojenské trendy. Jejím nejprogresivnějším znakem byly mohutné lunety vysouvané před glacis, které zásadně prohlubovaly hloubku bráněné fronty. Tento prvek lze chápat jako náznak budoucího fortifikačního vývoje. Praktického uplatnění se myšlenky mézièerské opevňovací školy dočkaly paradoxně jen za francouzskými hranicemi, především při stavbě habsburských

25 Sébastien le Prestre markýz de Vauban (1633-1707) zahájil svou vojenskou kariéru během tzv. frondy princů. Po svém zajetí v roce 1653 přešel do služeb Ludvíka IVX., kde zůstal do konce svého života. Kromě výstavby a modernizace pevností se aktivně zúčastnil také mnoha obléhání. Asi nejznámější soubor svedl v roce 1692, kdy po těžkém boji dobil Coehoornem bráněný Namur.

26 KOLEKTIV AUTORŮ. *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2002. s. 110

27 Louis de Cormontaigne (1695-1752) strávil značnou část svého života v Metách. Od roku 1738 zde působil jako vrchní inženýr a o sedm let později obdržel funkci velkého táborového maršála a ředitele opevňování pohraničních měst Francie na řece Mosele. Jako stavitel se realizoval především při zesilování opevnění lotrinských měst Mety a Thionville.

pevností Terezín a Josefov.

Ačkoliv bastionový způsob opevňování zcela dominoval výstavbě fortifikací od 16. do začátku 19. st., v myšlenkách pevnostních teoretiků se již v této době zrodila alternativa v podobě klešťového opevnění. Soustava valů a příkopů založená na půdorysu rovnoramenného trojúhelníka měla však mnoho slabin, a proto si z ní architekti vybírali a používali jen jednotlivé prvky. K předním teoretikům tohoto systému náleželi Georg Rimpler a Heinrich Landsberg. Rozkvětu se klešťové opevňování dočkalo až v Pruském království, obzvláště při opevňování území dobytých na habsburské říši za vlády Friedricha II. Staropruská škola položila základy budoucímu polygonálnímu opevnění a předznamenávala tak konec třistaletého vývoje bastionových fortifikací.

Francie zůstala klešťovým opevněním de facto netknuta, a to i přesto, že v jejích řadách působil Marck René markýz de Montalembert²⁸, největší Vaubanův teoretický odpůrce a snad i nejprogresivnější z tvůrců nově nastupujícího polygonálního způsobu opevňování.

Jeho čas však nastal až po napoleonských válkách. Jelikož v jejich průběhu nesehrálo stálé opevnění významnější úlohu, byly všechny konstrukční změny vedeny snahou umožnit pevnostem větší participaci na válečném dění. Aby mohly aktivně působit proti nepříteli, nutně potřebovaly větší posádku. K nutnému prodloužení opevněné fronty již drahé bastionové opevnění nevyhovovalo, proto jej nahradily několik set metrů dlouhé zemní valy, které mezi sebou svíraly tupý úhel. Výsledný půdorys tak získával podobu mnohoúhelníku-polygonu. Rozvinutí myšlenek školy v Mézières pak představovaly před glacis předsunuté samostatné objekty nazývané forty, které kolem noyau vytvářely ochranný věnec, který znemožňoval pevnost snadno obejít, a zároveň nabízel úkryt vlastní polní armádě. Tento způsob opevňování se uplatnil pouze u významných strategických bodů a rozšíření se dočkal především na území Německého spolku.

V šedesátých letech 19. století se začínají do výzbroje armád zavádět děla s vyvrtnými hlavními disponující větší přesností, delším dostřelem i mohutnější ničivou silou. Dosud stavěné pevnosti nebyly schopny těmto moderním zbraním účinně vzdorovat. Relativně náhlá ztráta jejich bojové hodnoty je nazývána podle své příčiny krizí drážkovaného dělostřelectva. Jejím symbolem se stal rychlý pád mnoha francouzských pevností ve válce s Pruskem v letech 1870/71. V tomto konfliktu však vyšly najevo i další dva zajímavé momenty určující budoucí fortifikační vývoj. Především se názorně ukázalo, že civilní

²⁸ Marck René de Montalembert (1714-1800) strávil takřka celý svůj život ve službách francouzské armády. Do dějin pevnostního stavitelství vstoupil především svými teoretickými spisy.

obyvatelstvo není příliš dlouho schopné nepřátelskou dělostřelbu psychicky vydržet, což zásadně podlamovalo celkovou obranyschopnost pevnosti. V praxi se také ověřila účelnost fortového věnce, který se stal základem dlouhé obrany francouzské pevnosti Belfort. Reakcí na krizi v pevnostním stavitelství bylo postupné zvětšování průměru fortových pevností, aby obléhací dělostřelectvo nemohlo působit přímo proti jejich noyau, z kterého se těžiště obrany pomalu přesouvalo na předsunutý věnec fortů.

Po prusko-francouzské válce začala ve Francii i nově vzniklém Německu doba horečného opevnování. Výstavbu francouzského systému řídil Raymond Adolphe Seré de Rivières²⁹, který hlavní obranou linii Francie položil podél jejích nových hranic. Její kostru tvořily dva opevněné pásy, severnější mezi Verdunem a Toulem a jižnějším táhnoucím se od Epinalu k Belfortu. Všechna čtyři města obdržela mohutné fortové věnce a představovala tak hlavní opěrné body této obranné soustavy. Její těžiště se sice nacházelo na hranicích s Německem, pevnosti ovšem chránily Francii také proti útoku z Itálie, Belgie i Švýcarska, ačkoliv již v ne takovém počtu a kvalitě. Nového opevnění se dočkala i Paříž a významné přístavy. Průběžné budování a modernizace nového pevnostního systému probíhalo až do 1. světové války. Do roku 1885 se prostavělo 700 mil. franků³⁰ a další ohromné náklady spolkla nejen další výstavba, ale i rozsáhlé modernizace.

Německo nezůstalo ve fortifikační činnosti pozadu. Na západě posílila nová opevnění především obranu Štrasburku, Met a Kolína nad Rýnem, na východě pak vyrostly fortové pevnosti např. kolem měst Poznaň, Toruň nebo Královec. K výstavbě nových fortifikací však v druhé polovině 19. století přikročily i další státy. Rakousko opevnilo v průběhu 50. let Krakov a haličský Přemyšl. Belgie si zajistila bezpečnost fortovými věnci kolem Namuru, Antverp a Lutychu. Jejich autorem byl Henri Alexis Brialmont³¹, který bezpochyby patří mezi nejvýznamnější stavitele pevností v celém 19. století. Jeho progresivní myšlenky se týkaly především využití pancéřových prvků.

Již za necelých 30 let po krizi drážkovaného dělostřelectva přišel pro stálá opevnění další zlomový moment. Vynález vysoce výbušné kyseliny pikrové v roce 1885 a další vylepšení v dělostřelectvu zásadním způsobem znehodnotily všechna dosavadní opevnění

29 Raymond Adolphe Seré de Rivières (1815-1895) získal zkušenosti s dobýváním pevností při potlačování Pařížské komuny v roce 1871. O tři roky později byl jmenován ředitelem ženijní služby francouzské armády a vypracoval komplexní návrh na fortifikační zajištění Francie. Ačkoliv v roce 1880 odešel nuceně do výslužby a na zásadních modernizacích po krizi dělostřeleckého granátu se již nepodílel, lze ho zcela oprávněně považovat za otce nového opevněného systému, se kterým později Francie vstoupila do 1. světové války.

30 KUPKA, Vladimír. *Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností*. Praha: Libri 2005. s. 346

31 Henri Alexis Brialmont (1821-1903) se kromě systému pevností chránících Belgii stal také autorem opevnění Rumunska. Za svůj život napsal neobvykle velké množství spisů zabývajících se stálými fortifikacemi.

a zahájily tak období zvané krize výbušného granátu, které trvalo až do 1. světové války. Tato krize zasáhla opevnění mnohem více než ta z 50. let, což zákonitě vedlo také k zásadnějším změnám. Kolem noyau začaly vznikat nové modernizované forty či rovnou celé fortové věnce, jejichž obvod přesáhl u největších pevností i 100 km. Radikálním způsobem se změnila i samotná podoba fortů. Jejím nejcharakterističtějším znakem byl masivní nástup nových materiálů, především betonu a oceli, pod něž se začalo přesouvat dělostřelectvo i pěchota. Jako ochrana před nepřátelským odstřelováním se postupně decentralizovaly obranné prostředky, takže mezi forty vznikaly pěchotní úkryty, dělostřelecké baterie a jiná zařízení. Všeobecný trend decentralizace se ale dotknul i nově stavěných fortů, což se nejvíce projevilo u objektů v německých pevnostech Metz, Štrasburk a Thionville. Zdejší festy patřily k vrcholům fortifikační architektury před 1. světovou válkou.

V tzv. dlouhém 19. století dostaly pevnosti nejednu příležitost prokázat své kvality a ne vždy dopadly tak tragicky, jako v letech 1870 a 1871. Téměř rok se dokázal během Krymské války proti velké přesile bránit Sevastopol, ač jeho opevnění i posádka byla do značné míry improvizovaná. Zásahu na tom nesl především Eduard Totleben, který řídil nejen opevňovací práce, ale i vojenské operace a stal se tak duší celé obrany.

Druhé z pamětihodných obléhání proběhlo během rusko-japonské války v letech 1904-1905 a trvalo opět bezmála celý rok. Dějištěm dramatického zápasu se stal Port Arthur, jehož dobytí stálo japonské útočnické síly více než 100 000 mrtvých, zraněných a nezvěstných. Opevnění tak těsně před 1. světovou válkou jasně ukázalo, že v obranném boji stále má své pevné místo.

Ačkoliv dějiny fortifikační výstavby nelze zjednodušit na souboj obranných a útočných prostředků, hrál tento poměr vždy důležitou roli, a proto je také legitimní jejich vývoj dle tohoto kritéria periodizovat. Nejvhodnější mezníky představují krize fortifikačního stavitelství, které do začátku 1. světové války proběhly celkem tři. Jejich charakteristickým znakem bylo vždy relativně rychlé zlepšení dělostřelectva, narušující rovnováhu mezi silou dané opevňovací koncepce a útočnými prostředky. Zároveň je možno konstatovat, že čím blíže současnosti určitá krize probíhala, tím byla rychlejší, bouřlivější a její důsledky pro stará či nemodernizovaná opevnění závažnější. Praktickou využitelnost klasických hradeb ukončil na přelomu 15. a 16. století rozvoj dělostřelectva, což dnes můžeme označit za první krizi pevnostního stavitelství. Druhá, znamenající konec bastionového, klešťového i polygonálního způsobu opevňování, přišla až o několik staletí později v souvislosti s vyvrtávanými hlavněmi. Poslední krize souvisela se zavedením granátů plněných

kyselinou pikrovou a znamenala zlom ve způsobu výstavby fortů. Přes všechny nesnáze se ovšem vždy podařilo opevnění novým zbraním přizpůsobit³².

32 Obecným fortifikačním vývojem se zabývají např. práce: KUPKA, V. *Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 486 s. ISBN 80-7277-254-6 nebo KOLEKTIV. *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 2. vyd. Praha: Libri, 2006. 555 s. ISBN 80-7277-096-9. Podrobnější informace o výstavbě francouzského opevněného systému do roku 1871 poskytuje např. publikace KUPKA, V. *Boje o francouzské pevnosti během německo-francouzské války 1870-71*. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint, 2009. 567 s. ISBN 978-80-86011-38-7 a pro období 1870-1914 např. MASSING, M. Verdunský pevnostní prstenec. *Novodobé fortifikace*, 2000, č. 5, s. 31-39 nebo KUPKA, V. Verdun. *Armádní technický magazín*, únor 1996. roč. 28, č. 2, s. 28-31

3. Vývoj francouzských názorů na stálá opevnění a bitva o Verdun

V létě 1914 vypukl v Evropě po více než čtyřiceti letech míru, nepočítáme-li neklidný Balkán, nový konflikt, který se později ukázal nejen jako zásadní přelom v politických, ale i vojenských dějinách starého kontinentu. V tomto střetu se po bok Francie postavila především námořní mocnost Velká Británie a carské Rusko. Proti nim pak stálo uskupení, jehož jádro tvořilo Německo, Rakousko-Uhersko a Itálie³³. Jednalo se o jedinou velkou válku, kterou většina Francouzů, včetně čelních představitelů jednotlivých států a armád, dosud prožila, a proto zkušenosti z tohoto období výrazným způsobem formovaly meziválečné představy nejen o strategii, taktice a podobě budoucí války vůbec, ale také o úloze opevnění, které se nejednou stalo dějištěm dlouhých a vysilujících bojů, v nichž se nerozhodovalo pouze o vítězi či poraženém, ale také o budoucnosti fortifikací samotných.

Ačkoliv Francie po porážce ve válce s Pruskem na přelomu let 1870/1871 zaujala defenzivní vojenskou strategii, podpořenou také výstavbou opevněného systému již zmíněným Seré de Rivièrem, na začátku 20. století již plnohodnotně spoluvytvářela „kult ofenzívy“, jak dobovou víru v převahu ofenzívy nad defenzívou jako prostředku vedení válečného konfliktu nazval van Evera³⁴. Všeobecně se tedy očekával svižný manévrový boj a rychlý průběh celého střetu. Tento přístup nemohl neovlivnit pohled na význam stálého opevnění.

Projevilo se to již v roce 1899, kdy zákon rozdělil veškeré francouzské fortifikace do tří kategorií dle vojenského významu, což v praxi vedlo k omezení potřebných modernizací jen na nejdůležitější místa, jako byla např. Verdun, Toul, Epinal a Belfort. Svou roli samozřejmě sehrál i nedostatek finančních prostředků. Postoj k roli stálého opevnění ve francouzském operačním plánu nejlépe dokumentuje *Règlement sur la conduite des grandes unités du 28 octobre 1913*, který konstatuje, že „...francouzská armáda, vracícejíc se ke svým tradicím, nepřipouští již v řízení operací jiný zákon, než ofensivní...“³⁵. Pevnosti měly sloužit jako opora krytu, snažit se paralyzovat nepřátelské

33 Její vztah k této koalici byl ovšem velmi vlažný a v roce 1915 dokonce přešla na stranu nepřítelů.

34 VAN EVERA, Stephen. The cult of the offensive and the origins of the First world war. In *Military strategy and the origins of the First world war*. MILLER, Steven E. New Jersey: Princeton university press, 1985. s. 58-107

35 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (2. díl). *Revue militaire française*, listopad 1935, roč. 105, sv. 58, č. 11, s. 127

manévry a v případě potřeby umožnit ústup a přeskupení polním vojskům. Jak pravil čl. 143, „opevněná místa a opevněné systémy mají hodnotu jen v takové míře, v které ulehčují manévry polní armády“³⁶. Statická obrana tak měla pouze sekundovat pohybům na bojišti. Obecně v užitečnost pevností příliš nikdo nevěřil³⁷, takže se mnohé z nich ještě před válkou dočkaly deklasování svého statusu. A začátek války francouzské velení v těchto myšlenkách pouze utvrdil.

Německý operační plán, který v roce 1905 vypracoval polní maršál Alfred von Schlieffen³⁸ a ještě před válkou modifikoval Helmuth von Moltke³⁹, počítal s rychlým vyřazením Francie obchvatem ze severu. Ráno 4. srpna 1914 vtrhla německá vojska do Belgie. První překážku představovala pevnost Lutych, stojící na významné komunikační křižovatce a zároveň bránící mosty před řeku Mázu. Již v noci z 5. na 6. srpna podniká 6 brigád 11. armády překvapivý útok a 7. srpna je město pevně v rukou Němců, aniž by došlo k dobití jediného fortu. To ovšem v následujících dnech velmi rychle obstaralo německé dělostřelectvo, které k tomuto úkolu nasadilo děla v té době neuvěřitelné ráže 42 cm. Takové síle dokázaly posádky ve svých fortech vzdorovat obvykle pouze jeden či dva dny. Symbolem krachu zdejšího opevnění se stal fort Loncin, kde 42 cm granát zasáhl sklad střelného prachu a následná exploze zabila 350 z 550⁴⁰ mužů jeho posádky.

Rychlým pádem Lutychu se naplno otevřela cesta do nitra Belgie. Již 20. srpna obklíčila 2. a 3. armáda pevnost Namur, stojící na soutoku řek Mázy a Sambry. Také zde hrálo rozhodující roli německé těžké dělostřelectvo, které již 21. srpna⁴¹ zahájilo na namurské forty palbu. O dva dny později vyrazila německá pěchota do útoku, úspěšně obsadila část města a zároveň obsadila tři nepřátelské forty. Po prudké dělostřelecké palbě se v následujících dvou dnech postupně vzdalo i zbývajících 6 fortů a Namur se ocitl plně v německé moci. Stejně jako v Lutychu ani zde nedokázaly posádky belgických pevnostních objektů vzdorovat déle než několik málo desítek hodin.

Posledním útočištěm belgické armády se stala pevnost Antverpy, která však nijak

36 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (3. díl). *Revue militaire française*, prosinec 1935, roč. 105, sv. 58, č. 12, s. 247

37 Více např. BENOIT. La fortification permanente pendant la guerre (1. díl). *Revue du génie militaire*, leden-únor 1922, roč. 61, sv. 50, č. 1, s. 21-25

38 Alfred von Schlieffen (1833-1913) vykonával funkci velitele německého generálního štábu v letech 1891-1906.

39 Helmuth Johannes Ludwig von Moltke (1848-1916) vystřídal Alfreda von Schlieffena v čele německého generálního štábu a po začátku války se tak stal vrchním velitelem německé armády. Po zastavení německého postupu na řece Marně byl kvůli tomuto neúspěchu, rozporům s císařem ale i špatnému zdravotnímu stavu těchto funkcí zbaven. Často se spekuluje, že právě jeho modifikace Schlieffenova plánu stála za německým neúspěchem v počáteční fázi války.

40 <http://www.fortdeloncin.com/page.php?pagID=1>

41 POLÍVKA, Jan. *Boj o pevnosti Liège, Namur, Maubeuge a Antverpy v r. 1914*. Praha: Válečná škola 1924/1925, s. 28

nepřekážela operacím císařské armády, a proto bylo její dobývání odloženo na vhodnější dobu. Takové štěstí ale neměla francouzská Maubeuge, kterou Dohodová vojska ustupující na Sommu a Oisu nechala za svými zády. Francouzští velitelé tak dostali první možnost získat praktické zkušenosti s obrannou pevností. Ty ovšem zcela potvrdily jejich předpoklady. Jen díky pomalému přísunu těžkých granátů pro německá děla se zastaralá a od polní armády izolovaná pevnost dokázala bránit zhruba 10 dní, než byla 7. září donucena kapitulovat⁴².

Postup císařské armády se naštěstí pro Dohodu podařilo v první polovině září úspěšně zastavit v první bitvě na Marň, čímž německý plán na rychlé vyřazení Francie z války zkrachoval a začala vyčerpávající zákopová válka. Císařská armáda konečně získala dostatek času a materiálu k dobytí Antverp, odkud se zbytek belgické armády snažil znepokojovat jejich tyl. Od 28. září začaly na belgické forty dopadat granáty nejtěžších ráží a o tři dny později začal také útok pěchoty, které se přes počáteční neúspěch postupně ve spolupráci s dělostřelectvem podařilo vyřadit klíčové belgické forty a 9. října⁴³ donutit nepřítel ke kapitulaci.

Snad v souvislosti s touto událostí se vrchní velitel francouzské armády generál Joseph Joffre⁴⁴ rozhodnul rozeslat velitelům jednotlivých opevněných míst ponaučení z dosavadních pevnostních bojů a pokyny, jak připravit forty na obranu. V první řadě upozornil na skutečnost, že „... musíme očekávat zničení tvrzí⁴⁵ dělostřeleckou palbou, zcela nezávisle na všech možných útocích pěchoty⁴⁶.“ Zároveň nabádal velitele k nutnosti kvalitní přípravy obrany, „aby zničení jednoho fortu nemělo vliv na délku odporu opevněného místa⁴⁷.“ Nedůvěra v sílu opevnění podporovaná německou propagandou šířící fotografie zcela zdevastovaných belgických fortů se naplno projevila v nařízení: „je tedy důležité nenechat v ohrožených tvrzích dělostřelectvo v otevřených postaveních, ani munici a další zásoby kromě těch nezbytně nutných⁴⁸.“ Předválečné opovržení fortifikacemi jako prostředku vedení války se tak přeměnilo ve víru v jejich takřka naprostou neúčinnost až nebezpečnost. Tyto představy vyvrcholily v srpnu 1915, kdy

42 Dokud nezačalo palbu německé dělostřelectvo, snažil se velitel Fourmier vést aktivní obranu, demoralizující ostřelování však zabránilo jakýmkoliv dalším výpadům.

43 Podpis vojenského velitele Antverp se na kapitulaci listině však objevil až následujícího dne.

44 Joseph Joffre (1852-1931) se proslavil zastavením německého útoku na řece Marň v září 1914. Po obrovských ztrátách u Verdunu a na Sommě ho v roce 1916 nahradil Robert Nivelle. Joffre však neztratil ze své pověsti, což dokládá i jeho jmenování francouzským maršálem ve stejném roce.

45 V originálu je použit mnohoznačnější francouzský výraz „ouvrages“, který by v tomto kontextu bylo možno přeložit také jako „pevnost“ či „opevněné dílo“.

46 BENOIT. La fortification permanente pendant la guerre (2. díl). *Revue du génie militaire*, březen-duben 1922, roč. 30, sv. 50, č. 2, s. 137

47 Tamtéž.

48 Tamtéž.

Joffre informoval ministra války Alexandra Milleranda o nutnosti plné participace opevnění na operacích polní armády, což se v praktické rovině rovnalo návrhu na zrušení pevnostních statusů. Ministr následně o tomto návrhu informoval prezidenta republiky Raymonda Poincarého. Ve své zprávě zdůraznil především enormní sílu německého dělostřelectva a praktickou nemožnost ubránit již obklíčené pevnosti.

Dne 9. srpna 1915 pak odeslal vrchní velitel francouzské armády velitelům jednotlivých skupin armád nařízení *Instruction générale n° 5020 sur le rôle des places fortes*, kde důrazně zakazuje nechat takové místo obklíčit nebo je „bránit pro ně samé“⁴⁹. Pevnosti se tak staly klasickými frontovými úseky. Joffre dále rozkázal zrušit speciální pevnostní posádky a jen s minimálním osazenstvem střežit samotné forty. Ve stejný den obdržel velitel verdunské pevnosti⁵⁰ generál Herr *Instruction particulière n° 29*, která ho upozorňovala, že „Verdun nemá skutečnou hodnotu a svou unikátní důležitost čerpá z momentální služby, kterou uděluje našim operačním armádám; v žádném případě nesmí být bráněn pro sebe sama a generál, který jí velí, ji za žádnou cenu nesmí nechat obklíčit“⁵¹. Každopádně, **morální význam** (podtrž. IF), který je spojen s držením Verdunu, přináší k této koncepci nový pohled a vynucuje připravení všech opatření užitečných proti možnému obklíčení nepřítelem.⁵²

V srpnu 1915 již mohlo francouzské velení také čerpat zkušenosti z průběhu obléhání na východní frontě. Například Přemyšl se dokázal na přelomu září a října 1914 bránit takřka celý měsíc v úplném obklíčení a když ho v listopadu carská vojska opět oblehla, vydržela posádka vzdorovat až do března⁵³. Na konci léta 1915 se také schylovalo k několikaměsíčnímu boji o carskou pevnost Osowiec, která stejně jako Přemyšl beze zbytku splnila své úkoly. Naopak rychlý pád Novogeorgievsk v srpnu 1915 francouzské předpoklady plně potvrzoval. Avšak francouzské velení události z východní fronty stejně příliš nereflektovalo, a tak krátce před německým útokem verdunská pevnost oficiálně neexistovala, odvážely se zásoby munice a proviantu a v jejích fortech se nenacházaly prakticky žádné zbraně⁵⁴.

49 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (3. díl). *Revue militaire française*, prosinec 1935, roč. 105, sv. 58, č. 12, s. 269

50 Région fortifiée de Verdun.

51 Což znamená v případě hrozby obklíčení raději z pevnosti ustoupit.

52 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (3. díl). *Revue militaire française*, prosinec 1935, roč. 105, sv. 58, č. 12, s. 270

53 Nermalou měrou se na tom ovšem podílel nedostatek dělostřelectva na ruské straně.

54 Neboť panovala představa, že by bylo chybné ve fortech koncentrovat bojové prostředky a odsoudit je tak ke zkáze nepřátelským dělostřelectvem. Na svých místech tak zůstala pouze děla v pancéřových otočných věžích.

3.1 Verdunské peklo

Dne 21. února 1916, jen několik dnů po návštěvě Raymonda Poincarého na Verdunu, zde spustila německá armáda svou ofenzívu. Již za tři dny po jejím zahájení se zdálo udržení pravého břehu Mázy nemožné, ale ani poté, co 25. února bez výstřelu padnul do německých rukou klíčový fort Douaumont⁵⁵, nepovolil Joffre ústup za řeku. Do čela obrany se postavil velitel 2. armády generál Philippe Pétain⁵⁶, kterému se podařilo německý postup zabrzdit. Poučen pádem Douaumontu, nařídil na začátku března obsazení fortů stálými posádkami a jejich znovuvyzbrojení. Zároveň rozkázal tyto objekty držet, i pokud by je nepřítel zcela obklíčil.

Ve stejné době zaútočila císařská vojska na levém břehu Mázy s cílem dobít francouzské pozice na kótách Mrtvý muž a 304. Tato místa se v příštích dnech a měsících stala svědky lých pozičních bojů a podobně se po zastavení německého náporu v půli března vyvíjela i situace na pravém břehu řeky.

Na květen naplánovalo francouzské velení mohutný útok, jehož hlavní cíl představovalo dobytí Douaumontu. Po 5 denní dělostřelecké přípravě vyrazili 22. května vojáci ze svých zákopů směrem k inkriminovanému fortu, který se jim ovšem nepodařilo obsadit a pod nepřátelským tlakem byli nakonec donuceni ustoupit.

Němečtí vojáci byli úspěšnější a na začátku června se jim podařilo izolovat fort Vaux. Po několika dnech vysilujících bojů musela jeho posádka kvůli nedostatku vody kapitulovat. Němci povzbuzeni jeho pádem pokračovali v útočných aktivitách, dobili tvrz Thiaumont a neúspěšně se pokusili opanovat i Froideterre. V červnu dosažená linie se v následujících týdnech stala místem dalších vyčerpávajících bojů. Na konci srpna německé velení bitvu o Verdun oficiálně ukončilo, snad v neblahé předtuše nadcházejících událostí. Francouzské ofenzívě zahájené na konci října nedokázala vyčerpaná císařská armáda vzdorovat a do francouzských rukou se vrátily všechny ztracené forty a tvrze. Po dalším úspěšném útoku v půli prosince oznámil konec bitvy o Verdun i generál Pétain.

55 Velitel XXX. sboru generál Chrétien sice nařídil již 24. února znovuoobsazení a vyzbrojení fortů, avšak kvůli současnému přechodu odpovědnosti za daný úsek fronty na XX. sbor tento rozkaz nebyl proveden.

56 Henri Philippe Benoni Omer Joseph Pétain (1856-1951) získal své vavříny slávy u Verdunu. V meziválečném období prošel mnoha vojenskými i civilními funkcemi a po francouzské porážce v roce 1940 stanul v čele vichystické Francie. Po válce byl odsouzen k trestu smrti, který mu Charles de Gaulle snížil na doživotí.

4. Poválečná Francie

Po 4 letech oboustranně vysilující války se podařilo Dohodě s notnou pomocí USA donutit Německo a jeho spojence ke kapitulaci. Příměří podepsané 11. listopadu 1918 však do Evropy nepřineslo tolik očekávaný klid. Poválečné období doprovázely vnitrostátní i mezinárodní konflikty spojené nejen se změnami politické mapy, částečným hospodářským úpadkem, ale i razantním nástupem politické levice. Vše zesilovala nemalá dávka brutality, kterou si z války společnost odnesla. Nový řád měla Evropě vtisknout mírová konference konaná v Paříži. Její hlavní protagonisté stáli před nelehkým úkolem uklidnit rozbouřené vody, potrestat „viníky“ války a skloubit své často rozdílné zájmy.

Francii zastupoval její energický ministerským předseda Georges Clemenceau⁵⁷ ztělesňující spolu s maršálem Pétainem v očích veřejnosti tragické vítězství, které kromě totálně zdevastovaných území přineslo Francii také zhruba 1, 5 milionu mrtvých. Nelze se proto divit, že právě delegáti této země, v plné shodě s francouzským veřejným míněním, prosazovali nejtvrdší potrestání Německa. Všechny jejich návrhy sledovaly v podstatě dva hlavní cíle: především zajistit si nekompromisním tlakem na poraženého nepřítele svou budoucí bezpečnost a zároveň si na něm co možná nejvíce vynahradiť vlastní hospodářské ztráty. Tento přístup kolidoval s idealistickou vizí amerického prezidenta Woodrowa Wilsona i pragmatismem britského ministerského předsedy Lloyd George. Po více jak 6 měsících vyjednávání⁵⁸ předložily vítězné mocnosti Německu relativně tvrdou smlouvu, která jej dle pověstného čl. 231 označovala za hlavního viníka války, zásadně omezovala velikost jeho armády⁵⁹, uvalila na něj platbu reparací⁶⁰ a zároveň jej zbavovala rozsáhlých území, z francouzského pohledu především hospodářsky významného Alsaska a Lotrinska⁶¹. Francouzským diplomatům se navíc podařilo ovládnout uhelné doly v Sársku, prosadit vojenskou okupaci Porýní na 15 let a demilitarizaci 50 km širokého pruhu na

57 Georges Benjamin Clemenceau (1841-1929) byl francouzský politik, člen Radikální strany. Během Dreyfusovy aféry aktivně hájil neprávem obviněného důstojníka. V letech 1906-1909 a 1917-1920 zastával post ministerského předsedy. Druhé vládní období představovalo vrchol jeho politické kariéry.

58 Zástupci Německa se mírových rozhovorů nemohli zúčastnit.

59 Početní stav pozemní armády byl omezen na 100 tis. a námořnictva na 15 tis. mužů. Armáda nesměla disponovat letectvem, těžkým dělostřelectvem, obrněnými vozidly a ponorkami.

60 Jejich výše zde však nebyla stanovena a později se mezi Spojenci stala předmětem tvrdých střetů.

61 Německo dále ztratilo (včetně území, o které přišlo při plebiscitech): Eupen, Malmedy, Gdaňsk, Severní Šlesvicko, Hlučínsko a část Západního a Východního Pruska, Pomořanska, Poznaňska a Horního Slezska. Sársko bylo na 15 let dáno pod správu Společnosti národů (místní doly ovšem měla pod patronací Francie), ale po plebiscitu v roce 1935 se navrátilo zpět Německu.

pravém břehu Rýna. Francouzský vojevůdce Ferdinand Foch podpis Versaillské mírové smlouvy okomentoval slovy: „*Toto není mír, to je příměří na 20 let!*“⁶² A tento názor na konci roku 1919 převažoval také ve francouzském veřejném mínění⁶³.

Clemenceau totiž během konference ustoupil kvůli nátlaku spojenců z požadavku na vznik samostatného státu v Porýní, avšak dočasná okupace levého břehu nebyla oprávněně vnímána jako dostatečná bezpečnostní záruka do budoucna⁶⁴. Německý průmysl totiž nejen že zůstal prakticky nepoškozen, ale versaillská smlouva navíc v této oblasti nijak nezajišťovala vliv vítězných mocností. Tato skutečnost v kombinaci s poměrem velikosti francouzské a německé populace vyvolávala u všech oprávněné obavy, proto začala Francie rychle znovu budovat svůj mezinárodní bezpečnostní systém.

Jeho úhelný kámen představoval vztah s Velkou Británií, se kterou sice Francie nepodepsala žádnou vojenskou konvenci, všeobecně se ovšem věřilo v její pomoc⁶⁵. V září 1920 se podařilo podepsat vojenskou dohodu s Belgií, která se rozkládala z hlediska francouzské bezpečnosti na důležitém území. Složitější okolnosti panovaly ohledně obnovení východního spojení, které jako jediné mohlo zajistit potencionální protiněmecké koalici převahu. V Rusku zuřila občanská válka a pokud by nedošlo k vítězství „bílých“ generálů, pomoc z této strany se nedala očekávat. Perspektivněji se vyvíjel vztah s nově vzniklými státy, které mohly alespoň do určité míry bývalé spojení s carskou velmocí kompenzovat. S Polskem uzavřela Francie tajnou vojenskou konvenci v únoru 1921. Československo o podobnou smlouvu zatím nestálo⁶⁶, ale silné politické i vojenské vazby nemohly nechat nikoho na pochybách, že Francie může s tímto nástupnickým státem počítat.

Kromě zajištění vnější bezpečnosti se ovšem Francie potýkala také s četnými vnitřními problémy. Nadále přetrvával velmi nestabilní politický systém, který se stal pro období III. republiky příznačným⁶⁷. V letech 1919 a 1920 proběhla země také vlna stávek a

62 CHURCHILL W. S. *Druhá světová válka (1. díl – blížící se bouře)*. Přel. Zdeněk Hron. Praha: Lidové noviny 1992. 598 s. ISBN 80-7106-068-2, s. 17

63 YOUNG, R. J. *France and the origins of the Second world war*. 1. vyd. Londýn: Macmillan press LTD 1996. 191 s. ISBN 0-333-57552-0, s. 10

64 Francie se ovšem myšlenky na vznik nárazníkového státu nevzdala a až do roku 1923 podporovala porýnské separatistické tendence. Jedním z jejich nejaktivnějších zastánců byl maršál Foch.

65 Snaha udržet si dobrý vztah s Velkou Británií ovlivňovalo francouzskou zahraniční politiku po celé meziválečné období. Neratifikování Versaillské mírové smlouvy USA tuto závislost ještě zesilovalo.

66 Panovala zde obava, aby Československo nemuselo pomoci Francii s možným vojenským vymáháním německých reparací.

67 Mezi dvěma světovými válkami se zde vystřídalo 33 vlád, každá tedy vládla průměrně pouhých 8 měsíců. Centrem politické moci byl dvoukomorový parlament skládající se ze senátu (*le Sénat*) a poslanecké sněmovny (*la Chambre des députés*). Po každých volbách v dolní komoře zasedlo mezi 581-613 poslanci, jejichž mandát trval 4 roky. Politická scéna byla poměrně rozdrobená, v parlamentu obvykle zasedalo více jak 10 stran. Mezi ty největší patřila na levém křídle socialistická *Section française de*

v prosinci 1920 vyvrcholil spor na levém křídle politického spektra odštěpením komunistů. Společnost se musela vypořádat s návratem milionů často zmrzačených vojáků z pole a starost o ně se stala dlouhodobou zátěží státního rozpočtu. Hospodářství navíc zatěžovala obnova zničených území a splátky dluhů, především USA. Zároveň platby očekávané z Německa se opožďovaly.

l'Internationale ouvrière (SFIO) a komunistická *Parti communiste français* (PCF). Na levém středu se pak nacházela *Parti républicain, radical et radical-socialiste* (PRRRS). Pravicová část politického spektra byla rozdrobenější než levicová. Reprezentovala ji např. *Parti Républicain Démocratique et Social* (PRDS), v roce 1926 přejmenovaná na *Alliance Démocratique* (AD). Strany se sdružovaly do volebních a vládních koalic. Během války vládla *Union sacrée*, která sjednocovala pravicové a levicové strany. První poválečné volby v listopadu 1919 posadily do vládních křesel pravicový *Bloc national*, který se vyznačoval silným patriotismem, nepřátelským postojem k Německu, antibolševismem a odporem ke všemu levicovému.

5. Reflexe bojů o opevnění v 1. světové válce

Světový konflikt změnil dosavadní způsob vedení válek. Poprvé proti sobě na bitevním poli nestály jen armády, nýbrž celé země připravené využít pro dosažení vítězství veškerý svůj lidský a ekonomický potenciál. Proto je možno do té doby největší konflikt označit také za první totální válku. Mezi příčiny vzniku této základní charakteristiky patří nepochybně nacionalismus, zavedení všeobecné branné povinnosti a průmyslový rozvoj, který nejen že zajistil zbraně pro rozsáhlé armády, ale dokázal vytvořit i dostatečné přepravní kapacity a další prostředky umožňující jejich nasazení.

Realita ovšem vyvrátila předválečné představy o rychlé manévrové válce. Především na hlavním válčišti-západní frontě, se po zastavení německé ofenzívy na Marň v září 1914 stal boj velmi statickým a jakýkoliv postup, byť jen o pár kilometrů, býval obvykle velmi draze zaplacen lidskými životy. Do dějin válečnictví se proto střet v letech 1914-1918 zapsal jako dosud nejkrvavější konflikt v dějinách lidstva, který si vyžádal život minimálně 8 626 000 vojáků⁶⁸ a zdraví mnoha dalších. Válka si ale vybrala neobvykle velkou daň i na území, kudy fronta prošla. Velké materiálové bitvy, kde o úspěchu a neúspěchu rozhodovalo spíše než taktika prosté přečíslení nepřítele, spolehlivě ničily místa svého konání. Ačkoliv pěchota a dělostřelectvo jasně dominovaly bojovým prostředkům 1. světové války, objevují se v jejím průběhu také zbraně zcela nové. Jednalo se o tanky, ponorky, letadla, kulometry či bojový plyn. Přestože se do nich vkládaly velké naděje, jejich technická nedokonalost a malé množství jim neumožnily zásadněji boje 1. světové války ovlivnit⁶⁹. Nicméně ukázaly svůj velký potenciál a předznamenovaly tak budoucí vývoj vojenství. Poválečná vojenská publicistika rozhodně netrpěla nedostatkem námětů a nemohla se vyhnout, obzvláště ve Francii, ani otázce užitečnosti stálých opevnění.

Mírová doba poskytnula dostatečný klid a odstup k celkovému zhodnocení tohoto problému, na jehož základě se tvořily argumenty pro i proti nové fortifikační výstavbě. Na těchto podkladech se zároveň formulovaly funkce a také vznikala očekávání, která měl možný budoucí pevnostní systém plnit. V poslední řadě tato analýza také poskytovala

68 GILBERT, M. *First world war*. 1. brit. vyd. Londýn: Weidenfeld and Nicolson. The Orion publishing group, 1994. 554 s. ISBN 0-297-81312-9, s. 541

69 To se pochopitelně netýká kulometu, který sice technicky existoval již před válkou, avšak z taktického hlediska byl objeven až v roce 1915 a do značné míry určil tvářnost boje na západní frontě.

cenné údaje velitelům armády a konstruktérům pro strategické i taktické rozmístění budoucích pevností, stejně jako pro určení jejich fyzické podoby. Tato reflexe pochopitelně neovlivňovala jen postoje vojenských odborníků, ale zprostředkovaně také politiků a veřejnosti.

5.1 Odborná reflexe

Bitvě o Verdun, z francouzského pohledu nejvýznamnějšímu boji o opevnění, se ve svých publikacích věnovalo několik jejích aktérů⁷⁰. Čelní místo mezi nimi zaujímá maršál Pétain⁷¹ s *La Bataille de Verdun*⁷², která stojí žánrově na pomezí mezi paměti a vojenskou historií. O fortifikacích a událostech s nimi spojenými se rozepisuje především v souvislosti s neočekávaným pádem Douaumontu a odporem posádky fortu Vaux⁷³. Na konec své práce pak umístil kapitolu *Úloha verdunských tvrzí během bitvy*, kde podrobně rozebírá, jaké funkce pevnostní objekty plnily, jejich význam a celkový příspěvek ke konečnému vítězství.

Verdunské bitvě se pochopitelně nemohlo vyhnout ani ve Francii největší dílo o 1. světové válce *Les armées françaises dans la Grande guerre*⁷⁴, které vzniklo péčí Historické sekce generálního štábu. Dobývání tohoto opevněného místa se věnuje třísvazkový 4. díl postupně vydávaný v letech 1926, 1933 a 1935, který symbolicky začíná 21. únorem 1916.

K neznámějším knihám zabývajím se přímo fortifikacemi v průběhu 1. světové války bezpochyby patřily Benoitova *La fortification permanente pendant la guerre*⁷⁵ nebo *La guerre de forteresse 1914-1918* švýcarského ženisty Rebolda⁷⁶. Verdunskou bitvou samotnou se pak podrobně zabýval např. Jules Poirier⁷⁷.

Jádrem odborné reflexe bojů 1. světové války se však stala s vojenskými strukturami spjatá řada časopisů, jejichž prvotním cílem bylo vzdělávat důstojnictvo na všech

70 Např. MANGIN, Ch. *Comment finit la guerre*. 1. vyd. Paris : Plon-Nourrit, 1920. 330 s.

PASSAGA, F. F. G. *Verdun dans la tourmente. Le Calvaire de Verdun*. 3. vyd. Paris-Limoges-Nancy: Charles-Lavauzelle, 1920. 300 s.

71 V průběhu bitvy velel nejdříve 2. armádě a poté skupině armád střed.

72 PÉTAINE, P. *La Bataille de Verdun*. Paris: Payot, 1929. 158 s.

73 Význam, který těmto momentům přikládal, vynikne především v porovnání se zbytkem textu, který se zaměřuje především na popis přesunů a bojů vyšších jednotek.

74 Tato monumentální práce vydávaná v letech 1922-1937 obsahuje 11 svazků a včetně různých příloh má délku několika metrů.

75 BENOIT. *La fortification permanente pendant la guerre*. Paris: Berger-Levrault, 1922. 83 s.

76 REBOLD, J. *La guerre de forteresse 1914-1918*. přel. z němčiny Waechter. Paris: Payot, 1936. 260 s.

77 POIRIER, J. R. *La Bataille de Verdun (21 février-18 décembre 1916)*. Paris: É. Chiron, 1922. 304 s.

velitelských stupních ve vojenských otázkách a zlepšovat jeho praktické dovednosti. Právě kvůli relativně úzkému zaměření a vysoké odbornosti tvořili čtenářstvo zřejmě jen vojáci na velitelských postech, popř. úzká skupina odborné veřejnosti. Vlajkovou lodí těchto periodik byla *Revue militaire française*⁷⁸, redigovaná přímo francouzským generálním štábem. Tento měsíčník se zabýval vojenskou strategií, taktikou a historií, organizací armády a okrajově se dotýkal i témat, se kterými se vojenství jen těsně prolínalo, jako např. hospodářství. Hlavní platformu pro publikování studií se ženijní, tedy i fortifikační tematikou, představovala *Revue du génie militaire*⁷⁹ vycházející jako měsíčník či dvouměsíčník⁸⁰. Oba časopisy vydávalo vojenské knihkupectví Berger-Levrault.

Při analýze příspěvků stálých opevnění k boji je bezpochyby největší důraz kladen na jejich strategické působení, a to jak před válkou, tak zejména v jejím průběhu. Jejich autoři se snaží dokázat existenci německých dlouhodobých obav z útoku na francouzské opevněné pozice. Citován bývá především dopis Viléma I. Bismarckovi z 20. října 1879, kde císař kancléře upozorňuje, že „*francouzská hranice je takřka hermeticky uzavřena od Švýcarska až k Belgii*⁸¹“ a možný útok na tuto linii z tohoto důvodu označuje za velice obtížný. Vděčným argumentem se staly i paměti Helmutha von Moltkeho mladšího vydané v roce 1912, kde autor konstatoval: „*Útok na frontu francouzského východního opevněného hřebenu by dal řízení operací charakter pevnostní války, stojící hodně času, což by odplavilo elán a iniciativu německé armády...*⁸²“. Nejsilnějším argumentem se samozřejmě stává samotné provedení Schlieffenova plánu, který se francouzským *rideaux défensifs* vyhýbal útokem přes Belgii. Tato skutečnost byla všeobecně považována za velmi významnou, neboť se na straně Francie objevila nejen dosud neutrální Belgie, ale především Velká Británie, která garantovala belgickou bezpečnost. Někteří odborníci z těchto souvislostí usuzovali, že stálá opevnění v podstatě zachránila Francii ještě dříve, než nepřítel vkročil na belgickou půdu, protože na její straně donutila vystoupit důležitého spojence. Nejpresněji a zároveň poměrně odvážně tyto myšlenky vystihnul Benoit⁸³: „*Protože invaze do Belgie byla důsledkem existence našeho východního opevnění a*

78 V roce 1937 přejmenována na *Revue militaire générale*. *Revue militaire française* (od 1937 *Revue militaire générale*). Paříž: Berger-Levrault. Vycházel měsíčně. Dále jen RMF, popř. RMG.

79 *Revue du génie militaire*. Paříž: Berger-Levrault, 1887-1914, 1921-1939, 1946-1959. Vycházel 1887-1894 dvouměsíčně, 1895-1932 měsíčně, 1932-1959 dvouměsíčně. Dále jen RGM.

80 Jako dvouměsíčník vycházela tato revue v letech 1921-1922, 1930 a 1933-1939.

81 BENOIT. La fortification permanente pendant la guerre (1. díl). *Revue du génie militaire*, leden-únor 1922, roč. 61, sv. 50, č. 1, s. 21

82 MORIN. De l'utilité de la fortification permanente. *Revue militaire française*, leden 1930, roč. 100, sv. 36, č. 1, s. 193

83 Generál Benoit (1865-1935) patřil k často citovaným fortifikačním odborníkům. Zabýval se především opevněním za 1. světové války. Během války působil na ženijním velitelství ve Verdunu.

francouzské koncepce fortů a opevněných míst, protože sám vstup do války Anglie byl důsledkem této invaze, lze oprávněně říci, že tato opevnění hrála na začátku války hlavní roli, protože díky nim se anglická armáda ihned přidala k naší.“⁸⁴

V odborných studiích reflektujících působení opevnění za světové války zabírá obvykle rozsáhlý prostor popis významu fortifikací v operacích na strategické úrovni. U francouzských fortifikací je ceněna především role Verdunu, který posloužil armádám jednak jako pevná opora pravého křídla při ústupu na Marnu v roce 1914 a v roce 1916 jako pilíř obrany při německé ofenzívě. Také boji o Maubeuge je, i přes rychlý pád této pevnosti, přikládán nemalý význam, neboť jak konstatoval sám Joffre, v době bitvy na Marně: *„Odpor Maubeuge ulehčil mé armádě o několik nepřátelských divizí a především o všechno těžké dělostřelectvo, které tuto pevnost bombardovalo.“⁸⁵* Zřejmě všeobecně sdílený názor na význam stálých fortifikací za války vystihnul dobře Charles de Gaulle, když napsal: *„V první řadě je nutno poznamenat, že obecná ekonomie našeho systému opevněných míst podnítila z velké části veškerou koncepci plánu německých operací a dala válce takový průběh, jaký měla.“⁸⁶*

Obvykle menší část než rozbor působení fortifikací na strategické úrovni zaujímal v odborných periodikách pohled na pomoc různých pevnostních prvků na taktické úrovni, tedy jejich přímou podporu bojujícím vojákům. Objektem zájmu jsou z pochopitelných důvodů především události z verdunského bojiště. Vojenští odborníci se v podstatě shodují na faktu, že opevnění hrálo především roli týlového zabezpečení, jak jej popsal i maršál Pétain: *„Opatřilo nejprve kryty, umožňující uchrániti zálohy před předčasnými ztrátami a uložiti na dosah bojujících střelivo a potraviny. Poskytlo prostředek, jak umístiti stanoviště velitelství, pozorovatelny i přístroje spojovací služby; jedním slovem, jak organizovati bitvu.“⁸⁷* Právě role pozorovatelny a krytu před nepřátelským dělostřelectvem bývají nejvíce zdůrazňovány. Ačkoliv by se dalo předpokládat, že nákladně vybudované stálé opevnění poskytne obráncům více podpory, takřka pro všechny je splnění těchto dvou funkcí dostatečný důvod pro chvalozpěvy na adresu zdejších fortifikací. Schopnost fortů poskytnout také aktivní pomoc je dokládána především statečným, avšak neúspěšným odporem posádky fortu Vaux, odražení útoku tvrzí Froideterre a střetem o fort Souville.

84 BENOIT. La fortification permanente pendant la guerre (1. díl). *Revue du génie militaire*, leden-únor 1922, roč. 61, sv. 50, č. 1, s. 24

85 Tamtéž s. 51.

86 de GAULLE. Role historique des places françaises. *Revue militaire française*, prosinec 1925, roč. 95, sv. 18, č. 12, s. 376

87 PÉTAIN, H. P. *Bitva u Verdunu*. Přel. Jaroslav Novák. Praha: Svaz československého důstojnictva, 1929, s. 124

Zmiňován je také francouzský neúspěšný útok na fort Douaumont v květnu 1916. Překvapivě jen velmi málo zmínek je o tvrzi Thiaumont, ačkoliv se stala místem urputných střetů, během kterých několikrát změnila svého majitele⁸⁸. Pravdivý, avšak spíše ojedinělý názor prezentoval ve své studii de Gaulle, který vliv francouzského opevnění na plány nepřítele označil za užitečnější, než jeho podporu v boji samotném.⁸⁹

Aktivní prvky pevnosti se ovšem zapojily pouze do obrany tvrze Froideterre, která se 23. června s velkým štěstím ubránila německému pěchotnímu útoku a zabránila tak nepřátelskému postupu. U fortů Vaux a Douaumont vzdorovala posádka pouze v podzemí a činnost útočníka na povrchu nedokázala omezit. V případě Souville se jednalo čistě o pěchotní souboj; útok vedený francouzskou pěchotou na glacis fortu. Aktivní role verdunských fortů tak byla často poměrně přeceňována a přes význam jimi poskytovaného relativního bezpečí je třeba k názorům typu, že Verdun je „triumfální ukázkou jejich (tvrzí a fortů) taktické hodnoty,“⁹⁰ přistupovat opatrně. Ostatně, Němci měli po dlouhou dobu k dispozici pouze fort Douaumont, a přesto dokázali své pozice nejen držet, ale v červnu provést i úspěšnou ofenzívu. Vysvětlením pro lehce nekritický přístup by mohlo být mylné položení rovnítka mezi statečností odporu posádek a skutečné problémy způsobené nepříteli.

Nemalý zájem vzbuzovala otázka pátrající po příčinách pádů, či naopak úspěšného vzdoru jednotlivých pevností. Na příčinu krachu belgických pevností a francouzské Maubeuge existovalo několik prolínajících se pohledů. Nejokrajovější z nich dával důraz především na demoralizaci posádek. Tento postoj zastávali např. Clement Grandcourt v *La drame de Maubeuge*⁹¹ nebo švýcarský ženista Rebold, autor ve své době známé *Les combats de forteresse dans la guerre mondiale*⁹², který obecně viděl v posádce pevnosti rozhodujícího činitele její obrany. V belgickém případě pevnosti, „které nebyly přizpůsobeny na sílu německého dělostřelectva, klamaly posádky⁹³, které proto a priori odmítly prodloužený odpor.“⁹⁴ Většinový názor považoval za rozhodující faktor zastaralost a špatné technické provedení, ale také se často poukazovalo na celkovou slabost belgické

88 Otázkou zůstává důvod této ignorace, resp. proč se o této tvrzi nepsalo např. tolik jako o Froideterre. Přispět k tomu ovšem mohla její totální destrukce během bojů, nebo fakt, že mnohokrát padla, což mohlo kazit celkový dojem.

89 de GAULLE. Role historique des places françaises. *Revue militaire française*, prosinec 1925, roč. 95, sv. 18, č. 12, s. 377

90 MORIN. De l'utilité de la fortification permanente. *Revue militaire française*, leden 1930, roč. 100, sv. 36, č. 1, s. 210

91 CLÉMENT-GRANDCOURT. *Une leçon. Le Drame de Maubeuge - Août-septembre 1914*. Paris: Payot, 1935. 222 s.

92 REBOLD, J. *La guerre de forteresse 1914-1918*. přel. z němčiny Waechter. Paris: Payot, 1936. 260 s.

93 Vojákům uvnitř se jejich stav zdál mnohem horší, než ve skutečnosti byl.

94 Livre reçus. *Revue du génie militaire*, září 1938, roč. 46, s. 468

armády, v případě té francouzské pak neochotu danou pevnost dostatečně chránit.

Poukazování na nedostatky belgických fortifikací sloužilo často francouzským vojenským odborníkům ke zdůraznění kvality verdunské pevnosti⁹⁵, někdy také nekriticky označované za jedinou moderní na západní frontě. Vychvalována bývá nejen kvalita francouzského betonu a pancíře⁹⁶, ale někdy také úroveň francouzské opevňovací školy⁹⁷.

Charakteristickým znakem téměř všech odborných prací o dobývání pevností v 1. světové válce je záliba v precizních výčtech vystřelených granátů, popisu důsledků takového ostřelování a rozbor ryze technických aspektů opevňování spojených s odolností proti nepřátelskému dělostřelectvu. Fascinace mocí této zbraně a jejího působení na fortifikace plně odráží význam, který byl za války a ještě velmi dlouho po ní s dělostřelectvem spojován. Takové analýzy zásadním způsobem podporovaly glorifikaci stálého opevnění a do určité míry se stávaly důkazem jeho užitečnosti. Často byl dáván příklad Douaumontu, který „byl zasažen nejméně 120 000 granáty, z nich aspoň 2000 ráže 270 mm nebo větší. Jedině jižní fasáda kasemat, vystavěná ze zdiva, byla zničena střelbou našeho dělostřelectva. Místnosti v podzemí neutrpěly žádné škody.“⁹⁸ S hodnotou přisuzovanou dělostřelectvu je zřejmě spojena skoro všeobecná nechuť k polnímu opevnění, resp. k názoru, který mu přisuzoval možnost nahradit stálé opevnění. Nejvíce je mu vytýkána právě neschopnost účinně vzdorovat nepřátelské dělostřelecké palbě.

První světová válka, jako každý totální konflikt, se neodehrávala pouze ve vojenské rovině, ale také na úrovni materiální a ekonomické. A také z těchto úhlů pohledu se hodnotila užitečnost stálých fortifikací. Srovnávala se jak cena fortifikací vztažená k jiným vojenským nákladům, tak i výdaje na jejich výstavbu vzhledem k výlohám na jejich dobývání a často byly připomínány také hodnoty, které přítomnost opevnění uchránila od

95 Např. PERRÉ. Esquisse d'une fortification permanente (Réflexions d'un fantassin). *Revue du génie militaire*, říjen 1925, roč. 33, sv. 57, č. 10, s. 289-328.

PÉTAİN, H. P. *Bitva u Verdunu*. Přel. Jaroslav Novák. Praha: Svaz československého důstojnictva, 1929, 129 s.

96 LÉVÊQUE. Essai sur la fortification permanente moderne (1. díl). *Revue du génie militaire*, srpen 1922, roč. 30, sv. 51, č. 8, s. 122-123

PÉTAİN, H. P. *Bitva u Verdunu*. Přel. Jaroslav Novák. Praha: Svaz československého důstojnictva, 1929, s. 125

BENOIT. La fortification permanente pendant la guerre (2. díl). *Revue du génie militaire*, březen-duben 1922, roč. 30, sv. 50, č. 2, s. 146

97 Např. PERRÉ. Esquisse d'une fortification permanente (Réflexions d'un fantassin). *Revue du génie militaire*, říjen 1925, roč. 33, sv. 57, č. 10, s. 289. Tyto myšlenky se ovšem opírají spíše o výsledek bitvy o Verdun než o skutečné technické porovnání, neboť belgické pevnosti vznikaly ve stejné době jako Verdun a stejně také u nich se do výstavby promítly nejnovější fortifikační trendy a rozhodně nebyly kvalitativně o třídu horší, jak je občas ve francouzském odborném tisku poukazováno.

98 PÉTAİN, H. P. *Bitva u Verdunu*. Přel. Jaroslav Novák. Praha: Svaz československého důstojnictva, 1929, s. 126

zničení⁹⁹. Již v prvním poválečném čísle RGM vyčísluje Benoit cenu verdunské pevnosti¹⁰⁰ na 78 milionů předválečných franků¹⁰¹, což „je méně, než připadá na jednoho eskadrového obrněnce“¹⁰². Toto porovnání komentoval ve svých pamětech Pétain slovy „tyto peníze byly dobře uloženy.“¹⁰³ Podtrhnutí ekonomické výhodnosti dovršil Benoit ve své studii *La fortification permanente pendant la guerre*: „Neboť tato opevnění Vogéz a horní Mázy nás stála přibližně 400 milionů, což je cena třech nebo čtyřech dnů války: sluší se říci, že to nebyly špatně vynaložené peníze.“¹⁰⁴ Ekonomická výhodnost stálých opevnění se také často dokazovala poměrem ceny vystřelených granátů a daného fortu. Např. Chavineau poznamenává, že v případě Douaumontu je tento poměr 20:1¹⁰⁵.

Verdunské forty se staly jevištěm pro mnoho heroických scén a kromě jiných se po válce objevila i otázka, jaký vliv měla posádka samotná na celkovou sílu a dobu odporu pevnosti. Pochopitelně převládal názor o posádce jako rozhodujícím faktoru pevnostního boje, což také odpovídalo všeobecnému vychvalování morálky a statečnosti francouzských vojáků, projevené nejen u Verdunu. Např.dle Benoita „Froideterre a Souville vzdorovaly vítězně, protože jejich posádky byly pevně rozhodnuty bojovat až do smrti.“¹⁰⁶ Tournoux ve svých *Considérations sur la fortification permanente* cituje generála Nivella, který na adresu Froideterre pronesl: „Jeho posádka ještě jednou ukázala důležitost, kterou může hrát fort v obraně sektoru, pokud zůstane klidná a naplněná duchem obětování.“¹⁰⁷ Také slavná obrana fortu Vaux dodala argumenty nejen pro podtrhnutí významu posádek, ale také protipól k vyklizení tohoto fortu a fortu Douaumont Němci při francouzské říjnové ofenzívě¹⁰⁸, což je, i přes pochopení složité situace v okupovaných objektech, někdy francouzskými vojenskými odborníky vykládáno jako důsledek demoralizace¹⁰⁹.

99 O devastaci Němci okupovaných území se poměrně často mluvilo a pro Francouze byla možnost opakování této zkušenosti velmi citlivým tématem.

100 Za všechny forty, tvrze a další pevnostní prvky postavené po roce 1874, včetně děl a municie.

101 BENOIT. Étude comparative des fortifications de Verdun et de Metz . *Revue du génie militaire*, duben 1921, roč. 29, sv. 48, č. 2, s. 115

102 Tamtéž.

103 PÉTAINE, H. P. *Bitva u Verdunu*. Přel. Jaroslav Novák. Praha: Svaz československého důstojnictva, 1929, s. 128

104 BENOIT. La fortification permanente pendant la guerre (1. díl). *Revue du génie militaire*, leden-únor 1922, roč. 61, sv. 50, č. 1, s. 24

105 von SCHWARZ, A. La fortification moderne. *Revue d'artillerie*, květen 1927, roč. 50, sv. 99, s. 515

106 BENOIT. La fortification permanente pendant la guerre (1. díl). *Revue du génie militaire*, leden-únor 1922, roč. 61, sv. 50, č. 1, s. 51

107 TOURNOUX. Considérations sur la fortification permanente – importance et rôle des points d'appui permanents. *Revue du génie militaire*, březen 1929, roč. 37, sv. 64, č. 3, s. 246

108 Viz např. PÉTAINE, H. P. *Bitva u Verdunu*. Přel. Jaroslav Novák. Praha: Svaz československého důstojnictva, 1929, s. 112

109 Např. BENOIT. La fortification permanente pendant la guerre (2. díl). *Revue du génie militaire*, březen-duben 1922, roč. 30, sv. 50, č. 2, s. 149

TOURNOUX. Considérations sur la fortification permanente – importance et rôle des points d'appui permanents. *Revue du génie militaire*, březen 1929, roč. 37, sv. 64, č. 3, s. 228

Pétain označil Verdun za „morální výspu Francie“¹¹⁰ a také další autoři přisuzovali tomuto místu zvláštní duchovní význam¹¹¹. Většina vojenských odborníků zřejmě měla v duchu zodpovězenu řečnickou otázku, kterou na konci své studie *Historie francouzských opevněných míst* položil de Gaulle: „Byla by francouzská energie v průběhu bitvy na obou březích Mázy v roce 1916 to, co byla, kdyby nebyla ospravedlněna strážním Verdunu, historické hradby vlasti a hlavní pevnosti jejího opevněného systému?“¹¹² O negativní odpovědi současníků, ovlivněných navíc vznikajícím Verdunským mýtem, lze jen stěží pochybovat.

Na konci války a krátce po ní zřejmě ještě okrajově přežívaly negativní pohledy na význam stálého opevnění, avšak o existenci těchto postojů se dovídáme prakticky pouze zprostředkovaně¹¹³, což dostatečně vypovídá o jejich významu. Události na verdunském bojišti zcela rehabilitovaly pověst stálého opevnění ve vedení války nejen v očích francouzských vojenských expertů, kteří se k jeho hodnocení stavěli někdy poněkud nekriticky¹¹⁴ a lehce přeháněli při hodnocení jeho významu. Např. Benoit dokonce neváhal označit 1. světovou válku za válku obléhací¹¹⁵, čemuž dle něj odpovídal i význam fortifikací.

Pozitivnímu postoji k opevnění napomáhala také často zmiňovaná skutečnost, že verdunská pevnost nemohla kvůli odzbrojení a nešťastnému pádu Douaumontu ukázat svůj plný potenciál, ale i přesto dokázala mohutné ofenzívě císařské armády odolat, stejně jako nepřátelskému těžkému dělostřelectvu, jehož rážím 380 mm a 420 mm úspěšně čelily forty a tvrze s odolností maximálně do 270 mm.

Přesto z proběhnutých událostí takřka všichni vyvozovali¹¹⁶, že opevnění v současné podobě prstencových pevností je zcela na konci svých možností a budoucí výstavba fortifikací se bude muset řídit podle zcela jiných principů. Překvapivě neargumentují ani tak ochranou území, jako nutností zajistit zásobování pevnosti posilami a především

110 PÉTAINE, H. P. *Bitva u Verdunu*. Přel. Jaroslav Novák. Praha: Svaz československého důstojnictva, 1929, s. 21

111 Otázkou ovšem do jisté míry zůstává, zda se jednalo spíše o důsledek historického významu místa či skutečnosti, že se jednalo o nejmocnější francouzskou pevnost.

112 GAULLE. Role historique des places françaises. *Revue militaire française*, prosinec 1925, roč. 95, sv. 18, č. 12, s. 381

113 Např. PÉTAINE, H. P. *Bitva u Verdunu*. Přel. Jaroslav Novák. Praha: Svaz československého důstojnictva, 1929, s. 121. TARGA. La fortification permanente dans la protection des frontières terrestres. *Revue du génie militaire*, červenec 1930, roč. 38, sv. 67, č. 7, s. 76

114 Například nezmiňují, že verdunskému opevnění se nepodařilo naplnit jeden ze základních úkolů každé fortifikace, a to ušetřit živou sílu.

115 BENOIT. La fortification permanente pendant la guerre (2. díl). *Revue du génie militaire*, březen-duben 1922, roč. 30, sv. 50, č. 2, s. 154

116 K jedné z mála výjimek patřila např. studie: LÉVÊQUE. Essai sur la fortification permanente moderne (3. díl). *Revue du génie militaire*, říjen 1922, roč. 30, sv. 51, č. 10, s. 305-323

dělostřeleckou municí, bez čehož je každá pevnost předem odsouzena ke kapitulaci. Jak napsal Pétain: „...moderní boj vede k tak velké spotřebě střeliva a materiálů všech druhů, k takovému opotřebení lidí, že obrana osamocené tvrze, ba i obležené pevnosti je rychle ochromena.“¹¹⁷ Tento náhled plně odpovídá francouzskému dobovému postoji, který v dělostřelectvu spatřoval rozhodující veličinu válečného konfliktu.

5.2 Verdunský mýtus

Obrana Verdunu patří spolu s ofenzívou na řece Sommě ke dvěma „nejkrvavějším“ bitvám 1. světové války. Avšak vzhledem k tomu, že druhá z výše zmíněných operací probíhala převážně v režii britské armády, se nelze divit zvláštnímu místu, které verdunská bitva pro Francouze v dějinách 1. světové války zaujímal. Jejich celkové ztráty zde dosáhly přibližně 500 tisíc mužů, z čehož zhruba jedna třetina na bojišti zahynula. Během 10-ti měsíců trvajících zápolení se díky rotaci jednotek na zdejších bitevních poli střídalo asi 70 % francouzské armády, díky čemuž jen málo rodin nemělo u Verdunu svého padlého nebo raněného. Toto místo se tak stalo symbolem hrdinství, statečnosti, vzdoru, ale také utrpení. Proto mu také připadla úloha důležitého vzpomínkového místa.

Dne 22. srpna 1920 položil maršál Pétain mezi fortem Douaumont a tvrzí Thiaumont základní kámen Douaumontské kostnice a o 7 let později již mohl proběhnout slavnostní přesun ostatků. Dokončení a inaugurace prezidentem republiky Albertem Lebrunem proběhly však až v roce 1932. Všechny události byly pochopitelně doprovázeny zájmem médií i veřejnosti. Futuristicky vyhlížející stavba protáhlého tvaru s 46 metrů vysokou věží navržená architekty Léonem Azémou, Maxem Edreiem a Jacquesem Hardym pojala 130 tisíc neidentifikovaných vojáků francouzské i německé národnosti. Nákladná stavba přišla na zhruba 11 milionů franků. Před budovou vznikl největší francouzský vojenský hřbitov padlých v 1. světové válce, který čítá 16 tisíc hrobů.

Toto místo se stalo cílem četných návštěv, jak to dokládá také, možná trochu nadsazující, verdunský biskup a předseda komise pro výstavbu kostnice Ginisty: „Douaumontská kostnice se stala centrem poutnictví, které nepřestává každý rok narůstat. Každý den, od Velikonoc až k svátku Všech svatých, přichází průměrně 500-1000 poutníků. Na Letnice a následující den zde bylo zhruba 4000 tisíce aut a autobusů, přijíždějících ze všech míst Francie a ...celého světa. Jsou zde vidět hlavně mladí lidé a vojáci, kteří přišli

117 PÉTAİN, H. P. *Bitva u Verdunu*. Přel. Jaroslav Novák. Praha: Svaz československého důstojnictva, 1929, s. 122

„naslouchat mrtvým, kteří říkají, jak je třeba sloužit nesmrtelné Francii a milovat ji“ a především, ve všech dobách, splnit svůj úkol. Vídáme tady také rodiny, které v počtu 300 tisíc oplakávají zmizelé na Verdunu a které se přišly pomodlit před tento ohromný reliквиář vlasti!“ U Douaumontské kostnice probíhaly také různé vzpomínkové akce. Při dvacátém výročí bitvy o Verdun se zde sešlo na 15 tisíc veteránů, včetně pětisetčlenné německé delegace¹¹⁸.

Druhý slavný památník nazvaný Tranchée des Baïonnettes stojí jen několik set metrů od Douaumontské kostnice. Vznikl již v roce 1920 díky půlmilionovému daru amerického bankéře C. F. Randa. Slavnostní inauguraci prvního pomníku na verdunském bojišti provedl prezident republiky Alexandre Millerand a americký velvyslanec M. Wallace¹¹⁹.

Nejvýraznější připomínku pohnutých událostí představovaly samozřejmě forty samotné. Zvláštní pozornosti se dostávalo především dvěma z nich.

Douaumont, často mylně považovaný za nejmodernější a nejsilnější verdunský fort, symbolizoval sice především německé utrpení, zároveň se však nacházel v těžišti hlavních bojů a nepřestával Francouze udivovat svým rychlým a nečekaným pádem bez jediného výstřelu¹²⁰, stejně jako počtem zásahů vlastních i nepřátelských granátů, které dokázal přestát. Jeho známosti nepochybně velmi pomohla také krátká vzdálenost od Douaumontské kostnice. Druhým obzvláště známým fortem se stal Vaux, a to díky vzdoru jeho statečné posádky v červnu 1916. Již v té době to představovalo velmi emotivní moment, což dokazuje mimo jiné i skutečnost, že vyznamenání se dočkal také poslední poštovní holub, který z fortu odlétnul¹²¹ a zajatý velitel Raynal se setkal s německým císařem Vilémem II. Nejedna publikace citovala jeho poslední zprávy, které odeslal před kapitulací fortu, svědčící o kritické situaci obránců, ale i velkém odhodlání vytrvat až do konce. Odpor tohoto fortu tak získal vysokou symbolickou hodnotu a stal se ukázkovým.

118 HOLSTEIN, Ch. *Verdun: Fort Douaumont*. 1. vyd. Barnsley: Leo Cooper, 2002, s. 9

119 Samozřejmě i ve městě byly postaveny památníky připomínající události roku 1916. V roce 1928 došlo k inauguraci *Monument aux enfants de Verdun morts pour la France* tvořené 5 sochami ztvárňujícími vojáky jednotlivých armádních sborů. Jen o rok později vzniknul nedaleko *Monument à la victoire et aux enfants de Verdun*. Socha vojáka složená z jednotlivých kvádrů symbolizuje pevnost a odhodlání verdunských obránců. Množství menších či větších památníků, vojenských hřbitovů i jednotlivých hrobů se v průběhu doby začalo objevovat po celém bojišti. K těm nejznámějším bezpochyby patřila socha kostlivce vytvořená Jacquesem Fromentem, odhalená v roce 1922 na kótě *Le Mort Homme* a pylon na nedaleké kótě 304.

120 Nemalý zájem o příběh tohoto fortu lze sledovat i na německé straně. Na stránkách tisku probíhal spor, kdo má na pádu Douaumontu největší zásluhu a nadporučík Brandis, obecně uznávaný za rozhodujícího činitele této události, se kromě vyznamenání *Pour le mérite* dočkal díky svému činu také velké veřejné popularity. Jeho kniha *Die Stürmer vom Douaumont* se stala bestsellerem. Více HOLSTEIN, Ch. *Verdun: Fort Douaumont*. 1. vyd. Barnsley: Leo Cooper, 2002, s. 55 a MÜNCH, M. *Verdun – mythos und Alltag einer Schlacht*. 1. vyd. München: M-Press, 2006, s. 373-528

121 V roce 1929 mu dokonce organizace spojené s chovem poštovních holubů odhalily na fortu Vaux pamětní desku.

Na rozdíl od ostatních verdunských pevnostních objektů, Douaumont a Vaux vešly ve známost nejen u vojenských odborníků, ale také u širší veřejnosti a spolu se jménem Verdun podporovaly pozitivní vnímání fortifikačních staveb.

Události na verdunském bojišti silně reflektovala i francouzská neodborná literatura. K těm známým patří čtyřsvazkové dílo Ginistyho a Gagneura *Historie de la guerre par les combattants* sestavené ze vzpomínek přímých účastníků boje, kde autoři věnovali Verdunu celý třetí díl¹²². Své nasazení v této bitvě popsal Jacques Péricard v *Ceux de Verdun*¹²³ zaměřujíc se především válečný prožitek svůj i své roty. Své paměti, ovšem s ambicí historického díla, vydal také spisovatel Henry Bordeaux¹²⁴. *Les derniers jours du fort de Vaux*¹²⁵ a *La chanson de Vaux-Douaumont*¹²⁶ nejsou sice čistě beletristická díla, autor v nich však nechává plný průchod svému literárnímu talentu. Ke známějším pamětem patří například také *Souvenirs d'un poilu du 57e régiment d'infanterie. L'Agonie du Mont-Renaud (mars-avril 1918)*¹²⁷ napsané Georgesem Gaudym¹²⁸.

Události v okolí Verdunu mezi únorem a prosincem roku 1916 představovaly klasickou materiálovou bitvu, kde se značnou měrou na vítězství podílela prostá převaha v živé síle a dělostřelectvu. Po deset měsíců zde proti sobě stálo necelých 30 divizí a více než 2000 děl, která vystřelila přibližně 40 milionů granátů. Rozhodujícími prvky boje tedy tvořily, stejně jako ve všech bitvách 1. světové války, pěchota a dělostřelectvo. Stálé opevnění v samotném boji hrálo spíše druhořadou úlohu, avšak jeho držení plnilo důležitou symbolickou funkci a podporovalo morálku francouzských i německých vojáků. Na rozdíl od lehce zničitelného polního opevnění jejich držení znamenalo určitý pocit jistoty, který trochu přepjatě vyjádřil Pétain: „*Staly se na rozvráceném bojišti neochvějnými skalami, ke kterým se mohla obrana přimknouti.*“¹²⁹

Při pozdějším popisu událostí sloužily forty jako topografické značky a základní orientační body na bojišti, díky čemuž známost a pocit významu opevnění ještě narůstal. Verdunská půda se stala pro Francouze posvátnou a zvláštní význam tohoto místa dokládá i německo-francouzské usmíření v roce 1984. Opevnění z této aury úspěšně těžilo.

122 GINISTY, P. GAGNEUR, M. *Histoire de la guerre par les combattants III – Verdun*. Paříž: Librairie Garnier Frères 1921. 460 s.

123 PÉRICARD, J. *Ceux de Verdun*. Paris : Payot et Cie, 1917, 249 s.

124 Henry Bordeaux (1870-1963) byl francouzský spisovatel a právník.

125 BORDEAUX, H. *Les derniers jours du fort de Vaux*. Paris: Plon-Nourrit et Cie, 1917, 331 s.

126 BORDEAUX, H. *La chanson de Vaux-Douaumont*. Paris: Plon-Nourrit et Cie, 1917, 331 s.

127 GAUDY, G. *Souvenirs d'un poilu du 57e régiment d'infanterie. L'Agonie du Mont-Renaud (mars-avril 1918)*. Paris: Plon-Nourrit et Cie, 1921, 249 s.

128 Georges Gaudy (1895-1987) napsal mnoho prací o 1. světové, ale i 2. světové válce. V meziválečném období působil v l'Action française.

129 PÉTAÏN, H. P. *Bitva u Verdunu*. Přel. Jaroslav Novák. Praha: Svaz československého důstojnictva, 1929, s. 125

6. Konec francouzské dominance a začátek mírové politiky

Vztah mezi Francií a Německem na začátku 20. let formoval francouzský nekompromisní postoj k poražené zemi reprezentovaný především Raymondem Poincaré, který se stal ministerským předsedou v lednu 1922. Rozepře kvůli neplnění německých reparací, podpis Rapallské smlouvy, zdráhání se Velké Británie poskytnout Francii dostatečné bezpečnostní garance a snaha země galského kohouta vylepšit svou neuspokojivou mocensko-vojenskou situaci danou Versaillskou dohodou a poválečným vývojem vybudily jedinou kontinentální mocnost k poslednímu razantnímu kroku. Dne 11. ledna 1923 vkročila francouzská a belgická vojska do Porúří, průmyslového srdce Německa. Tato právně i ekonomicky pochybná akce se setkala s prudkým nesouhlasem Velké Británie. Německá vláda vyhlásila v dané oblasti pasivní rezistenci a zásadně tak okupantům snížila hospodářský profit. Vrcholem francouzských snah pak byla opětovná snaha povzbudit rýnský separatismus.

Události roku 1923 jasně ukázaly, že dosavadní přístup Francie k Výmarské republice je již z mezinárodně-politického hlediska neudržitelný. Také Francouzi již byli unaveni silovou politikou a přáli si konečně klid a mír, což se v roce 1924 projevilo vítězstvím levice ve volbách. Hnací silou usmířování se stali Gustav Stresemann¹³⁰ spolu s Aristidem Briandem¹³¹. Za postupné zlepšování vztahů s bývalým úhlavním protivníkem ovšem Francie platila ústupem ze svých mocenských pozic, které se později nikdy neodvážila znovu obsadit. Určitá ztráta samostatnosti v jednání se projevila snahou prosazovat své postoje skrze dříve trochu opovrhovanou Společnost národů.

Prvním důkazem změny kursu se stalo přistoupení na racionalizaci německých reparací, navrženou skupinou ekonomů pod vedením amerického finančníka Charlese Dawese. Stresemannovi se zároveň podařilo docílit odchodu okupačních vojsk z Porúří a získat kýžené územní garance. Německo se začalo zvolna vracet jako rovný partner do mezinárodního společenství, což jakoby symbolizovalo celoevropskou změnu klimatu.

130 Gustav Stresemann (1878-1929) byl německý politik, člen *Deutsche Volkspartei*, kam v roce 1918 přestoupil z *Deutsche Demokratische Partei*. Na konci roku 1923 předsedal dvěma německým vládám a stal se dlouholetým ministrem zahraničí. Ač nesouhlasil s Versaillskou smlouvou, věřil, že její dodržování a spolupráce se západními mocnostmi může obnovit původní postavení Německa.

131 Aristide Briand (1862-1932) se stal šestkrát francouzským ministerským předsedou. Jeho působení v politice je spjato se stranou *Parti républicain-socialiste*.

Pomalu se dařilo překonávat nejen politické, ale i hospodářské důsledky války a Evropa vstupovala do „zlaté“ druhé poloviny 20. let.

V říjnu 1925 Francie podpisem tzv. Locarnských dohod akceptovala Stresemannův návrh na vzájemnou garanci hranic. Dobové vnímání těchto smluv odráží udělení Nobelovy ceny míru pro jejich hlavní protagonisty, tedy Stresemanna, Brianda a Austena Chamberlaina. Francie však výměnou za svou relativní bezpečnost znejistila vztahy se svými východními spojenci, jejichž hranic se pakt prakticky netýkal. Další šrámy utrpělo i přátelství s Velkou Británií, která za Francií nestála dostatečně pevně.

Druhá polovina 20. let se sice, nejen ve Francii, nesla ve znamení hospodářské prosperity a vzletných pokusů o realizaci „věčného míru,“ nedůvěra k Německu a obavy o vlastní bezpečnost však přetrvávaly. V důsledku locarnských dohod došlo k ukončení okupace Kolínské zóny a snížení počtu spojeneckých vojáků v okupovaném Porýní. V lednu 1927 pak následovalo ukončení činnosti komise hlídající odzbrojování Německa¹³² a brzy se začalo mluvit o možnosti předčasného ukončení okupace levého břehu Rýna, což Francouzům pochopitelně dělalo vrásky na čele.

V létě 1927 položila Francie spolu s USA základy smlouvy, která do dějin vstoupila jako Briand-Kellogův pakt. Tato dohoda vylučovala útočnou válku jako prostředek řešení mezinárodních sporů a měla se stát vedle Společnosti národů druhým všeobecným garantem míru. Pakt sám však představoval spíše všeobecnou proklamaci. Obecně formulovaný text neurčoval žádné sankce za jeho případné porušení, ani nestanovoval konkrétní kroky pro odzbrojování. Přestože za něj státní tajemník Frank Kellog dostal Nobelovu cenu míru, dokument podepsaný do roku 1933 celkem 65 státy se stal jen dalším bezzubým žralokem. Došlo také k opětovnému přehodnocení německých reparací. Komise v čele s Owenem Youngem předložila v létě 1929 svůj plán na snížení reparací a zrušení dohledu nad německou ekonomikou. Její závěry schválila na začátku roku 1930 Haagská konference, která zároveň proti vůli Francie rozhodla o odchodu spojeneckých armád z posledního pásma dosud okupovaného Porýní. Bariéra poskytující Francouzům pocit jistoty a bezpečí a francouzskému vojenskému velení širokou paletu možností k rychlému ochromení Německa, padla.

132 MORAVCOVÁ, D. BĚLINA, P. PEČENKA, M. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994. s.67

7. Vojenství po 1. světové válce a cesta k Maginotově linii

Vývoj meziválečného vojenství lze charakterizovat jako snahu o zásadní změnu způsobu válčení, neboť dlouhotrvající poziciční válka přinesla enormní ztráty a celkové vyčerpání nejen poraženým, ale i vítězům. Ztělesněním touhy zvítězit bez útrap zákopového boje se stala idea rychlé manévrové války a jejím prostředkem motor, ať již zabudovaný v autě, tanku či letadle. Na význam motorizace panovala všeobecná shoda, ale o jejích podobách a možnostech nasazení nových zbraní se vedly dlouhé diskuze.

Ačkoliv útočná vozba na konci 1. světové války zdaleka nedosahovala technických parametrů strojů známých z 2. světové války, někteří osvícení odborníci již na začátku 20. let dokázali v zásadě správně odhadnout její budoucí význam. Řadil se mezi ně například přední meziválečný tankový průkopník a otec britské útočné vozby generál John Fuller¹³³, který vytrvale prosazoval budování vyšších mechanizovaných jednotek a dlouhodobě se zabýval jejich taktikou. Také díky němu stála Velká Británie po dlouhou dobu v čele rozvoje tohoto druhu vojsk. Základy francouzského tankového vojska položil Jean Estienne¹³⁴, který sice počítal se samostatnými tankovými operacemi, ovšem bez výraznějších manévrů na strategické úrovni. Tanky měly útočit čelně, tak jak bylo za 1. světové války zvykem.¹³⁵

Stejný význam jako generál Fuller pro rozvoj mechanizovaných vojsk měl v oblasti letectví italský generál Giulio Douhet, který pouhé tři roky po konci světové války publikoval v knize *Il dominio dell'aria* v té době zcela revoluční názory na význam a strategii vzdušných sil. V budoucí válce mělo dle Douheta sehrát rozhodující úlohu bombardovací letectvo, které by vyřadilo průmyslová, mobilizační a komunikační centra a demoralizovalo civilní obyvatelstvo způsobem vylučujícím další pokračování ve válce. Ke střetu na pozemní frontě tak podle jeho představ vůbec nemuselo dojít. Rozvoj letectva vyvolával panickou hrůzu mezi civilním obyvatelstvem, které se obávalo bombardování měst a nasazení bojových plynů.

133 John Frederick Charles Fuller (1878-1966) odešel z armády v roce 1933 a stal podporovatelem britských fašistů.

134 Jean-Baptiste Eugène Estienne (1860-1936) stál u zrodu francouzského tankového vojska, ale aktivně se zabýval také dělostřelectvem. Do roku 1927 velel francouzským tankovým silám.

135 HUGHES, J. M. *To the Maginot line: the politics of french military preparation in the 1920's*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1971. s. 74

Podle většinového názoru měla být příští válka díky mohutnému rozvoji bojových prostředků ještě horší a totálnější než ta předchozí. Díky zkušenosti z 1. světové války se očekával dlouhý a všeobecně vyčerpávající konflikt. Nelze se divit, že po traumatickém zážitku, který Francie získala mezi lety 1914 a 1918, ji podobné předpoklady spolu s mocným Německem za hranicemi velmi znervózňovaly. Otázka zajištění se proti dalšímu možnému útoku tak představovala v zemi galského kohouta po celé meziválečné období, více či méně, aktuální téma.

Na zadání Clemenceaua vypracoval Grand quartier général des armées de l'Est pod velením maršála Pétaina základní teze k obraně země. Ačkoliv ve své zprávě ministerstvu války předpokládal rychlé přenesení boje na nepřátelské území, měla v době míru pro jistotu vzniknout obranná organizace hranic pro zajištění jejich nenarušitelnosti. To se odrazilo ve směrnici ministerstva války z 20. března 1920 předvídající několik potencionálních bitevních polí na francouzských hranicích a požadující vypracování jejich obranných plánů.

Názory na zajištění francouzské bezpečnosti se různily. Viceprezident CSG maršál Pétain a velitel generálního štábu generál Edmond Buat kladli důraz na nenarušitelnost hranice, kterou měla umožnit příprava *champ de bataille*¹³⁶ vyztuženého linií zesíleného polního opevnění. Přes své defenzivnější ladění považovali za důležité přenést boj na nepřátelské území. Maršál Ferdinand Foch vyznávající útočnější filosofii tvořil protipól k předcházejícím názorům, ačkoliv i on, vědom si ztrát, které přinesly jeho ofenzívy na konci 1. světové války vlastním vojskům, nepodceňoval materiální stránku věci, nedotknutelnost vlastních hranic pro něj nepředstavovala takový imperativ. Na stejné straně jako Foch stál také generál Guillaumat, který se obával vytvoření souvislého obranného pásma podél hranic, které by mohlo vytvořit falešnou iluzi bezpečnosti a znemožnit provedení protiúderů.¹³⁷ Rozpory se naplno projevíly na schůzi Conseil Supérieur de la Guerre¹³⁸ 17. května 1920. Nemožnost najít společnou řeč pak vyvrcholila v červnu 1922 ustanovením Commission chargée des études d'organisation de la défense du territoire¹³⁹ pod vedením maršála Joffra, který názorově stál mezi oběma tábory.

Dva roky mezi těmito událostmi nebyly pochopitelně naplněny nečinností. Na konci

136 Bitevní pole.

137 BERNEDE, A. Des systèmes des rideaux défensifs de Séré de Rivières à la ligne Maginot: evolution du concept de fortification français. In *Fortifikace a obrana státu*. 1. vyd. Praha: Historický ústav armády České republiky, Česká komise pro vojenské dějiny, 1995. s. 7

138 Dále jen CSG. Tato komise představovala vojenský poradní orgán ministra války. Její viceprezident měl až do roku 1935 v případě války velet francouzské armádě.

139 Dále jen CCEODT.

roku 1920 souhlasila CSG se všemi bez rozdílu politické příslušnosti tolik očekávaným zkrácením 36 měsíční vojenské služby na polovinu. Ačkoliv by mnozí uvítali její délku ještě o 6 měsíců kratší, nebylo to vzhledem k potřebě vyvíjet dostatečný tlak na Německo možné.¹⁴⁰ CSG zároveň očekávala zvýšení kontingentu profesionálních vojáků na 100 000 mužů, avšak v průběhu 20. let kvůli nízkým mzdám a špatným pracovním podmínkám dosáhlo toto číslo maximální výše 70 000. Francie tak dlouhodobě disponovala menším počtem vojenských profesionálů než Německo. V prosinci 1920 přišel generál Buat s vizí rozhodující bitvy na hranicích, která vystihovala myšlenkové postupy jeho tábora a ovlivnila ve stejný rok vydaný *Règlement provisoire de manoeuvre d'infanterie*, který doplňoval následující rok publikovanou *Instruction provisoire sur l'emploi tactique des grandes unités*. Tyto oficiální dokumenty představovaly sumu základních premis a pouček o způsobu vedení války platnou až do roku 1936. Mezi charakteristické znaky patřila snaha maximálně šetřit životy vojáků, důraz na úzkou koordinaci postupu pěchoty s mohutnou dělostřeleckou palbou a opatrnost doprovázená praktickým vyloučením obchvatného manévru na strategické úrovni. Celkové ladění silně odráželo trpké zkušenosti učiněné během světové války.

Na přelomu let 1920/1921 vzniknul první operační plán nazvaný *Plán P*¹⁴¹, který sice počítal s útokem za Rýn a rozrušením německé mobilizace, chyběla mu však rozhodnost a vůle dotáhnout konflikt až do úplné porážky nepřítele, neboť brzké uzavření míru bylo jednoznačně preferováno. Před zahájením ofenzivních akcí se navíc počítalo s relativně dlouhou hospodářskou i vojenskou mobilizací, protože mírové počty vojáků nebyly považovány za dostatečné k nějakému rozsáhlejšímu vojenskému zákroku.

Práce zahájená CCEODT neměla kvůli rozporům mezi Joffrem a Pétainem dlouhého trvání¹⁴² a na začátku srpna 1922 tuto komisi nahradila Commission de défense du territoire pod vedením generála Guillaumata. Přetrvávající neshody se částečně projevíly i v závěrečné zprávě komise z 27. března 1923. Dokument o 36 stranách počítal s přípravou pohraničních regionů pro defenzivní i ofenzivní činnost a ukázal na místa vhodná pro nepřátelský vpád, která považoval za nutné zajistit stálým opevněním. Navrhovalo se zde postavení tří rozsáhlých opevněných regionů o délce několika desítek kilometrů, a to u Met, Lauter a Belfortu. Jejich přesná podoba a technické provedení objektů nebyly blíže specifikovány. Tato zpráva pochopitelně narazila na principiální odpor generála Buata a

140 Ke zkrácení povinné vojenské služby došlo až během roku 1923, což dokládá značnou komplikovanost tohoto kroku.

141 Platit *Plán P* začal v červnu 1921.

142 Joffre preferoval opevněné regiony, zatímco Pétain přípravu souvislého *champ de bataille* (bitevního pole).

hlavního štábu. Terčem kritiky se také stal příliš velký požadavek na živou sílu.

V roce 1923 přišla změna ve válečných plánech. Téměř 3 roky starý *Plán P* byl nahrazen *Plánem A*, který představoval přirozenou reakci na zavedení 18 měsíční povinné branné služby. Ačkoliv i on počítal s překročením Rýna, ofenzivní akce předpokládané *Plánem P* byly zásadním způsobem omezeny.

Následující tři roky přinesly díky nástupu levicového Cartel des gauches po volbách v roce 1924 a válce v Maroku, které se jako velitel francouzských sil účastnil také maršál Pétain, útlum diskuzí o způsobu řešení obrany Francie. Ty se naplno rozběhly až s nástupem Paula Painlevého do funkce ministra války v dubnu 1925. Nový ministr preferoval, stejně jako generál Guillaumat, spíše stálé než polní opevnění.¹⁴³ Naopak zastánci organizace obrany přípravou *champ de bataille* utrpěli ztrátu předčasným úmrtím generála Buata v roce 1923, na jehož místo nastoupil Marie-Eugène Debeney,¹⁴⁴ který se názorově klonil spíše k Fochovi než Pétainovi. Zřejmě také díky tomu se CSG pod vlivem prezidenta republiky Doumerguea během roku 1925 začala pomalu přiklánět k provedení organizace obrany hranice pomocí několika samostatných sektorů.

Nový ministr obrany nechal 31. prosince 1925 vytvořit sedmičlennou Commission de défense des frontières¹⁴⁵, do jejíhož čela se postavil generál Guillaumat. Po 11měsících práce předložila tato komise svou závěrečnou zprávu, která navazujíc na myšlenky CDT představovala první komplexní návrh na opevnění francouzských hranic.¹⁴⁶ Nejhroženější úseky hranic měly být bráněny opevněnými regiony¹⁴⁷ skládajícími se z linie modernizovaných fortů v intervalech 3-5 km, doplněných lehčími objekty. Plánován byl vznik RF Metz od Longwy po Falquemont, RF Lauter zhruba od Saint-Avoldu až k německé hranici na Rýnu a RF de Haute Alsace situovaný rovnoběžně s Rýnem zhruba 25 km před Belfortem. K obraně severní hranice od Lamanšského průlivu až skoro k Charleville-Mézières určoval plán rozsáhlé záplavy a parky mobilních fortifikací.¹⁴⁸ Od Charleville-Mézières až k Longwy měla obrana spoléhat na destrukce komunikací a obrana dlouhé hranice na Rýnu by byla odkázána na linii lehkých kasemat. Odhadované finanční náklady na celý systém se odhadovaly na 5 miliard franků a počet potřebných vojáků na

143 Painlevé prosazoval zkrácení povinné branné povinnosti a používal to jako argument pro výstavbu stálého opevnění.

144 Marie-Eugène Debeney (1864-1943) během 1. světové války velel 1. a 7. armádě. V čele generálního štábu zůstal až do roku 1930.

145 Dále jen CDF.

146 Její rozsah činil 105 stran plus několik stran obrazových příloh.

147 Ve francouzském originále région fortifiée, dále jen RF.

148 Jednalo se o sklady materiálu na výstavbu lehkých opevnění, která tak mohla být postavena krátce před válkou, a to přesně v místě potřeby.

160 000.

CSG k tomuto návrhu zaujala pro jeho „zastaralost“ spíše negativní postoj. Pétain a Painlevé mu vytýkali příliš vysokou cenu a náročnost na počet specializovaných pevnostních jednotek. V roce 1927 probíhaly další diskuze o technické podobě budoucího pevnostního systému. V únoru představil CDF svůj návrh rozptýlené tvrze plukovník Tricaud¹⁴⁹, proti jeho myšlenkám se ostře postavil inspektor ženijního vojska generál Fillonneau, který upozornil na drahost a příliš velkou potřebu vojáků pro podobný projekt. Sám na podobu tvrzí zastával názor předložený CDT. Další alternativní návrh, který podali velitel alpské armády generál Degoutte a generální inspektor dělostřelectva generál Maurin, požadoval dvě linie kasemat s kulometnou výzbrojí, proti čemuž stál jak Pétain, kterého zaujala Tricaudova vize, i Fillonneau preferující tradičně uspořádané forty.

Rozhodující schůze CSG 12. října 1927 se zúčastnil také prezident republiky Doumergue a ministerský předseda Poincaré. Nakonec zde padlo rozhodnutí sloučit oba navrhované systémy¹⁵⁰. Kostru nové pevnostní linie měly tedy tvořit tvrze¹⁵¹ dle Tricaudova návrhu rozmístěné zhruba v 10 km rozestupech¹⁵² vyplněných samostatnými kasematami¹⁵³, čímž vznikla souvislá linie dělostřelecké i pěchotní palby.¹⁵⁴

Již 30. září 1927 vznikla Commission d'organisation des régions fortifiées,¹⁵⁵ jejíž úkol spočíval v přesném určení trasy linie a samotné podoby objektů, k čemuž sloužila oddělená pracoviště v Metách, Štrasburku, později v Grenoble a Nice. Do jejího čela byl, snad trochu neprozřetelně, jmenován generál Fillloneau. Ve svých prvních studiích komise do značné míry ignorovala již dohodnutá řešení. Nerespektovala požadavek souvislé baráže palby a ještě ve zprávě z 12. března 1928 dominovaly místo rozptýlených tvrzí forty odpovídající představám generála Fillloneaua. Situace se definitivně vyřešila nástupem generála Belhaguea na jeho místo v lednu 1929. To již ovšem probíhaly práce na tvrzi Rimplas v Alpách, prvním objektu budoucí Maginotovy linie. Generál Belhague zůstal v čele CORF až do jejího rozpuštění v roce 1935 a zásadním způsobem ovlivnil podobu Maginotovy linie.

V souvislosti s počátkem výstavby opevnění došlo v roce 1929 ke zkrácení branné povinnosti na 1 rok a zavedení *Plánu B*, který již nepočítal s žádným rozsáhlejším útokem

149 Viz kap. Budoucí opevnění.

150 První reprezentovaný dvěma liniemi kasemat s kulomety a druhý forty v rozestupech 3-5 km.

151 Tvrze Maginotovy linie – viz Příloha 3, obr. 1-3.

152 Tato vzdálenost byla odvozena z dostřelu 75 mm kanonu, aby jednotlivé tvrze mohly bránit své sousedy.

153 Kasemata – viz Příloha 3, obr. 5.

154 Modelový příklad ideálního uspořádání Maginotovy linie – viz Příloha 2, obr. 2.

155 Dále jen CORF.

do německého vnitrozemí, ale naopak jeho těžiště leželo v postupném ústupu z Porýní na francouzské hranice.

Cesta k novému pevnostnímu systému nebyla jednoduchá a nevedla zdaleka pouze skrze jednání na nejvyšší úrovni. Naopak, její pevný základ a formující prostředek tvořilo teoretické zkoumání tohoto problému, které odhaluje podhoubí celého procesu.

8. Budoucí opevnění

Jak již bylo řečeno, působení stálého opevnění v 1. světové válce plně ospravedlnilo v očích francouzských vojáků svou existenci a vrátilo mu dřívější prestiž. Přesto se již těsně po válce rýsovala jasná potřeba podstatné revize dosavadních fortifikačních principů. Dosud největší konflikt v lidských dějinách přinesl nejen nový způsob válčení, ale také nové zbraně, které se s postupem doby ještě zlepšovaly a před fortifikačními teoretiky se tak objevily nové výzvy, se kterými se museli vyrovnat.

Hlavní těžiště odborné diskuze představovala především RGM, okrajově pak také RMF či *Revue d'artillerie*¹⁵⁶. Na rozdíl od reflexe pevnostních bojů za 1. světové války k výstavbě nového opevnění neexistovaly prakticky žádné knižní publikace. Světlou výjimku představují *La Fortification permanente aux frontières*¹⁵⁷ napsaná generálem Culmannem, vydaná v roce 1931 a *Réflexions sur la fortification permanente*¹⁵⁸ podplukovníka Lobligeoise, která světlo světa spatřila o rok později. Tyto knihy symbolicky uzavírají velmi plodné období 20. let, které na stránkách RGM přineslo několik komplexních návrhů na vybudování nového systému opevnění, ale i studie o budoucích fortifikacích v obecnější rovině. V následujícím desetiletí, zřejmě v souvislosti s již probíhající výstavbou Maginotovy linie, podobných studií zásadně ubylo. První návrh na nový systém opevnění vzešel již v roce 1922 od plukovníka Lévêquea¹⁵⁹, po kterém vždy s ročním odstupem následovali podplukovník Tricaud¹⁶⁰, plukovník Normand¹⁶¹ a kapitán pěchoty Perré¹⁶². V roce 1931 se svým projektem přišel již zmíněný Lobligeois¹⁶³. Tato velmi rozsáhlá a podrobná studie, jejíž závěry ovšem mohly výstavbu Maginotovy linie ovlivnit zcela minimálně, představuje vrchol francouzské fortifikační teorie, který v

156 *Revue d'artillerie*. Nancy-Paříž-Štrasburg; Berger Levrault, 1877-1939.

157 CULMANN, F. *La Fortification permanente aux frontières. Emploi stratégique. Armement. Formes techniques. Occupation*. 1. vyd. Paříž-Limoges-Nancy: Charles-Lavauzelle et Cie, 1931. 432 s.

158 LOBLIGEOIS. *Réflexions sur la fortification permanente*. 1. vyd. Paříž: 1932. 275 s. Tato práce krátce předtím vyšla jako studie v RGM. Viz dále.

159 LÉVÊQUE. Essai sur la fortification permanente moderne (1-3. díl). *Revue du génie militaire*, srpen-říjen 1922, roč. 30, sv. 51, č. 8-10, s. 117-139, 251-288, 305-323.

160 TRICAUD, M. Essai sur la fortification permanente actuelle. *Revue du génie militaire*, prosinec 1923, roč. 31, sv. 53, č. 10, s. 469-492.

161 NORMAND. Essai sur la défense de la France. *Revue du génie militaire*, březen 1924, roč. 32, sv. 54, č. 3, s. 197-226.

162 PERRÉ. Esquisse d'une fortification permanente (Réflexions d'un fantassin). *Revue du génie militaire*, říjen 1925, roč. 33, sv. 57, č. 10, s. 289-328.

163 LOBLIGEOIS. *Réflexions sur la fortification permanente*. *Revue du génie militaire*, březen-listopad 1931, roč. 39, sv. 68 a 69, č. 3-11, s. 446-471, 516-551, 615-641, 742-773, 12-36, 178-199, 288-315, 379-408

mnoha ohledech připomíná nová opevnění budovaná podél hranic s Německem. Za zmínku stojí také v roce 1935 vydaná třídílná studie z pera commandanta Montignyho věnovaná historii francouzské fortifikační činnosti, v jejímž závěru věnoval autor jednu kapitolu francouzskému opevňování po 1. světové válce¹⁶⁴. Vzhledem k jeho osobním preferencím a roku vydání představuje tato kapitola snad nejsilnější obhajobu stálých fortifikací.

Během meziválečného období položili Francouzi teoretické základy evropského pevnostního stavitelství a zásadním způsobem přispěli k vytvoření samostatné kapitoly budování fortifikací. Sami ovšem spíše akcentovali význam svých prací pro obranu Francie. Jejich myšlenky do určité míry odrážely celkové vojenské nazírání na opevnění a zároveň jej také formovaly, z čehož vyplývá důležitý vliv na budoucí strategickou, taktickou a technickou podobu Maginotovy linie. Zprostředkovaně pak ovlivňovaly také představy a očekávání politiků i veřejnosti.

8.1 Funkce nového pevnostního systému

Když se vyřešilo, zda je výhodné disponovat stálým opevněním, povstal před vojenskými odborníky problém, jaké funkce by měl nový pevnostní systém plnit, z čehož také vyplývala otázka po jeho podobě a významu v operačním plánu.

Pouze Perré projevil názor, že „*ideální řešení by bylo vytvoření souvislé obrany podél hranic (jako např. Čínská zeď nebo hrazení antického města)*.“¹⁶⁵ Sám ovšem uznává nerealizovatelnost této představy, neboť „*by to vyžadovalo obrovské výdaje, neuskutečnitelné množství práce a mnoho vojáků na úkor polní armády, která jediná může zažehnat nebezpečí poražením nepřátelských vojsk.*“¹⁶⁶ Naproti tomu podle Normanda nejlepší ochranou země „*... je dostatečně početná armáda pro přenesení války k nepříteli.*“¹⁶⁷ Zároveň ovšem Normand upozorňuje, „*aby nás přehnaný pocit naší vojenské převahy nenechal zapomenout na nutnost přípravy obrany území, které může vždy ohrozit nějaká nečekaná událost.*“¹⁶⁸ Také Targa poukazuje na pouhou zdánlivost zajištění

164 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (1.-3. díl). *Revue militaire française*, říjen-prosinec 1935, roč. 105, sv. 58, č. 10-12, s. 323-372, 125-156, 245-297

165 PERRÉ. Esquisse d'une fortification permanente (Réflexions d'un fantassin). *Revue du génie militaire*, říjen 1925, roč. 33, sv. 57, č. 10, s. 292

166 Tamtéž.

167 NORMAND. Essai sur la défense de la France. *Revue du génie militaire*, březen 1924, roč. 32, sv. 54, č. 3, s. 197

168 Tamtéž

vlastního území přesunem bojů na území protivníka, protože i kdyby existovala naprostá vojenská převaha i nad potenciální nepřátelskou koalicí, hodnota vojenského materiálu a politická situace může podléhat rychlým změnám¹⁶⁹. Všechny postoje plně odpovídají velmi rozšířené obavě z boje na vlastním území a opakovaním devastace zasažených oblastí. Navíc v očekávané dlouhé totální válce by ztráta důležitého průmyslu nebo dolů, které se navíc ve Francii nacházely nedaleko od hranic, mohla znamenat rychlé vychýlení misek vah ve prospěch nepřítele. Perré vyjádřil dobový pohled na věc, když napsal: „Prvořadý cíl stálého opevnění je chránit národní území. Industriální charakter moderní války ještě zvýšil nutnost této ochrany, protože ztráta některých průmyslových regionů nebo dolů může být v určitých případech zcela nepřijatelná.“¹⁷⁰ S tím je spojena také často zmiňovaná ochrana průmyslové mobilizace. Podle Montignyho mělo opevnění zároveň vyvážit důsledky tolik obávaných leteckých útoků, protože nepřítel zadržovaný na hranicích by jich nedokázal využít a byl by tak získán dostatečný čas k opravě všech škod.¹⁷¹

Zabezpečení vlastního území představovalo tedy pro fortifikace prvořadý úkol a zajistit jej mohly pouze svou přítomností na hranicích, na čemž se bez výjimky všichni shodují. Pouze Montigny se zmiňuje, že by rád viděl také realizaci vnitřních opevněných regionů, avšak jak sám dodává, „je evidentní, že finanční prostředky po dlouhou dobu velké práce v zázemí nedovolí.“¹⁷² Úkoly těchto pevností měly převzít fortifikace postavené před 1. světovou válkou. Lévêque a Schwarz neztracují zcela ani bývalou koncepci uzavřených míst. Druhý z nich navíc upozorňuje, že výdaje na staré pevnosti nebyly nikdy zbytečné, protože se vždy nacházely na důležitých bodech a nutily nepřítele, aby je oblehnul, zatímco nová opevnění „... mohou být velmi drahá kvůli své organizaci a velikosti, ale pokud je nepřítel ze zadu obejde, nemohou nijak posloužit.“¹⁷³ Nikdo z jeho kolegů však již podobnou obavu neprojevil.

Mezi velmi důležité úkoly opevnění vždy patřilo ušetřit lidskou sílu, což představovalo obzvláště v meziválečné Francii velmi aktuální problém. Přesto není v souvislosti s výstavbou opevnění příliš detailně analyzován a ve většině případů se zmínky k tomuto tématu redukují na obecné proklamace či jen velmi povrchní popis, ačkoliv je všemi tato

169 TARGA. La fortification permanente dans la protection des frontières terrestres. *Revue du génie militaire*, červenec 1930, roč. 38, sv. 67, č. 7, s. 79

170 PERRÉ. Esquisse d'une fortification permanente (Réflexions d'un fantassin). *Revue du génie militaire*, říjen 1925, roč. 33, sv. 57, č. 10, s. 292

171 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (3. díl). *Revue militaire française*, prosinec 1935, roč. 105, sv. 58, č. 12, s. 286

172 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (3. díl). *Revue militaire française*, prosinec 1935, roč. 105, sv. 58, č. 12, s. 291

173 von SCHWARZ, A. La fortification moderne. *Revue d'artillerie*, červenec 1927, roč. 50, sv. 100, s. 641

funkce stálého opevnění zdůrazňována. Tuto paradoxní situaci snad zapříčinila bitva o Verdun, která byla pokládána za ideální příklad účelnosti fortifikací. Zdejší pevnosti totiž nedokázaly viditelným způsobem přispět k ušetření počtu nasazených vojáků a neposkytly tedy argumenty k nějakým širším úvahám na toto téma. Využit zkušenosti z jiných válečných front by jednak vyžadovalo vysokou znalost těchto událostí a navíc by z těchto úvah vyplývaly nepříjemné otázky ohledně užitečnosti verdunské pevnosti. Význam ušetření živé síly byl pochopitelně umocňován charakterem očekávaného konfliktu.¹⁷⁴

Od fortifikací se dále všeobecně očekávalo krytí mobilizace a nástupu vlastních vojsk, fixace sil nepřítele a ztížení jeho manévru, blokování komunikací a občas se vyskytuje také požadavek na zajištění hlavního města.¹⁷⁵ Jak z výše uvedeného vyplývá, zvláštní roli mělo opevnění hrát na začátku války, kdy „...*je velmi důležité donutit protivníka, aby ztratil čas proti materiálnímu odporu...*“¹⁷⁶

Pevnostní systém však neměl jen podporovat bránící se armádu, která spíše jen reaguje na tahy nepřítele, než aby aktivně určovala tvářnost boje. Většina autorů považuje postavení fortifikací za podmínku veškerých útočných akcí, které kvůli nedostatku prostředků nebude možné provádět po celé délce hranic, a proto bude třeba pro „ofenzivní úseky“ ušetřit v ostatních oblastech síly, což jinak než výstavbou stálého opevnění nepůjde. Navíc podle Chauvineaua, „*Moderní bojovník, dokonce i když se připravuje k útoku, je více a více nucen se zahloubit do země, aby se uchránil před účinky stále silnějších a početnějších projektilů.*“¹⁷⁷ Také Lévêque připouští možnost stavět fortifikace s čistě útočnými úmysly, neboť umístěny na hranicích by tyto objekty mohly krýt výpady na nepřátelské území.

Jednoznačně nejradikálnější myšlenky prezentované na stránkách RGM i RMF předložil italský ženijní plukovník Giovanni Ferreri, který kladl velký důraz na aktivitu, manévr a ofenzívu. Přesto hrálo opevnění v jeho úvahách důležitou úlohu, protože jej považoval za „...*důležitý a dynamický prvek manévru a bitvy...*“¹⁷⁸ A dodává, že nasazení opevnění nesmí vést ke stabilizaci front, ale přispět k zformování odrazového můstku pro útok. Rozhodujícím činitelem války je tedy podle Ferrerihovo manévr, k jehož provedení

174 Vojenství po 1. světové válce a cesta k Maginotově linii

175 Např. NORMAND. Essai sur la défense de la France. *Revue du génie militaire*, březen 1924, roč. 32, sv. 54, č. 3, s. 203 nebo PERRÉ. Esquisse d'une fortification permanente (Réflexions d'un fantassin). *Revue du génie militaire*, říjen 1925, roč. 33, sv. 57, č. 10, s. 320

176 TARGA. La fortification permanente dans la protection des frontières terrestres. *Revue du génie militaire*, červenec 1930, roč. 38, sv. 67, č. 7, s. 100

177 CHAUVINEAU. L'Organisation du terrain et ses conséquences. *Revue militaire française*, červen 1930, roč. 100, sv. 47, č. 6, s. 246

178 FERRERI, G. Fortification permanente en montagne. *Revue du génie militaire*, červenec 1929, roč. 37, sv. 65, č. 7, s. 63

fortifikace významně přispívají.

Ačkoliv nikdo z francouzských teoretiků takto jednoznačné názory nezastával, všichni chápou opevnění, i přes důležitost, kterou mu přiřkládají, pouze jako jeden z prostředků, který ne nutně musí hrát rozhodující úlohu. Montigny si od nich slibuje možnost pro vrchního velitele bránících se vojsk vybrat místo a okamžik rozhodujícího střetu s masou nepřátelských armád. Fortifikace mu tedy poskytnou plnou svobodu akce.¹⁷⁹ Normand shrnul své požadavky na „aktivní roli“ opevnění takto: „... maskuje pohyby jednotek a jistí jejich příchod do linie, zajišťuje výpady (hlavy mostů, špatně průchodné regiony), usnadňuje manévr (krytím křídel a vnitřních linií), představuje centra zásobování a body opory na komunikačních liniích – obzvláště na důležitých železnicích, kryje ústup bojem oslabených či poražených jednotek, aby se mohly reorganizovat a znovu zahájit ofenzívu a získává v nepřátelském týlu takovou důležitost, která tam soupeře donutí obětovat podstatné síly.“¹⁸⁰ K tomu podotknul, že opevnění nevyhrává bitvy, ale umožňuje to polním armádám.¹⁸¹ Kvalitně vybudované stálé fortifikace tedy v očích francouzských teoretiků v žádném případě nezavdávaly důvod k podceňování významu polní armády, neboť jak napsal velký obhájce opevnění Montigny „...jedno nevylučuje druhé, oba prvky se doplňují, jak se vždy opevnění s polními armádami doplňovalo.“¹⁸² Jak navíc poznamenal Chauvineau „... ofenzíva a defenzíva nejsou dvě metody války, mezi kterými se vybírá. To jsou dva módy akce, které se musí rozvinout ve stejný čas.“¹⁸³ Opevnění tedy mohlo přijít vhod za všech možných okolností, neboť jak napsal již citovaný Normand „...velké obranné regiony mohou být v harmonii s velkými armádami, jak pro ofenzívu, tak pro defenzívu...“¹⁸⁴ A celkově ofenzivně laděný Tricaud dokonce upozorňuje, aby opevněné regiony nepředstavovaly předem připravené bojiště, protože důsledkem by mohla být ztráta manévrovacích možností armády, což by rozhodně nebylo ku prospěchu věci.¹⁸⁵ S tímto zajímavým názorem však zůstal Tricaud osamocen.

Jak již bylo řečeno výše, pro splnění všech funkcí bylo nutné nové fortifikace vybudovat

179 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (3. díl). *Revue militaire française*, prosinec 1935, roč. 105, sv. 58, č. 12, s. 287

180 NORMAND. Essai sur la défense de la France. *Revue du génie militaire*, březen 1924, roč. 32, sv. 54, č. 3, s. 204

181 Tamtéž s. 200.

182 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (3. díl). *Revue militaire française*, prosinec 1935, roč. 105, sv. 58, č. 12, s. 289

183 CHAUVINEAU. Points d'appui et centres de résistance. *Revue militaire française*, květen 1927, roč. 97, sv. 24, č. 5, s. 181

184 NORMAND. Essai sur la défense de la France. *Revue du génie militaire*, březen 1924, roč. 32, sv. 54, č. 3, s. 217

185 To je přesně opačný názor, než jaký zastával maršál Pétain (viz kap. Vojenství po 1. světové válce a cesta k Maginotově linii), ale i většina kolegů plukovníka Tricauda.

na hranicích. Na základních principech panovala všeobecná shoda. Na vybraných místech měly vzniknout souvislé regiony v délce několika desítek kilometrů, s odkrytým týlem¹⁸⁶ a pečlivě zabezpečenými křídly, na což byl obvykle kladen velký důraz, protože možnost obchvatu francouzské odborníky pochopitelně velmi strašila. Mezery mezi jednotlivými opevněnými regiony v jednotlivých návrzích pak bránila kombinace polního opevnění, destrukce komunikačních cest, manévru polní armády a paleb dělostřelectva. Důležitou roli v plánech hrály samozřejmě přírodní podmínky, které umožňovaly nejen oporu ohroženým křídům, ale také odstupňování kvality jednotlivých částí linie.

Nikdo z francouzských teoretiků neměl ambici navrhnout linii opevnění podobnou neprostupné zdi, která by odolala jakémukoliv ataku, ani se na stránkách RGM či RMF neobjevil podobný požadavek. Naopak např. Normand před podobným způsobem uvažování varuje, protože „*opevněný systém nesmí být založen na neprostupnosti linie*¹⁸⁷, *neboť neustálý vývoj útočných prostředků by takovou víru mohl ukázat jako iluzorní.*“¹⁸⁸ Možnost průlomu je sice všeobecně připouštěna, avšak nikdo nepochybuje o vysoké obtížnosti úspěšného provedení takové operace, neboť díky rychlé koncentraci vlastního dělostřelectva na daný prostor, komplikovanému přísunu toho nepřátelského a zničení komunikací by podle francouzských odborníků způsobilo nepříteli enormní problémy.¹⁸⁹ Tournoux dokonce konstatuje, že opevnění, stejně jako vše ostatní na bojišti, je určeno ke spotřebě. Navíc „*...stálé opevnění nemá ani ctižádost ani potřebu mít nedefinovanou dobu odporu.*“¹⁹⁰ Také Lobligeois připouští možnost zničení pevností, ovšem stejně jako Tournoux tuto skutečnost nepovažuje za důvod označit je za neužitečné, protože k jejich dobytí by nepřítel musel vynaložit silné prostředky a fortifikace by mu svým dlouhým odporem způsobily závažné problémy.

8.2 Takticko-technická podoba

Základ návrhu¹⁹¹ plukovníka Lévêquea z konce roku 1922 tvoří čtvrt¹⁹² o délce 1200 a

186 Popř. jen velmi slabě bráněným.

187 V orig. použit výraz rideau.

188 NORMAND. Essai sur la défense de la France. *Revue du génie militaire*, březen 1924, roč. 32, sv. 54, č. 3, s. 201

189 Viz např. PERRÉ. Esquisse d'une fortification permanente (Réflexions d'un fantassin). *Revue du génie militaire*, říjen 1925, roč. 33, sv. 57, č. 10, s. 322 nebo TOURNOUX. Considérations sur la fortification permanente – importance et rôle des points d'appui permanents. *Revue du génie militaire*, březen 1929, roč. 37, sv. 64, č. 3, s. 236

190 TOURNOUX. Considérations sur la fortification permanente – importance et rôle des points d'appui permanents. *Revue du génie militaire*, březen 1929, roč. 37, sv. 64, č. 3, s. 231

191 Viz Příloha 1, obr. 1

192 V orig. quartier.

šířce 1000 metrů, jež je bráněna jedním praporem. Vpředu se nachází několik samostatných skupin pevnostních objektů. Hlavním bojovým prostředkem každé z nich jsou malé pancéřové kasematy osazené kulomety stojící na betonových soklech. Blízkou ochranu každé z nich obstarává palbou z pušek družstvo pěchoty, které se před dělostřelbou může skrýt v betonovém krytu vybaveném zvonem. Tento objekt je také napojen na systém podzemních chodeb. První pásma obrany dotváří betonové úkryty mobilních jednotek určených k reakci na případné nepřátelské úspěchy. Několik set metrů za ní se nachází hlavní reduit, uzavřená skupina objektů o délce 400 metrů, která se skládá ze dvou kasemat pro boční palbu, dělových a kulometných věží, pozorovaten, bojových úkrytů, vchodu do podzemí a samozřejmě praporečního velitelského stanoviště. Zbraně reduitu podporují první pásma odporu, ale v případě potřeby jsou reduity z jednotlivých kvartýrů schopny vytvořit souvislou palebnou přehradu.¹⁹³ Za linií kvartýrů či na jejich křídlech se mohou nacházet citadely, izolované pevnosti o průměru zhruba 6 km složené z výše popsaných prvků.

Další projekt přinesla RGM na konci roku 1923. Kostru pevnostní linie navrhované podplukovníkem Tricaudem tvoří forty¹⁹⁴ o rozměrech přibližně 400 x 400 metrů. Každá zbraň, ať již kulomet, plamenomet, dělová věž či obyčejné dělo se nachází v samostatném objektu, které jsou spojeny podzemními komunikacemi. Pod zemí se nacházejí také kasárna. Za fortem plánuje Tricaud postavit ještě několik dělových věží, které by jej v případě napadení mohly svou palbou krýt. V intervalech mezi forty se nachází tvrže,¹⁹⁵ které mají podobu fortů, ovšem v slabším provedení. Linií pak doplňují bojové skupiny,¹⁹⁶ každá tvořená kulometným objektem chráněným několika plamenometnými. Tricaud počítá také s betonovými úkryty pro mobilní jednotky, ať již tvořené pěchotou či velkými a silně vyzbrojenými tanky. Autor tohoto projektu načrtává také konkrétní podobu jednotlivých objektů, které jsou z technického hlediska velmi nonkonformní, neboť se celé nachází pod zemí a jsou tedy pro nepřítele zcela neviditelné. Pokud zbraň neumožňuje palbu horní skupinou úhlů, je umístěna na povrchu a ovládána na dálku.^{197 198}

Normand ve svém projektu z roku 1924 plánoval dvě linie odporu. Ta první se skládá z dvou řad malých dvoupatrových betonových objektů¹⁹⁹ vyzbrojených kulomety, kanony a

193 Viz Příloha 1, obr. 2

194 Viz Příloha 1, obr. 3

195 V orig. ourages.

196 V orig. groupes de combat.

197 Viz Příloha 1, obr. 4 a 5.

198 Toto řešení podrobil ve své studii oprávněné kritice von Schwarz. Podobná konstrukce byla v 30. letech použita v Belgii na minometné objekty.

199 V orig. abri de flanquement (flankovací úkryt). Viz Příloha 1, obr. 8.

blíže neurčenými zbraněmi pro střelbu horní skupinou úhlů. Jednotlivé sruby, vzdálené od sebe přibližně 500 metrů jsou spojeny sítí zákopů. Normand v tomto prvním pásmu počítá také s relativně velkými betonovými úkryty pro velitele.²⁰⁰ Kilometr za tímto prvním postavením stojí linie hlavního odporu. Její kostru představují mohutné dvoupatrové tvrze²⁰¹ o rozměrech 70 x 25 metrů, jejichž hlavní výzbrojí jsou na křídlech umístěné kanony ráže 75 mm a houfnice ráže 105 mm. Nechybí zde samozřejmě ubikace, sociální zařízení a velitelská kancelář. Celý objekt je ze všech stran obklopen příkopem bráněným pomocí plamenometů, plynu, nebo vnějších kaponiér.

V říjnu 1925 předložil na stránkách RGM svůj návrh na nové opevnění Perré. Základ jeho projektu tvořily dvě souvislé linie tvrzí²⁰², vzdálené od sebe 1200-1500 metrů. Stejně jako u Normanda představuje tvrz²⁰³ obrovský železobetonový monolit vybavený kasematami na flankovací palby, a pancéřovými věžemi, obklopený kolem dokola příkopem, který Perré navrhuje bránit kaponiérami nebo plynem. Na zvláště důležitých místech pak stojí centra resistance, která ovšem nepředstavují nic jiného než několik tvrzí spojených do jednoho taktického celku.²⁰⁴

Bez zajímavosti není ani projekt Chauvineaua. Na rozdíl od Perrého či Lévêquea se v tomto návrhu nacházejí nejmohutnější objekty hned v první linii, umístěné v intervalech o délce 1 – 1,5 km. Půl kilometru za nimi se nachází linie krytů pro mobilní zálohy a 1 až 2 kilometry od nich záchytné postavení tvořené malými sruby s pancéřovými věžemi, které měly vytvářet druhé pásmo odporu a zároveň svými palbami podporovat objekty v první linii.

Jako poslední přišel se svou představou o organizaci nového pevnostního systému Lobligeois. Jeho práce názorně ukazuje, kam až francouzská fortifikační škola došla. Lobligeois navrhuje tři rozdílné způsoby nasazení stálého opevnění, rozdělené podle terénu, kterým měla linie procházet. V horském terénu²⁰⁵ vytváří páteř pozice dva souvislé flankované příkopy s rozstupem kolem jednoho kilometru, z nichž jeden se nachází na straně hřebenu přivráceném k nepříteli a druhý na straně odvrácené. Prostor mezi nimi je vyplněn směsí nejrůznějších objektů od pancéřových dělových věží po úkryty a velitelská stanoviště. V případě potřeby zde mohou být vybudovány další souvislé pásy flankovaných překážek. Pod celou pozicí se nachází rozsáhlý podzemní systém, který poskytuje

200 Viz Příloha 1, obr. 7.

201 V orig. ouvrages. Viz Příloha 1, obr. 6.

202 V orig. ouvrages. Viz Příloha 1, obr. 9.

203 Viz Příloha 1, obr. 11, 12 a 13.

204 Návrh na opevnění Lotrinska – viz. Příloha 1, obr. 10.

205 Nákres linie – viz Příloha 1, obr. 14

bojujícím vojákům nejen místo pro odpočinek, ale také potřebné technické zázemí a bezpečné sklady munice a proviantu. V rovném terénu bez vodních ploch a bažin již Lobligeois kvůli finančním nákladům snaží co nejvíce omezit počet objektů a do každého z nich umístit maximum zbraní²⁰⁶. Z finančních důvodů odmítá i větší použití příkopů. Na modelovém příkladu linie²⁰⁷ tvoří kostru obranného pásma mohutné třípatrové železobetonové objekty²⁰⁸ obehnané kaponiérami flankovaným příkopem. Na povrchu železobetonové masy se nacházejí pancéřové pozorovatelny a kulometné i dělostřelecké věže. Na levém a pravém boku jsou pod betonem schovány kasematy pro děla a kulometry. Interval mezi dvěma hlavními forty vyplňují dva mnohem menší jednopatrové objekty²⁰⁹ s kulometnou výzbrojí, kolem dokola obklopené protipěchotní překážkou. Stejně jako jejich větší sousedé měly vést především flankovací palby.

Palba do boku se stala alfou a omegou francouzské opevňovací školy a také jedním z nejcharakterističtějších rysů meziválečného opevnění. Perré plně vystihuje dobový ideál, když říká: „*Opevnění představuje pro nepřítele souvislou, dostatečně hustou a hlubokou palebnou přehradu, podpořenou po celé své délce pozorováním a souvislými překážkami.*“²¹⁰ Důraz na vzájemné krytí objektů a vytvoření souvislé palebné přehrady, nejlépe doplněné souvislou překážkou, je příznačné pro všechny projekty a ačkoliv si to francouzští odborníci neuvědomují, představuje to oproti předešlému fortovému systému významný rozdíl. Všeobecný je také požadavek na masivní zastoupení automatických zbraní vysoké kadence, ačkoliv je stále dosti patrný význam, kterému i ve flankovacích palbách na relativně krátkou vzdálenost přikládají těžkému dělostřelectvu, což je ovšem anachronismus z období před 1. světovou válkou.

Všeobecná shoda panuje v obavě před dělostřelectvem, proto jsou plánovány rozsáhlé podzemní systémy zajišťující týlové zabezpečení pevnostním posádkám. Ačkoliv se očekává mnohem těžší nepřátelské ostřelování, než jaké potkalo např. verdunské forty, vede se spor, zda nové opevnění se má stavět v tzv. *ordre dispersé*²¹¹, který se snaží rozložit zbraně do co nejvíce objektů, nebo budou převažovat velké objekty s mnoha zbraněmi. Paradoxně je spíše preferována druhá varianta, která je považována za finančně úspornější, ale, jak sami pevnostní experti přiznávají, je více viditelná a nepřátelským dělostřelectvem

206 V hornatém terénu předpokládá skalnaté podloží, které bude pevnostní objekty chránit a ty tudíž nemusí být tak odolné a drahé.

207 Viz Příloha 1, obr. 15.

208 Viz Příloha 1, obr. 18.

209 Viz Příloha 1, obr. 16 a 17.

210 PERRÉ. Esquisse d'une fortification permanente (Réflexions d'un fantassin). *Revue du génie militaire*, říjen 1925, roč. 33, sv. 57, č. 10, s. 308

211 Volně lze přeložit jako „rozptýlený způsob.“

snáze zasažitelná. Nevědomky tak přebírají základní schéma tolik opovrhovaných předválečných belgických fortů. Přesto je při pohledu na jednotlivé návrhy pevnostních linií zřejmé, že většina fortifikačních odborníků stojí někde mezi. V tomto případě však zřejmě převážila pozitivní zkušenost s odolností verdunských fortů, bez přihlídnutí ke kvalitě života posádky v ostřelovaných objektech²¹². Akceptování *ordre dispersé* se nejvíce projevilo v návrhu Tricauda, jímž navrhovaný fort se svou podobou dokonce blíží později budovaným tvrzím Maginotovy linie. Klasickým příkladem je také Lobligeoisův způsob opevnění hornatého terénu.²¹³

Relativně jednotný je postoj k příkopu, odvěkému prvku stálých opevnění. Ačkoliv jej nepřátelské dělostřelectvo v bojích 1. světové války obvykle rychle zničilo, je stále všemi považován za nejlepší překážku, jejímuž většímu nasazení brání jen jeho pořizovací cena. Lehce alternativní názor prezentuje na stránkách RGM italský plukovník dělostřelectva Targa, který jeho efekt právě kvůli malé odolnosti označuje za diskutabilní.²¹⁴ Výstavba Maginotovy linie nakonec ukázala, že příkopu budoucnost nepatří²¹⁵.

Pozvolný nástup nových zbraní, především tanků a letadel, v plánech příliš reflektován není. Pancéřová vozidla nejsou považována za ideální prostředek k útoku na stálé fortifikace a ani letecké zbraně není obvykle přikládána zvláštní důležitost. Protiletadlové zbraně přímo v pevnostech navrhuje Lobligeois a Normand, ale ani oni se významem a možnostmi protiletadlové palby podrobněji nezabývají.

8.3 Finanční otázka

Finanční otázka a vůbec ekonomická výhodnost navrhovaných systémů nepředstavuje zásadní téma, kterým by se jejich autoři nějak zvlášť zabývali. Na druhou stranu nejsou tyto problémy ignorovány a všichni s nimi více či méně pracují. Shodují se na vysoké cenové náročnosti svých návrhů, což je pro ně nejdůležitějším argumentem pro redukci linie stálého opevnění jen na vybrané úseky hranic a nasazení polního opevnění do mezer. Prostor k ušetření také obvykle spatřují v možnosti vybudovat stálým způsobem pouze

212 Nelze ovšem všechny velké navrhované objekty odsoudit jako zastaralé. Ve skutečnosti tvořily přechodový stupeň k pozdějšímu těžkému opevnění.

213 Jednoznačně pro roztroušený fort se vyjádřil také plukovník Didio. DIDIO. Note au sujet de la fortification permanente. *Revue du génie militaire*, leden-únor 1934, roč. 42, sv. 73, č. 1, s. 10-11

214 TARGA. La fortification permanente dans la protection des frontières terrestres. *Revue du génie militaire*, červenec 1930, roč. 38, sv. 67, č. 7, s. 96-97

215 A to i navzdory faktu, že u prvních tvrzí byl ve velkém měřítku použit.

skelet budoucí linie, který by v čas potřeby doplnilo polní opevnění. Obecně je také poukazováno na možnost ušetřit díky správnému využití přírodních podmínek a správnému zvolení síly fortifikací dle regionu, který by mělo bránit. Tricaud navrhoval stavět od nejdůležitějších bodů a jednotlivé úseky dle finančních možností postupně rozšiřovat tak, až by časem došlo k jejich spojení. Nutnost odstupňování realizace podle přísunu peněz očekával také Montigny.

Snaha ušetřit se obvykle, i přes občasné konstatování vysoké ceny určitého prvku, příliš nepromítá do podrobných taktických a technických představ.²¹⁶ Z části za to mohou přemrštěné požadavky a z části zřejmě také nedocenění ceny jednotlivých prvků²¹⁷.

Konkrétní představy o finanční náročnosti svých projektů nám zanechali pouze Tricaud a Perré, ačkoliv ani oni se o tomto tématu příliš nerozepisují. První z nich předpokládá cenu 5500 předválečných franků za 1 bm beze zbraní a za předpokladu, že podzemní komunikace by postavili vojáci sami v rámci cvičení. Opevnění celé severovýchodní hranice s Německem by pak přišlo na 2 miliardy předválečných franků²¹⁸ ²¹⁹. Perré odhaduje částku potřebnou na jeden „bod odporu“ na 1 – 1, 5 milionu předválečných franků. Pokud by průměrný interval měřil 1 km a ve třech oddělených pozicích v Lotrinsku by bylo dohromady 60 km opevněno stálým způsobem, vyšly by celkové náklady na opevnění zhruba 190 km hranice této klíčové oblasti na 100 milionů, a to včetně 30 milionů na výstavbu týlové infrastruktury²²⁰, což Perré shledává „kompatibilní s finančními možnostmi velkého státu.“²²¹ Obrovský rozdíl v představě o částce potřebné na budoucí fortifikace nejen dokládá, jak velkou neznámou tento údaj představoval, ale zároveň naznačuje, že ochota ukládat peníze do pevnostního systému byla zřejmě velmi různá.

8.4 Posádky

Nástup techniky do opevnění v druhé polovině 19. století si vynutil nasazení kvalitních

216 Výjimku představuje Perré, který byl jen kvůli ceně připraven obětovat vysoce účinný prvek, pancéřové dělové věže.

217 Většina projektů trpí nadbytkem velice drahých pancéřových věží.

218 Což je, jak v závěru své práce Tricaud podotýká, velká suma, avšak opevnění vždy stálo mnoho peněz. A vzhledem k nákladům na jeden den války v roce 1918, které činily 127 mil. franků, se nejedná o částku přemrštěnou.

219 TRICAUD, M. Essai sur la fortification permanente actuelle. *Revue du génie militaire*, prosinec 1923, roč. 31, sv. 53, č. 10, s. 491

220 PERRÉ. Esquisse d'une fortification permanente (Réflexions d'un fantassin). *Revue du génie militaire*, říjen 1925, roč. 33, sv. 57, č. 10, s. 326

221 Tamtéž.

specialistů a 1. světová válka podtrhla význam posádky a jejího velitele pro obranu pevnosti, což Normand okomentoval slovy „...pevnost již nepřipouští, jak se kdysi věřilo, druhořadé jednotky.“²²² Se skutečností, že kvalita posádky do značné míry podmiňuje výsledek boje, souhlasili takřka všichni. Montigny tento názor stručně shrnul: „Nejlepší organizace²²³ jsou k ničemu, neobsluhují-li je muži s nejlepší morálkou.“²²⁴ Výstižně tento téměř všeobecný postoj vyjádřil také Normand: „Jakkoliv kvalitní a silná může obranná organizace být, přesto bude mít jen takovou hodnotu, jakou mají její posádky a velitelé.“

Také nutnost vytvoření specializovaných jednotek až na jednu výjimku nikdo nezpochyboval, neboť ač by byla kvalita pevností vysoká, „neměla by žádnou hodnotu, pokud by je jednotky a jejich velitelé neznali a neuměli je obsluhovat.“²²⁵ Zvláštní důraz na význam specializace pevnostních jednotek, jejich nábor a výcvik položil především Tournoux ve své práci *Considérations sur la fortification permanente*.²²⁶

Naléhání na vysokou kvalitu obránců fortifikací je zdůvodněno požadavkem na délku odporu, neboť „...stejně jako pevnosti polní, tak i ty stálé budou muset držet a vzdorovat až do vyčerpání jejich rezerv fyzických a morálních, i pokud budou obklíčeny, či bude znemožněno zásobování...“²²⁷ A Lévêque přímo vyžaduje tak kvalitní charakter a vytrvalost velitele citadely²²⁸, kterou jeho „sebevražedná mise“²²⁹ vyžaduje. Ačkoliv podobné názory příliš často nezaznívají, boj až na nejzazší mez zřejmě všichni očekávají a požadují, což sice zřejmě nelze označit za úplnou novinku, nicméně nebývalo to v dřívějších dobách úplně obvyklé.

Absolutní výjimku v nárocích na specializaci a kvalitu posádek představuje Tricaud, podle kterého může být opevnění drženo starými či unavenými vojáky²³⁰, což jde proti všeobecnému požadavku specializace, morální kvality a statečnosti pevnostních posádek a vrací to pohled na tyto jednotky zpět do 70. let 19. století. Motivem tohoto návrhu je

222 NORMAND. Essai sur la défense de la France. *Revue du génie militaire*, březen 1924, roč. 32, sv. 54, č. 3, s. 201

223 Myšleny obranné organizace, tedy opevnění se svým zázemím.

224 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (3. díl). *Revue militaire française*, prosinec 1935, roč. 105, sv. 58, č. 12, s. 294

225 Tamtéž.

226 TOURNOUX. Considérations sur la fortification permanente – importance et rôle des points d'appui permanents. *Revue du génie militaire*, březen 1929, roč. 37, sv. 64, č. 3, s. 229-230

227 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (3. díl). *Revue militaire française*, prosinec 1935, roč. 105, sv. 58, č. 12, s. 285

228 Zde jeden z jím navrhovaných pevnostních prvků. Viz kap. Takticko-technická podoba

229 LÉVÊQUE. Essai sur la fortification permanente moderne (3. díl). *Revue du génie militaire*, říjen 1922, roč. 30, sv. 51, č. 10, s. 319. Dalším možným překladem originálně použitého „mission de sacrifice“ je také „poslání oběti.“

230 TRICAUD, M. Essai sur la fortification permanente actuelle. *Revue du génie militaire*, prosinec 1923, roč. 31, sv. 53, č. 10, s. 490

zachovat kvalitní vojáky pro mobilní armádu.

Někteří odborníci se odhodlali i k přesnému vyčíslení počtu vojáků, které by jejich systém vyžadoval. Skutečně podrobně se tímto problémem zabýval pouze Lévêque,²³¹ který považoval za minimální počet na ubránění svého 1200 m širokého kvartýru 600 mužů, což však, jak píše, by dostačovalo pouze proti velmi slabým útokům. Pokud má linie odolat velkému vpádu, musí být obsazena alespoň 1, 75 muži na 1 bm. Nejvyšší stupeň obsazení s 2, 5 vojáka na 1 bm pak musí odolat i opakovaným masivním útokům. Jedna divize posílená specialisty na obsluhu strojního vybavení by pak bránila 9 km fronty. Lévêque počítá, že díky stálému opevnění mohou vojáci odrazit i 3x silnějšího nepřítele.²³²

Podle Tricauda je při obraně stálého opevnění potřeba 0, 6 muže na 1 bm. Jeho minimální zajištění na hranicích Německa, Lucemburska a Belgie by tedy vyžadovalo 380 000 mužů a alpská hranice, kde by kvůli výhodným přírodním podmínkám souvislé opevnění nestálo, dalších 60 000, což je dle Tricauda více než přijatelné.²³³

Perré kalkuluje sílu obsazení svého opevnění na 5 divizí na 80 km, avšak samotné forty mělo bránit jen 6000-8000 mužů. Zbytek představovaly polní jednotky umístěné jak v pásmech organizovaným stálým, tak i polním způsobem opevňování²³⁴.

8.5 Závěr

První světová válka způsobila zásadní změnu ve způsobu opevňování charakterizovanou především liniovým uspořádáním pevnostních front, důrazem na flankovací palby a rozptýlením zbraní po terénu. Budoucí linie opevnění nejen ve Francii, jejichž teoretický základ položili francouzští vojenští odborníci ve 20. a na začátku 30. let, se od předchozího pevnostního systému lišily tak zásadním způsobem, že i přes určité technické návaznosti lze světový konflikt označit za další krizi pevnostního stavitelství. Její příčinou zdaleka nebylo jen dělostřelectvo, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale především nové pojetí konfliktu jako totální války.

Ačkoliv se již během ní objevily úplně nové zbraně, je pochopitelné, že francouzští

231 Zatímco ostani odborníci, pokud vůbec, věnovali tomuto problém jeden či dva odstavce, Lévêque se řešením této otázky zabývá na 4 stranách.

232 LÉVÊQUE. Essai sur la fortification permanente moderne (2. díl). *Revue du génie militaire*, září 1922, roč. 30, sv. 51, č. 9, s. 285-288

233 TRICAUD, M. Essai sur la fortification permanente actuelle. *Revue du génie militaire*, prosinec 1923, roč. 31, sv. 53, č. 10, s. 490

234 PERRÉ. Esquisse d'une fortification permanente (Réflexions d'un fantassin). *Revue du génie militaire*, říjen 1925, roč. 33, sv. 57, č. 10, s. 326

experti ve 20. letech vycházeli především ze zkušeností z tohoto střetu. Snad právě možnost plně rozvíjet vojenství ihned po jeho konci však zřejmě způsobila jejich uvěznění v „dělostřeleckém paradigmatu,“ ze kterého se do konce meziválečného období nedokázali vymanit. To se projevuje např. v častém přeceňování pevnostního dělostřelectva, tak i v rozšířeném předpokladu, že významnou složkou boje o pevnostní linii bude masivní dělostřelecká podpora z týlu. Neschopnost rozbít hranice svých představ a „modernizovat“ své názory dokládá také Montigniho velmi symbolický výrok z roku 1935 (!): „*Konstituce stálých orgánů takového opevněného regionu, jeho rozmístění do hloubky a šířky terénu, budou určeny taktickými a technickými poučeními z války 1914-1918.*“²³⁵ Někdy sice probleskly názory, které bychom mohli označit za moderní či odpovídající dobovým nejnovějším trendům, jednalo se však spíše o výjimky.²³⁶ Občas také někdo zalitoval neexistence moderních pevností na severní hranici, které by mohly zabránit zaplavení francouzského území německou armádou.

O fortifikacích není uvažováno jako o ryze obranném prostředku, nýbrž v zásadě jako o univerzálním nástroji pro veškeré varianty případného válečného konfliktu, což představuje silný argument pro jejich výstavbu. K výhodám stálého opevnění je přičítána také možnost postavit jej v čase míru a vytvořit tak cennou „akumulaci energie,“²³⁷ která se v čas potřeby nebude muset mobilizovat a transportovat, ale bude stát připravena na místě. A navíc: „*Nebude nástrojem mocnějším a více důvěryhodnějším systém založený v době míru, na vybraném místě, využívající při tom veškerý taktický talent a inženýrský potenciál, než mobilní nástroj nasazený na území daném okolnostmi?*“²³⁸

235 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (3. díl). *Revue militaire française*, prosinec 1935, roč. 105, sv. 58, č. 12, s. 282

236 Kromě těch již popsaných je třeba se zmínit především o poznámce Lobligeoise (LOBLIGEIOIS. Réflexions sur la fortification permanente. *Revue du génie militaire*, červen 1931, roč. 39, sv. 68, č. 6, s. 750) a Didia (DIDIO. Note au sujet de la fortification permanente. *Revue du génie militaire*, leden-únor 1934, roč. 42, sv. 73, č. 1, s. 19-22) upozorňující na nebezpečí palby kanonů malých ráží na zranitelné části pevnostních objektů (např. zvony, střelny). Jak ukázala budoucnost, tento způsob boje představoval pro opevnění mnohem větší nebezpečí než těžké dělostřelectvo.

237 LOBLIGEIOIS. Réflexions sur la fortification permanente. *Revue du génie militaire*, březen 1931, roč. 39, sv. 68, č. 3, s. 460

238 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (3. díl). *Revue militaire française*, prosinec 1935, roč. 105, sv. 58, č. 12, s. 290

9. Fáze realizace

9.1 Odhlasování úvěrů

Rok 1929 ještě nedával možnost vytyšit potencionální nebezpečí, které za pouhých 10 let mělo uvrhnout Evropu do největší války v jejích dějinách. Blížil se další posun ve francouzsko-německých vztazích v podobě úpravy reparací a ukončení okupace Porýní, což slibovalo přinést jistý vrchol v politice uvolnění vzájemných vztahů prosazované Briandem a Stresemannem. Na druhou stranu obava z opuštění Porýní ve Francii velmi rezonovala, ačkoliv se Reichswehr nemohl svou vojenskou silou v této době francouzské armádě ani zdaleka rovnat. Nepřítomnost pocitu akutního ohrožení dokládá také již zmíněné snížení délky povinné branné služby. Na konci tohoto roku vyvrcholil proces přípravy výstavby stálých fortifikací.

Parlamentní diskuze o zvláštních úvěrech na zbrojení vyvrcholila hlasováním 28. prosince. Dopoledne došlo ke schválení 1 267 128 000 franků na nový program stavby válečného námořnictva a byla zahájena diskuze o úvěru 3, 3 miliardy franků na obrannou organizaci hranic, z čehož 400 milionů by posloužilo k zesílení aktivní protiletadlové obrany postavením stálých i pohyblivých baterií a světlometů.²³⁹ Během 5 let od 1. ledna 1930 měly podél celých francouzských východních hranic vzniknout různě odolné pevnostní sektory a záplavové oblasti. Zákon protlačovala pravicová část politického spektra v čele s ministrem války Maginotem a předsedou vojenské komise Jeanem Fabrym.²⁴⁰

Na důrazný odpor se postavila levice. Argumentace SFIO v zásadě probíhala na dvou úrovních, principiální a technické. První vycházel z tradičního socialistického odporu ke zbrojení a válce. Laville předvídal po přijetí úvěrů obdobnou reakci Německa²⁴¹ a položil řečnickou otázku, kde tato spirála zbrojení skončí²⁴². René Burtin varoval před vytvořením podezřívavosti a nedůvěry mezi Francií a Německem a za cíl SFIO označil stav, kdy válka nebude vůbec možná. Pro bezpečnost země bylo podle něj především třeba rozvíjet

239 Na opevnění tedy zbývalo 2, 9 miliardy franků. V roce 1928 se ještě počítalo 3, 76 miliardami, částka však byla kvůli šetření seškrtnána. (MARY, J. Y. HOHNADÉL, A. *Hommes et ouvrages de la ligne Maginot (1)*. 1. vyd. Paříž: Histoire & collections, 2001. 181 s. 24)

240 Jean Fabry (1876-1968) byl voják a politik, jeden z hlavních konzervativních řečníků k vojenské problematice.

241 Nutno dodat, že v této době byly možnosti německé reakce na francouzské zbrojení velmi omezené.

242 Le groupe socialiste a combattu le projet sur les fortifications. *Le Populaire*, 29. prosinec 1929, roč. 12, č. 2519, s. 1

mírového ducha.²⁴³ Druhý argumentační postoj zdůrazňoval jednak nesmyslnost opevnění jako takového a zároveň kritizoval zamýšlenou koncepci. Cotin socialistickým oponentům vytknul „*Dáte miliardy na organizaci obrany hranic, kterou aerochemická válka ukáže iluzorní a neděláte nic pro ochranu populace proti plynu.*“²⁴⁴ Také Thomas varoval, „*že hrůzy války už se nebudou produkovat na hranicích, ale uvnitř země.*“²⁴⁵ Z technického úhlu pohledu varoval Laville: „*Jsou Vaše fortifikace užitečné? Ne. Moje zkušenost pěšáka mě učí, že k organizování odporu se hodí opevnění rozptýlené v krajině a ne pevnosti s miliony kubických metrů betonu!*“²⁴⁶ Před budováním ohromných betonových „monster“ varoval také Thomas, který dokonce svým pravicovým kolegům připomněl zkušenosti z bitvy o Verdun: „*Neukázala se neschopnost fortů, takových jako Douaumont a Vaux, zastavit nepřátelský postup?*“²⁴⁷ Stejně jako jeho kolegové se i Thomas obával zastarání pevností a velké síly nových moderních zbraní. Svou řeč velmi trefně doplnil varováním, že výstavba opevnění znamená pokračování v koncepci materiální války, která Francii vyšla velmi drahο. Ze socialistické kritiky jasně vyplývá silná povrchnost a omezenost informací, kterými poslanci, nejen ti levicoví, disponovali. Socialistické pokusy o kritiku z technického úhlu pohledu poskytovaly komunistům tvrdě brojícím proti jakémukoliv zbrojení skvělou příležitost k obviňování SFIO z neupřímnosti a skryté chuti připravovat válku.

Oba výše popsané pohledy měly u socialistů nepochybně pevné místo a přestože u řečníků na schůzi 28. prosince spíše převažoval druhý postoj, nelze z toho vyvozovat, který z nich převládal ve straně. Předseda SFIO Léon Blum se rozpravy nezúčastnil, ale o jeho tehdejších postojích vypovídá kniha *Les Problèmes de la paix*,²⁴⁸ kterou sám napsal. Upozorňuje zde na nebezpečí války, které lze zabránit jenom postupným odzbrojením. Naléhá na mezinárodní spolupráci a vznik všeobecné odzbrojovací konvence, která jediná může zajistit bezpečnost a dodává: „*Kdyby se Francie cítila obzvláště ohrožena mezinárodním fašismem, pak by nečekala déle, nýbrž obrátila by tyto zbraně*²⁴⁹ *proti němu: je to bezpečnější než pevnosti a kanony.*“²⁵⁰ Blumův odpor k fortifikacím měl tedy spíše levicově principiální základ.

243 Tamtéž s. 3

244 Tamtéž.

245 Tamtéž.

246 Le groupe socialiste a combattu le projet sur les fortifications. *Le Populaire*, 29. prosinec 1929, roč. 12, č. 2519, s. 1

247 Tamtéž s. 3

248 BLUM, L. *Les Problèmes de la paix*. 2. vyd. Paříž: Stock, 1931. 213 s.

249 Myšlena mezinárodní spolupráce a odzbrojení.

250 BLUM, L. *Ohne Abrüstung kein Friede: die französische Sozialdemokratie im Kampf um die Organisations des Friedens*. Berlin: J. H. W. Dietz Nachf., 1931. s. 91

Mezi vytrvalé kritiky opevnění patřil také radikál Pierre Cot²⁵¹, který proti nim důrazně vystoupil již při zasedání dolní komory 10. prosince 1929, ale také později před hlasováním 28. prosince. Názorově se v zásadě shodoval se socialistickými kritiky. Návrh označil za nerespektování poučení z války, která ukázala nutnost rozptýlení pevností a souvislé linie palby. Obával se, aby nepřítel neprošel mezi jednotlivými objekty, aniž by je musel vyřadit z boje, avšak jejich zničení by mu podle Cota díky moderním výbušninám stejně nedalo příliš práce. Svě kolegy v poslanecké sněmovně nabádal, aby více poslouchali přání prostých vojáků než generálů, kteří se bojů přímo neúčastnili.²⁵² Nesouhlas s technickým provedením projektu nebyl vlastní jen levicovým poslancům, ale proti velkým objektům opevnění se stavěl i Jean Fabry, ač jinak Maginotův návrh na výstavbu fortifikací podporoval.²⁵³ Stejně jako zástupci SFIO připomínal zkušenosti 1. světové války.

Veškerá snaha opozice však vyšla naprázdno a zákon dolní komora odhlasovala prostým zdvižením rukou. Proti se postavila PCF a SFIO.²⁵⁴ Ještě tentýž den šel zákon do senátu, který ho projednal ve zrychleném řízení a ještě ten večer odhlasoval poměrem 274 proti 26 hlasům. V platnost pak vstoupil 14. ledna 1930 jeho oficiálním vyhlášením prezidentem Albertem Lebrunem.²⁵⁵

Výstavba se tak mohla naplno rozběhnout. Její celkové rozvržení v zásadě odpovídalo tomu navrhovanému ve zprávě CDF z 6. listopadu 1926. Nejsilnější opevnění vznikla na hranici s Německem nechráněné Rýnem, kde se nacházely RF Metz a RF Lauter²⁵⁶, mezi kterými ležel Secteur fortifié²⁵⁷ Sarre. Další SF vznikaly podél Rýna, v Alpách a později také dva na severu u Maubeuge. Podél zbytku hranic později vznikaly Secteur défensif²⁵⁸, které na rozdíl od SF nedisponovaly tak kvalitními fortifikacemi a speciálními pevnostními jednotkami.²⁵⁹ Také v opevnění jednotlivých SF existovaly podstatné rozdíly, např. na severu se nenacházely žádné dělostřelecké otočné a výsuvné věže.²⁶⁰

251 V této době člen PRRRS, později přešel do SFIO.

252 MARY, J. Y. HOHNADÉL, A. *Hommes et ouvrages de la ligne Maginot (1)*. 1. vyd. Paříž: Histoire & collections, 2001. s. 25.

253 Fabry prosazoval malé objekty a obzvláště ho zaujaly parky mobilních fortifikací.

254 Na rozdíl od jiných hlasování noviny neudávají počet hlasů „pro“ a „proti.“ K jejich sečtení zřejmě vůbec nedošlo. Vzhledem k rozložení sil v dolní komoře není pravděpodobné, že by se proti návrhu postavilo o mnoho více než 111 poslanců ze zhruba 600.

255 Výstavba, která probíhala od konce roku 1928, byla financována z 232 milionů franků z rozpočtu ministerstva války. (Vojenský historický archiv-Vojenský ústřední archiv, fond Vojenská kancelář prezidenta republiky, karton 90, čj. 363, Zpráva československého vojenského atašé z prosince 1927)

256 Tyto RF se skládaly z několika „secteur fortifié.“

257 Dále jen SF.

258 Dále jen SD.

259 KUPKA, V. *Průvodce po Maginotově linii*. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint, 1998. s. 12

260 Mapa Maginotovy linie – viz Příloha 2, obr. 1.

Po schválení svého zákona Maginot umožnil čerpat dalších 400 milionů na prodloužení levého křídla RF Metz od Villeruptu k Longuyonu. V listopadu 1930 se ukázaly schválené finance jako nedostatečné, a proto se na další výstavbě dosti projevila následná vlna šetření. Ani to však nezabránilo překročení původně plánované částky 2,9 miliardy určené na roky 1930-1934 o 542 milionů.²⁶¹

V roce 1934 již panovala jiná vnitropolitická i zahraničněpolitická situace než na konci 30. let. Francie se musela začít potýkat s hospodářskou krizí. Pokles vývozu a objemu výroby zapříčinil vysokou nezaměstnanost²⁶² a vyschly důležité zdroje příjmů, jako byly reparační, turismus nebo lodní doprava. Dosud vyrovnaný státní rozpočet se tak začal nořit do červených čísel. Důsledky krize se projevily také na politické scéně. Ve volbách v květnu 1932 výrazně zvítězila levice, což zradikalizovalo francouzskou pravici, kde důležitou úlohu začaly hrát různé extremistické organizace, jako např. známé *Croix de feu*²⁶³. Veřejným míněním hýbaly různé aféry²⁶⁴ a společensko-politická krize vyvrcholila 6. února 1934, kdy pravicoví radikálové vyrazili do ulic Paříže. Tato akce sjednotila levicové hnutí a paradoxně tak položila základ k jeho volebnímu úspěchu v roce 1936.

Také bezpečnostní jistoty Francie utrpěly těžké rány. Velká Británie, nejdůležitější spojenec, se začala politicky stahovat z kontinentu a soustřeďovat své zájmy na vlastní koloniální říši, čímž dostávala na ní závislou Francii do politického vleku. Německo se snažilo využít hospodářskou krizi ke zrušení versailleského systému a naplnění vlastních mocenských ambicí. Tyto tendence ještě zesílily, když v lednu 1933 usednul do kancléřského křesla Adolf Hitler. Francie se snažila zajistit svou bezpečnost na Ženevské odzbrojovací konferenci, kde nejprve Tardieu navrhnul podřízení útočných zbraní SN a posléze se jeho nástupce Herriot pokusil prosadit představu o postavení mezinárodní armády. Ani jeden z návrhů však neprošel. V říjnu 1933 navíc Německo, požadující rovnost ve zbrojení a pevně odhodlané zvýšit početní stav své armády, konferenci opustilo a nedlouho poté vystoupilo ze Společnosti národů. Jeho následné kroky se daly lehce předvídat.

Nezáviděníhodná pozice Francii donutila obnovit bývalé spojení s Ruskem,²⁶⁵ čemuž položil základy již v roce 1933 ministr války Joseph Boncour.²⁶⁶ Velkým

261 MARY, J. Y. HOHNADÉL, A. *Hommes et ouvrages de la ligne Maginot (1)*. 1. vyd. Paříž: Histoire & collections, 2001. s. 28

262 Ačkoliv ta mužská nikdy nedosáhla masové úrovně.

263 Extremistická pravicová liga, kterou vedl François de La Rocque.

264 Nejznámější je nepochybně Stavinského aféra.

265 Od roku 1922 Svaz sovětských socialistických republik. Dále jen SSSR.

266 Joseph Paul Boncour (1873-1972) během svého působení v politice reprezentoval SFIO nebo Parti républicain-socialiste a vystřídal mnoho funkcí včetně předsedy vlády.

stoupencem východní spolupráce se stal Louis Barthou²⁶⁷, který nastoupil v únoru 1934 na ministerstvo zahraničí. Jeho plán předpokládal vytvoření garančního systému pro východní Evropu, který by Německo pevně obepnul, takže by si ho nedovolilo násilím porušit. Francie podmínila účast SSSR jeho vstupem do Společnosti národů, k čemuž skutečně v září 1934 došlo. Avšak vize francouzského ministra zahraničí se s příliš velkou podporou neseťkaly. Z toho důvodu se také původní ambiciózní záměr zúžil na pouhé uzavření bilaterálních aliančních smluv mezi Francií, SSSR a Československem, které však již i přes svůj osobní nesouhlas podepisoval Pierre Laval²⁶⁸, který viděl budoucnost především ve zlepšení vztahu s Německem²⁶⁹ a Itálií. Vztah k SSSR se ovšem vyznačoval značnou nedůvěrou, podezřívavostí a komplikoval vztah s Velkou Británií.

Ani překročení úvěru na výstavbu fortifikací nepomohlo dokončit všechny plánované práce, a proto se na nový přísun peněz netrpělivě čekalo. Zákon projednávaný v půli června 1934 sliboval 1 275 milionů na fortifikace, které měly také pokrýt překročení úvěru, 865 milionů pro námořnictvo a 980 milionů na letectvo. Změna bezpečnostních jistot Francie nepřiměla socialisty a komunisty k zaujetí jiného postoje ke zbrojení a ani jejich argumentace se nezměnila. Léon Blum vyvolává nesouhlasný pokřik pravice zopakoval svou víru v mezinárodní dohodu, všeobecné odzbrojení a zajištění bezpečnosti mírovými prostředky. K tomu dodal: „*Ale neřekl bych, že znovuvyzbrojení pro režim, jako je ten hitlerovský, odpovídá vůli končící válkou.*“²⁷⁰

Jules Moch kritizoval použití minulých úvěrů a varoval před neuváženým a zbytečným přijímáním těch dalších, protože Francie je již nyní nejsilnější leteckou mocností a kvůli ekonomické slabosti pro ni „*Není možné vládnout najednou na moři, zemi a ve vzduchu.*“²⁷¹ Proti opevnění použil již známé argumenty týkající se jeho neschopnosti zajistit civilní obyvatelstvo proti aerochemické válce a nezapomněl připomenout, jak velké zisky podnikatelé na těchto stavbách mají. Dále zdůraznil, že je třeba „*...nejen navzdory všemu zůstat v Ženevě, ale hlavně a především nedat, což vy bohužel neděláte, záminku jiným státům ke zbrojení a k zamrznutí konference!*“²⁷² Emotivním závěrem o „*bezpečnosti našich dětí*“ a socialistických poslancích jako jedinných opravdových obráncích „*cti a*

267 Louis Barthou (1862-1934) byl francouzský politik. Před 1. světovou válkou působil 8 měsíců ve funkci předsedy vlády a později několikrát vykonával ministerskou funkci. V roce 1934 zahynul spolu s jugoslávským králem Alexandrem I. při atentátu v Marseille.

268 Pierre Laval (1883-1945) byl francouzský politik. Během 30. let dvakrát vedl vládu. Za 2. světové války se stal hlavním protagonistou vichystického režimu, za což mu byl po válce udělen trest smrti.

269 Ovšem také Barthou se snažil s Německem dohodnout.

270 A bas la guerre! *Le Populaire*, 15. červen 1934, roč. 17, č. 4144, s. 1

271 Les débats sur les crédits militaires à la Chambre. *Le Populaire*, 15. červen 1934, roč. 17, č. 4144, s. 3

272 Tamtéž.

míru“ si od svých levicových kolegů vysloužil bouřlivý potlesk vestoje.

Obvyklý argument proti opevnění zopakoval Rivier: „*Ale kdo by se odvážil ujišťovat, že i zítra budou (fortifikace) svrchovanou vládkyní? Generální štáb si je jistý? Ale on si je vždy jistý! A jistý se cítil i v roce 1914!*“²⁷³

SFIO se tentokrát neomezila jen na slova a dvakrát vyvolala hlasování o odsunutí návrhu. Poprvé byla přehlasována 472 ku 120 hlasům. Druhé hlasování, které předseda vlády Doumergue spojil s otázkou důvěry, prohráli socialisté 459 ku 125 hlasům.

Komunisté ve svých projevech úvěr na fortifikace prakticky ignorovali a zaobírali se obvyklým připomínáním hrozby imperialistické války, kterou se v případě vypuknutí pokusí transformovat ve válku občanskou,²⁷⁴ fašizací armády a špatnými podmínkami služby běžných vojáků, zatímco generálové si užívají vysokých platů. Dewez také připomenul nemístné zisky ze „*zbrojení a výstavby opevnění,*“ zatímco dělnictvo je doslova odíráno.²⁷⁵

Na rozdíl od levice se PRRRS vyslovila pro přijetí nových úvěrů, ačkoliv ne bez výhrad. Daladier ve své řeči podtrhnul přetrvávající vůli své strany k „*simultánnímu odzbrojení založenému na stálé kontrole a na garancích doprovázených sankcemi.*“²⁷⁶ Ačkoliv se obával, aby tyto úvěry nebyly signálem k novému kolu zbrojení, konstatoval: „*Rád budu hlasovat pro úvěr ve víře, že tento hlas umožní vyhnout se prodloužení vojenské služby.*“²⁷⁷

Stejně jako první úvěr na výstavbu fortifikací z 28. prosince 1929 i tento nakonec bez potíží prošel. Pro přijetí prvního článku zákona, který obsahoval peníze na opevnění, se vyjádřilo 465 poslanců, proti 136, z nichž většinu tvořili socialisté, komunisté a tzv. pupisté.²⁷⁸

9.2 Cesta k „nepřekročitelné linii“

V březnu 1935 zavedlo Německo všeobecnou brannou povinnost a zřídilo Luftwaffe, čímž zcela oficiálně porušilo základní vojenská ustanovení Versailleské mírové dohody.

273 La Chambre capitule devant l'Etat-Major. *Le Populaire*, 16. červen 1934, roč. 17, č. 4145, s. 3

274 Les débats sur les crédits militaires. *L'Humanité*, 15. červen 1934, roč. 31, č. 12965 s. 2

275 Trois milliards cent vingt millions supplémentaires pour la guerre. *L'Humanité*, 16. červen 1934, roč. 31, č. 12966 s. 1

276 La Chambre faisant confiance au gouvernement a voté les crédits supplémentaires de la défense nationale par 454 voix contre 127. *Le Matin*, 16. červen 1934, roč. 51, č. 18349, s. 1

277 Tamtéž

278 Tato strana tvořená odpadlíky z PCF stála názorově mezi ní a SFIO. Existovala mezi léty 1930-1937.

To, co bylo dosud spíše veřejným tajemstvím, se stalo skutečností. Francie však stále zůstávala dominantní vojenskou silou na kontinentu a tyto změny jí nemohly, také díky rychlému zavedení dvouleté vojenské služby, v krátkodobém horizontu nijak ohrozit. V tomto roce proběhla také významná změna na postu velitele francouzského generálního štábu. Generála Maxima Weyganda nahradil Maurice Gamelin²⁷⁹, který na tomto postu zůstal až do začátku války, kdy se stal vrchním velitelem francouzské armády. Zatímco Weygand neustále hrozil možností přepadení nepřipravené Francie, Gamelin pochyboval o takové možnosti a věřil v sílu francouzské armády.²⁸⁰ Tento byrokraticky laděný generál byl také na rozdíl od svého předchůdce mnohem konformnější s politiky, kteří ho proto také měli raději. V krizových momentech, jako např. v březnu 1936 nebo září 1938, neprojevoval Gamelin dostatečnou rozhodnost, vylučoval razantní vojenskou intervenci a klonil se k mírovému řešení. Nepřekvapí proto jeho příslušnost do tábora zastánců stálých fortifikací. V případě války prosazoval postup do Belgie za účelem zkrácení fronty, což se projevilo v operačním *Plánu E* zavedeném v roce 1935.

Na konci tohoto roku došlo k rozpuštění CORF, její samostatná oddělení však ještě dále působila v Alpách. Dokončení opevnění na severovýchodní hranici dostala za úkol Section technique du génie²⁸¹. Kromě ní zde výstavbu opevnění zajišťovaly také vojenské pracovní síly²⁸², jež spadaly pod místní vojenská velitelství, jejichž ženíjní důstojníci objekty navrhovali. Nedostatek takticko-technických zkušeností i peněz způsobil, že jejich opevnění, ač velmi početná, patřila k tomu nejhoršímu, co na Maginotově linii vzniklo.

Ačkoliv výše uvedené skutečnosti výrazně napomohly k prosazení vize opevnění podél celých hranic až na sever k moři, kořeny této svůdné myšlenky leží hlouběji. Pevnostní teoretikové ve 20. letech tento požadavek nevznegli²⁸³ a prezident CDT a CDF generál Guillaumat, stejně jako oni, prosazoval pevnostní sektory, kde by mezery mohly sloužit k manévrum polní armády. Přesto zpráva CDF z listopadu 1926 předkládá návrh na souvislé opevnění²⁸⁴ celé hranice, k čemuž do obecného plánu zahrnuje např. i úseky bráněné jen destrukcemi cest, které by samozřejmě musely proběhnout i před linií opevnění, kde však již jejich provedení naznačeno není. Z tohoto návrhu je silně cítit snaha „nakreslit“ za

279 Maurice Gustave Gamelin (1872-1958) se stal symbolem zkosnatělosti francouzské armády, které během války s Německem až do svého odvolání 18. května 1940 velel. Během války byl vichystickým režimem vězněn.

280 YOUNG, R. J. *France and the origins of the Second world war*. 1. vyd. Londýn: Macmillan press LTD 1996. s. 72

281 Dále jen STG.

282 Main d'oeuvre militaire. Dále jen MOM.

283 Naopak to z finančních či jiných důvodů vylučovali.

284 Resp. ochranu bez výraznějšího použití polní armády.

každou cenu souvislou čáru podél celé hranice. Vzhledem k výše zmíněným postojům vojenských odborníků lze jen stěží pochybovat o jistém, byť zřejmě nepřímém, politickém tlaku na zabezpečení hranice po celé její délce, čemuž CDF vyšla vstříc.²⁸⁵ Argument, že neopevněné oblasti bude bránit polní armáda, by se u politiků zřejmě nesetkal s velkým pochopením. Pro zdůraznění výše uvedených skutečností je třeba připomenout pocit relativního bezpečí panujícího v roce 1926 a především existenci jen velmi malých obav z *attaque brusque*.²⁸⁶

Tyto plány se promítly také do návrhu, s kterým přišel Maginot do sněmovny, ne všichni však vnímali zamýšlenou obranu severu jako dostatečnou. Např. Flandin při rozpravě v poslanecké sněmovně 28. prosince 1929 argumentujíc poučením z 1. světové války litoval, že sever bude opět bez obrany.²⁸⁷ Zcela jednoznačně se k této otázce postavil ve svých pamětech *Grandeurs et Misères d'une victoire*, Georges Clemenceau: „*Soustavy opevněných okrsků bude však použito jedině v severozápadní části hranice, která se táhne od Lucemburku ke Švýcarsku. Pro ostatek (hranice francouzsko-belgická a hranice francouzsko-švýcarská) se spoléhá, že Belgie a Švýcarsko upraví si samy své německé hranice. Strašlivá lekce z roku 1914 tedy byla k ničemu!*“²⁸⁸ Není pochyb o vážnosti, s jakou účastníci dobového dění vnímali otázku opevnění hranice s Belgií. Právě tudy vtrhla v roce 1914 německá armáda a okupace severních regionů Francie se svými devastujícími účinky pro tato území se stále nacházela v živé paměti, na což Maginot nezapomněl. Již za necelé dva měsíce po schválení prvního úvěru na opevnění vyrazil na inspekční cestu do severních oblastí, jejíž cíl evidentně představovalo ujištění obyvatelstva o zájmu politiků a vojáků o obranu těchto území. Ačkoliv zde byla plánována pouze lehká opevnění doplněná inundacemi, myšlenky na výstavbu kvalitnějších fortifikací v těchto místech stále žily. V prosinci 1931 naléhal předseda vojenské komise senátu Messiny na Maginota, aby nechal kvalitní pevnosti vybudovat také alespoň na kritických partiích severních oblastí. CSG to však v červnu 1932 přes pozitivní postoj Weyganda a Gamelina zamítla. Přesto ještě tento rok proběhly první studie, které díky Daladierově snaze v listopadu 1933 dostaly konkrétnější obrysy.

Úvěr povolený zákonem z 6. července 1934 neměl sloužit na pevnosti, které byly na

285 Zde je nutno podotknout, že tato zpráva CDF nevyklučovala, aby byly všechny úseky hranice, ať již opatřené stálým opevněním nebo destrukcemi komunikací, bráněny přibližně stejně kvalitně. Tam, kde nestály fortifikace, je nahrazovaly přírodní podmínky.

286 Náhlý, prudký útok.

287 Les deux chambres ont adopté le projet de loi sur l'organisation défensive des frontières. *Le Matin*, 29. prosinec 1929, roč. 46, č. 16720, s. 1

288 CLEMENCEAU, G. *Velikost a bída jednoho vítězství*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1930. s 345

německé, švýcarské a italské hranici kvůli rozpočtovým škrtkům zrušeny²⁸⁹, ale právě na vybudování bariéry na hranicích s Belgií.²⁹⁰ Právě dosavadní absenci fortifikací na severu si při jednání o tomto úvěru vzal na mušku dokonce i socialistický poslanec Rivier: „*Opevnění nechávají volnou cestu invazi širokou 200 km... Tedy, je třeba být logický; je třeba opevnit vše, od jihu až na sever. Bude to vláda požadovat?*“

Nové linie opevnění, tzv. *nouveaux fronts*, se nacházely u měst Maubeuge, Valenciennes a Montmédy, avšak z finančních důvodů pouze u posledního jmenovaného dosáhly kvality dosud budovaných linií, neboť u Maubeuge a Valenciennes chyběly velké tvrže vybavené pevnostním dělostřelectvem. Kasematy však po technické stránce zůstaly na vysoké úrovni. Na více než 300 km fronty podél belgických hranic se postavilo pouze 46 kasemat, 7 malých a 2 velké tvrže. Opevnit kvalitními fortifikacemi celou linii od levého konce RF Metz až k Dunkerque by nebylo finančně únosné, a proto také v roce 1935 zahájil Gamelin pomocí MOM budování laciných a nepříliš kvalitních objektů, kterými se „ucpávaly“ neopevněné prostory, ale i posilovaly ty, kde již fortifikace stály. Tato činnost postrádala jakékoliv jednotné řízení, kontrolu a disponovala jen minimální regulací.²⁹¹ Ačkoliv v roce 1935 chybělo do souvislé linie ještě mnoho práce, negativní důsledky působení přemíry důvěry v opevnění se již začaly projevovat.²⁹² V březnu 1935 ministr války generál Maurin na půdě poslanecké sněmovny pronesl: „*Jak může někdo věřit, že stále myslíme na ofenzivu, když jsme investovali miliardy na postavení opevněné bariéry? Byli bychom takoví blázni, abychom vypochovali před tuto bariéru vstříc nějakému dobručerství?*“²⁹³ Poslanci nechali toto prohlášení bez reakce...

V roce 1935 byl učiněn rozhodující krok k vytvoření souvislé linie, který měl plnou podporu také ministra války Fabryho a Daladiera, který do této funkce nastoupil po vítězství levice v květnu 1936. O několik měsíců později již rozpočet schválený na rok 1937 zajišťoval dalších 1, 215 miliard franků na stálá opevnění. Maginotova vize ze září 1930, kdy novináři le Matinu avizoval vznik stavby, která „*definitivně uzavře francouzské*

289 Jedinou výjimku představuje prodloužení levého křídla RF Lauter, které se však oproti původním plánům také dočkalo redukce.

290 Podle Maryho a Hohnadela byl motivem spíše tlak místních politiků než vojenská nutnost. (MARY, J. Y. HOHNADÉL, A. *Hommes et ouvrages de la ligne Maginot (1)*. 1. vyd. Paříž: Histoire & collections, 2001. s. 30)

291 Jediným možným regulátorem představovaly finanční prostředky, ale vzhledem k výsledku se zřejmě příliš neuplatnil.

292 Za negativní důsledek tohoto působení lze považovat již samotné rozhodnutí opevnit jisté úseky na pomezí s Belgií a především pak snahu vytvořit pomocí lehkých objektů souvislou linii podél celých francouzských hranic.

293 HUGHES, J. M. *To the Maginot line: the politics of french military preparation in the 1920's*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1971. s. 248

území proti invazi,“²⁹⁴ se začala naplňovat.

Důležitou roli v tom nepochybně sehrála také zhoršující se mezinárodně-politická i vojenská situace Francie, zapříčiněná především německou remilitarizací Porýní, která radikálně ztížila stále ještě předpokládaný postup z Lotrinska a definitivně přenesla pozornost na udržení fronty v Belgii, kde měla spojenecká vojska vytvořit obrannou linii. Naplno se také ukázala neschopnost Francie samostatně jednat, stejně jako její obava z vojenského zákroku.

Na vnitropolitické scéně rok 1936 také neproběhnul v klidu. V parlamentních volbách zvítězila koalice *Front populaire*, avšak nestálost PRRRS, držící 110 křesel, činila vládní koalici poněkud nejistou. Po volbách zachvátila Francii vlna nadšení, demonstrací a stávek, které skončily po dohodách v Matignonu, kde se odborovým vůdčům podařilo vymoci nejen zvýšení platů, ale také 40 hodinový pracovní týden a další výhody. Nadšení zchladila neochota vládní koalice angažovat se ve Španělské občanské válce a přijetí zbrojního programu v hodnotě 14 miliard franků téhož roku.²⁹⁵

Na podzim 1938 vypukla mezinárodní krize způsobená vyvrcholením německých snah o podmanění si Československa. K jejímu vyřešení se 29. září sešla konference čtyř mocností v Mnichově. Velmoci, včetně Francie, se dohodly na odstoupení rozsáhlých československých území, čímž Francie odepsala svého dlouholetého spojence. Mělo to pro ni velmi nepříjemné důsledky, neboť nejen že přišla o nezanedbatelných 1 250 000 československých vojáků, ale Němcům padnul do rukou také československý pevnostní systém, který přímo vycházel z Maginotovy linie. Ačkoliv levicová a středová část politického spektra se proti vojenské intervenci nestavěla, nepovažovala ji za nutnost pro francouzskou bezpečnost. V únoru 1938 ministr zahraničních věcí Delbos řekl, že v případě stažení Velké Británie z východní a střední Evropy „by bylo pro Francii možné stáhnout se za Maginotovu linii,“ ačkoliv on bude takové politice odporovat. Téhož dne označil Daladier odstranění ohrožení komunikací se severní Afrikou za podmínku bezpečného života za Maginotovou linií, bez ohledu na to, co by se dělo na východ od ní. Vezmeme-li v úvahu existenci této víry u nejvyšších představitelů státu, nechť vojenského velení angažovat se před francouzskými hranicemi a všeobecný strach z války, nelze se francouzskému rozhodnutí v září 1938 příliš divit.

Mnichovská dohoda způsobila definitivní ztrátu důvěry SSSR v systém kolektivní

294 LAUZANNE, Stephane. Ce que disait André Maginot à propos de la ligne. *Le Matin*, 14. září 1939, roč. 56, č. 20262, s. 1

295 ADAMWHITE, A. *France and the Coming of the Second World War 1936-1939*. 1. vyd. Londýn, New Jersey: Frank Cass, 1977. s. 165

bezpečnosti a začátek hledání dohody s Třetí říší, které vyvrcholilo podpisem Smlouvy o neútočení 23. srpna 1939 doplněné tajným dodatkovým protokolem o rozdělení sfér vlivu v Polsku, Rumunsku, Pobaltí a Finsku.

Ačkoliv na konci roku 1938 Francie prohrála svůj boj o bezpečnost²⁹⁶, panovala v ní zlepšená nálada. V roce 1939 se začala díky zintenzivnění zbrojení rychle zlepšovat její vojenská síla, ekonomická situace i zaměstnanost. S tím trochu povyroستlo také sebevědomí a vstup do války se začal jevit jako sice nechtěná, leč možná varianta budoucího vývoje. Očekávání brzkého konfliktu vedlo také k vyvrcholení výstavby lehkých opevnění, protože každý generál se snažil co nejlépe fortifikacemi zajistit svěřený úsek hranic. Vrchol těchto snah představovala srpnová žádost generála Loizeaua o 900 (!) milionů franků na posílení snad nejkvalitněji opevněného úseku u Met a Thionville²⁹⁷, což dobře symbolizuje, kam až posedlost opevňováním došla.

Časně z rána 1. září 1939 zaútočilo Německo na Polsko a o dva dny později mu Francie spolu s Velkou Británií vyhlásily válku. Mobilizace proběhla bez problémů, ale také bez nadšení, které ji provázelo v roce 1914. Ačkoliv Francie provedla pomocí 11 divizí ofenzivu do Sárska, na efektivní pomoc napadenému státu však tato nepříliš vážně míněná akce nestačila. Po rychlé porážce Polska následovalo klidné období zvané *drôle de guerre*²⁹⁸. Místo výcviku jednotek ji spojenci využili k dalšímu fortifikování hranic. Churchill ve svých pamětech napsal, že pouze britské jednotky postavily ve svém úseku do května 1940 celkem 400 betonových pevnůstek a vykopaly 40 mil protitankových příkopů.^{299 300}

Ducha francouzské veřejnosti oslabil protisovětská kampaň na podporu Finska, která měla oporu v pravicové části politické scény, která se více bála SSSR než Německa. Pád Daladiera v březnu 1940 a nástup Paula Reynauda³⁰¹ znamenal sice porážku těchto myšlenek, ale k aktivnímu přístupu k válce se však již Francie nezmohla, a tak se 10. května 1940, po 26 letech, opět stala obětí německé agrese.

296 Početní výhoda, kterou až dosud mohla Francie díky spojení se SSSR a ČSR proti Německu uplatnit, se rozplynula.

297 MARY, J. Y. HOHNADEL, A. *Hommes et ouvrages de la ligne Maginot (1)*. 1. vyd. Paříž: Histoire & collections, 2001. s. 38

298 Podivná válka.

299 CHURCHILL, W. S. *Druhá světová válka (1. díl – blížící se bouře)*. Přel. Zdeněk Hron. Praha: Lidové noviny, 1992. s. 424

300 Kupka udává celkový počet vybetonovaných objektů za Podivné války dohromady na 1200 kusů. (KUPKA, V. *Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. s. 245)

301 Paul Reynaud (1878-1966) patřil mezi přívržence myšlenek de Gaulla a snažil se je aktivně na parlamentní půdě prosazovat. V září 1938 se pokusil prosadit vojenskou pomoc Československu. Během války byl vězněn, ale po jejím konci se opět vrátil do politického života.

9.3 Příčiny výstavby Maginotovy linie

Základním důvodem pro zbrojení a zajišťování vlastní bezpečnosti je vždy obava z konfliktu. Pro Francii zůstalo i po vyhrané válce úhlavním nepřítelem Německo. Až do poloviny 30. let však Francie disponovala jasnou vojenskou převahou, a proto se obávala spíše války a jejích důsledků než případné porážky. Nedůvěra ke svému bývalému protivníkovi a obava z velikosti jeho průmyslu a populace vytvářely dostatečnou motivaci, aby i v době relativního usmíření Francie hledala možnosti své budoucí obrany. Jak bylo napsáno ve zprávě finanční komise senátu z 28. prosince 1928, „*I kdyby idea míru ovládla svět, není zodpovědné nechat otevřené hranice.*“³⁰²

Důvody vzniku mohutné opevněné linie podél francouzských hranic lze z pohledu délky jejich trvání rozdělit na dlouhodobé a krátkodobé. Do první kategorie nepochybně patřila silná tradice výstavby pevností. Tyto objekty již mnoho století prokazovaly Francii neocenitelné služby a ani 1. světová válka neukázala, že by tomu mělo být v budoucnosti jinak.³⁰³ Montigny k tomu poznamenal: „*Potřeba opevněného systému je stálý zákon, který nám ukázala studie minulosti.*“³⁰⁴ V odborných studiích zabývajících se opevněním je tato skutečnost často zdůrazňována.³⁰⁵ Hlavní pozornosti se dostává slavnému pevnostnímu staviteli a vojevůdci Vaubanovi, což lze zčásti považovat za pokračování jeho kultu z 19. století. S oblibou je zdůrazňována nadčasovost jeho myšlenek o stálém opevnění a budují se různé paralely nejen se systémem Serého de Rivièrese, ale také s fortifikacemi, které mají na francouzských hranicích teprve vzniknout. Téměř 300 let staré Vaubanovy myšlenky tak trochu paradoxně slouží k legitimizaci výstavby moderního opevnění,³⁰⁶ které se tak jevílo jako pokračování díla tohoto vojenského velikána. Sám Maginot v září 1930 řekl: „*My jen dodržujeme zákon diktovaný těmi, kteří zůstali velkými mistry fortifikací a kteří byli především lidmi dobrých smyslů: Vauban, když řekl...*“³⁰⁷

302 Vojenský historický archiv-Vojenský ústřední archiv, fond Vojenská kancelář prezidenta republiky, karton 109, čj. 106 „Rapport fait au nom de la Commission des finances, chargée d'examiner le projet de loi, adopté par la Chambre des Députés, portant ouverture de crédits pour l'organisation défensive des frontières, par M. Albert Mahieu. s. 2

303 Viz kapitola Reflexe bojů o opevnění v 1. světové válce.

304 MONTIGNY, L. Les systèmes fortifiés dans la défense de la France depuis 300 ans (3. díl). *Revue militaire française*, prosinec 1935, roč. 105, sv. 58, č. 12, s. 287

305 Např. GAULLE. Role historique des places françaises. *Revue militaire française*, prosinec 1925, roč. 95, sv. 18, č. 12, s. 356-382. TRICAUD, M. Essai sur la fortification permanente actuelle. *Revue du génie militaire*, prosinec 1923, roč. 31, sv. 53, č. 10, s. 476

306 Značně patrné je to např. u Lévêquea (LÉVÊQUE. Essai sur la fortification permanente moderne (2. díl). *Revue du génie militaire*, září 1922, roč. 30, sv. 51, č. 9, s. 285-288)

307 LAUZANNE, Stephane. Ce que disait André Maginot à propos de la ligne. *Le Matin*, 14. září 1939, roč. 56, č. 20262, s. 1

V roce 1933 proběhla před Invalidovnou slavnostní oslava 300. výročí jeho narození, které se mimo jiné zúčastnili prezident republiky Lebrun, předseda vlády Daladier a další politické a vojenské špičky, jako např. Sarraut, Leygues, Cot nebo generálové Gamelin a Weygand, což podtrhuje význam celé akce. Před vystaveným kenotafem s urnou obsahující Vaubanovo srdce³⁰⁸ pronesli své projevy generál Belhauge a Daladier, který zdůraznil Vaubanovu blízkost dnešní době, a to nejen díky jeho „snaze zajistit mír“ a pomocí opevnění zabezpečit svou zemi, ale také jeho spojení s prostým lidem, který mu nikdy nebyl lhostejný.³⁰⁹

Dobový zájem o Vaubana dokládá také mnoho odborných studií, vydaných pramenů a knih.³¹⁰

Mezi nejdůležitější úkoly fortifikací vždy patřilo ušetřit živou sílu a umožnit tak obráncům účinně vzdorovat nepřátelské přesile. Francii na rozdíl od jiných zemí nezasáhnul na konci 19. století populační růst a navíc utrpěla obzvláště velké ztráty za 1. světové války. Clemenceau dokonce v roce 1919 po podpisu Versailleské dohody silně zapochyboval o jejím významu, pokud se občané Francie nerozhodnou mít více dětí.³¹¹ V roce 1920 došlo k zákazu všech forem kontroly porodnosti a potřeba jejího zvýšení se promítla také do volnějšiho postoje k sexuální morálce.³¹² Tyto snahy vyvrcholily v červenci 1939 přijetím *Code de la Famille*, který měl povzbudit obyvatelstvo k zakládání rodin. Všechny snahy však byly marné. Za 21 let mezi dvěma světovými válkami narostla zdejší populace z přibližně 39 milionů na 41, 5 milionu, což kontrastovalo s Německem, kterému se ve stejném časovém období podařil nárůst ze zhruba 63 na 69 milionů. Vojenští představitelé pochopitelně tento nepříznivý trend s obavami sledovali. Ačkoliv mohli doufat ve zlepšení nepříznivého poměru, v brzké vítězství Francie v tomto „populačním závodě“ již nikoliv. V již několikrát zmiňované zprávě CDF z listopadu 1926 její prezident Guillaumat napsal: „*Stejně tak, ono (opevnění) musí být považováno za peněžní obět' za vyrovnání slabosti natality.*“³¹³

Připuštění možnosti budoucí války, tradici, relativně malou populaci a úspěch

308 Vaubanova rakev posloužila během francouzské revoluce na výrobu kulek a jeho ostatky byly smíšeny s pozůstatky ostatních zemřelých v hrobce. Z tohoto důvodu mohlo k této ceremonii posloužit pouze Vaubanovo srdce.

309 DALADIER, E. *The defence of France*. Londýn: Hutchinson & CO. Kapitola: A great servant of the nation: Vauban. s. 223-230.

310 Např. LAZARD, P. *Vauban (1633-1707)*. Předmluva: Weygand. Paříž: Bourg, 1934. 659 s. HALÉVY, D. *Vauban*. Paříž: B. Grasset, 1923. 207 s.

311 ADAMWHITE, A. *France and the Coming of the Second World War 1936-1939*. 1. vyd. Londýn, New Jersey: Frank Cass, 1977. s. 8

312 VIVEN, R. *Evropa dvacátého století*. 1. čes. vyd. Praha: Vyšehrad, spol. s. r. o. 2002. s. 128

313 MARY, J. Y. HÖHNADEL, A. *Hommes et ouvrages de la ligne Maginot (1)*. 1. vyd. Paříž: Histoire & collections, 2001. s. 14

fortifikací za 1. světové války lze tedy označit za příčinu, proč k výstavbě Maginotovy linie vůbec došlo.

Dále je nutno odpovědět na otázku, proč konečné rozhodnutí k zahájení projektu padlo právě na konci 20. let, kdy se Francie mohla cítit ještě relativně bezpečně. Jistou roli zřejmě sehrálo slábnutí její mezinárodně-politické a vojenské pozice, které začalo ukončením okupace Porúří a následovalo přijetím Dawesova plánu a uzavřením Locarnských dohod. Jen krátce po jejich podpisu zakládá Painlevé CDF. Ačkoliv Francie stále nad Německem vojensky dominovala, tušila, že do akce podobné té z ledna 1923 se již nikdy nebude moci pustit, a zároveň neměla dost důvěry v proces sblížení a usmíření, který právě začal. Jak v březnu 1927 řekl Jean Fabry: „*Čím je Francie velkorysejší, tím více musí být tvrdší a opatrnější.*“³¹⁴ Budování Maginotovy linie začalo na konci roku 1928 a základní částku peněz zaručilo schválení úvěru o jeden rok později. V této době začal v podobě Youngova plánu a přípravě odchodu z Porýní vrcholit usmiřovací kurs k Německu. A právě Porýní hrálo ve francouzských vojenských úvahách zásadní význam, protože nejen že umožňovalo Francii přijít rychle na pomoc svým východním spojencům, ale především prakticky vylučovalo jakoukoliv německou agresi na západ. Versailleská mírová dohoda umožňovala jeho okupaci až do roku 1935. Shodou okolností právě v tomto roce začínaly *années creuses*, kdy měli začít nastupovat na povinnou brannou službu muži narození během 1. světové války. Tyto ročníky, které v období míru představují nejvycvičenější část armády a zajišťují tolik důležitý kryt hranic,³¹⁵ měly zhruba poloviční počty než ostatní. Tento problém však nebyl neřešitelný, na rozdíl od Porýní.

Strach z jeho budoucí ztráty vojenští velitelé a politici velmi niterně pociťovali, zřejmě obzvláště silně pak od roku 1927, kdy se začalo hovořit o předčasném stažení. Proto se toto budoucí nebezpečí stalo součástí nesčetných diskuzí a pravidelně se objevuje na stránkách tisku, často také v souvislosti s potřebou fortifikací. Např. na stránkách Figara na něj ve svých komentářích k pevnostní problematice vždy poukazuje generál Hellot. Naléhání na zajištění hranic v souvislosti s ukončením okupace Porýní pochopitelně často zaznívalo z úst vojáků i politiků. Na Haagské konferenci v prosinci 1929 generál Foch upozorňoval, že spojenecký odchod z Porýní bude muset Francie kompenzovat „*reorganizací armády, výstavbou opevnění a prostředky proti vzdušným bombardérům.*“³¹⁶ Maginot samozřejmě používal stejný argument také při obhajobě svého úvěru. Příprava evakuace této oblasti tedy sehrála v plánech na výstavbu Maginotovy linie, která měla tuto strategickou ztrátu

314 Le Chambre aborde les lois militaires. *Le Figaro*, 4. březen 1927, roč. 102, č. 63, s. 3

315 Kryt hranic má za úkol pozastavit nepřítele na hranicích a umožnit tak mobilizaci a nástup armády.

316 Le Gouvernement l'emperte par 342 voix contre 17. *Le Figaro*, 28. prosinec 1929, roč. 104, č. 362, s. 1

alespoň z části nahradit, bezpochyby významnou roli.

Slavný pevnostní architekt Lazare Carnot³¹⁷ pevnosti označil za období štítů vojáků, protože ty také nezpůsobují zranění, ale jen odráží rány nepřítele. Proto jedině fortifikace mohou být mezi všemi zbraněmi v očích lidstva ospravedlněny.³¹⁸ Ačkoliv s tímto výrokem lze jen těžko souhlasit, francouzští vojenští a političtí činitelé se při každé příležitosti snažili zdůrazňovat silné spojení svých fortifikací s mírovými touhami a ryze obrannými cíli. Již ve svém vyjádření pro tisk po inspekci v listopadu 1929 Maginot pronesl: „*Nepochybují, že parlament bude mít to srdce usnadnit nám úlohu, která má pro nás za cíl zajistit bezpečnost země a přitom potvrdit čistě obranný charakter naší vojenské organizace.*“³¹⁹ Podobnou myšlenku vyjádřil také na schůzi poslanecké sněmovny 10. prosince 1929, kde zdůraznil: „...*tyto organizace jen akcentují defenzivní charakter našeho vojenského systému.*“³²⁰ Podobné věty zazněly také například při schvalování úvěru v červnu 1934. Pétain se snažil přijetí úvěru podpořit argumentem, že „*Tyto práce opakovaně ukazují na obranné úmysly Francie. Schválení (úvěru), které požadují, znamená, že Francie, daleka dělání agresivní politiky, zamýšlí zajistit svou bezpečnost.*“³²¹ Fabry při této příležitosti podtrhnul mírový význam Maginotovy linie, která „*chce slavnostně říci, že se vzdáváme iniciativy konfliktu.*“³²² O rok později pak již francouzské fortifikace přímo označil za součást „*prospěšného mírového díla.*“³²³

Podobné projevy není možné jednoznačně označit za propagandu, snažící se spojením pevnostní výstavby s všeobecným přáním míru a neagresivity tuto činnost legitimizovat, protože Francie svou touhu po míru a strach z války přesvědčivě dokázala svými činy na mezinárodně-politickém poli. Navíc odrazení nepřítele od útoku, a tím pádem zajištění míru, patřilo mezi tradiční funkce opevnění, a proto lze ve spojování výstavby Maginotovy linie s pacifismem nejen oprávněně předpokládat značnou dávku upřímnosti, ale částečně také důkaz o jedné z příčin její výstavby.

317 Lazare Nicolas Marguerite hrabě Carnot (1753-1823) se stal jedním ze zakladatelů polygonálního způsobu opevnování. V průběhu Velké francouzské revoluce vedl velmi bohatý politický život a významným způsobem se podílel na formování revolučních armád.

318 DUFFY, Ch. *Kámen a oheň: bastionová pevnost, její zrod a vývoj v dějinách pevnostního válečnictví*. přel. Sparlingová. Brno: Books bonus-memorabilia, 1998. s. 20

319 M. Maginot dans l'est. *Le Matin*, 19. listopad 1929, roč. 46, č. 16680, s. 1

320 Vojenský historický archiv-Vojenský ústřední archiv, fond Vojenská kancelář prezidenta republiky, karton 109, čj. 106, příloha ke zprávě československého vojenského ataché ve Francii, záznam diskuze v poslanecké sněmovně z 10. prosince 1929. s. 4233

321 Le débat sur les crédits militaires à la Chambre. *Le Matin*, 15. červen 1934, roč. 51, č. 18348, s. 3

322 Tamtéž.

323 Notre barriere défensive de l'est a été puissamment complétée au cours des derniers mois. *Le Figaro*, 16. červen 1935, roč. 110, č. 167, s. 1

9.4 André Maginot a jeho pomník

S linií francouzských opevnění je neoddělitelně spjato jméno André Maginota, který jako ministr války prosadil schválení prvního úvěru na tuto obrannou bariéru. Narodil se v roce 1877 v Paříži. Stal se doktorem práv, ale místo kariéry v oboru vstoupil do politiky a ve volbách roku 1910 byl zvolen poslancem. O 4 roky později vstoupil dobrovolně do armády a prodělal několik bojů, během nichž se mu za statečnost dostalo povýšení na desátníka. Dne 9. listopadu 1914 utrpěl u Verdunu vážné zranění nohy, které mu ztěžovalo chůzi až do konce jeho života. Po válce si získal lidovou oblibu jako ministr penzí a respekt jako přirozený vůdce veteránských organizací.³²⁴ Mimo to vedl bohatý společenský život v Paříži. V letech 1922-1924 zastával úřad ministra války, ale po skončení své funkce dále spolupracoval se svým následovníkem Painlevém.³²⁵ Na konci roku 1929 se mu podařilo prosadit úvěr na výstavbu opevnění, jejíž konce se však již nedočkal, neboť 7. ledna 1932 zemřel na břišní tyfus. Po státním pohřbu byly jeho ostatky uloženy k poslednímu odpočinku v jeho oblíbeném městečku Revigny sur Ornain, odkud pocházeli jeho rodiče.

Dne 18. srpna 1935 došlo k slavnostnímu odhalení jeho pomníku na Verdunu, jen několik desítek metrů od fortu Souville. Ceremonie se zúčastnili vrchní představitelé armády včetně maršála Pétaina, generálů Gamelina, Weyganda, Geogrese, Belhauguea a Debeneye. Z politiků dorazil prezident republiky Lebrun, Tardieu, Fabry a řada dalších ministrů a poslanců. Kulisu celé slavnosti tvořily delegace různých veteránských organizací, které s sebou přivezly na 500 praporů. Po odhalení památníků, slavnostních projevech o Maginotově vlastenectví, odvaze a přínosu k obraně hranic, vojenské přehlídce veteránských organizací a 4. dragounského pluku a alegorickém vypuštění bílých holubic zakončil průběh celé ceremonie přelet 150 letadel.

Hlavní prvek pomníku tvoří bronzová socha znázorňující zraněného Maginota transportovaného svými kamarády pryč z bojové zóny. Za ní stojí zeď postavená z mohutných kvádrů, jejíž dolní část provedená z hladkého kamene může vzdáleně

324 HUGHES, J. M. *To the Maginot line: the politics of french military preparation in the 1920's*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1971. s. 120

325 Kupka píše o jeho pomoci s přípravou opevňovacího programu (KUPKA, V. *Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. s. 243). Naopak Hughes tvrdí, že ještě v polovině roku 1927 Maginot považoval k zajištění krytu hranice za dostatečné povolat 3 nejmladší vycvičené ročníky (tzv. disponibles). (HUGHES, J. M. *To the Maginot line: the politics of french military preparation in the 1920's*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1971. s. 192)

připomínat moderní pevnostní objekt. Ve středu celého bloku se nachází masivní štít³²⁶ a dole na zdi dvě citace, první z udělení Řádu čestné legie, druhá pak z Maginotovy řeči o fortifikacích v dolní komoře parlamentu. Pomník navrhli architekti Jasson a Chappey a sochu vytvořil Joseph Broquet.

Celá ceremonie, stejně jako podoba Maginotova pomníku, měla velmi vysokou symbolickou hodnotu. Na „svaté“ verdunské půdě vzniknul památník člověku, který za války nevykonal žádný čin, který by neprovedly desetitisíce či statisíce dalších. Stejně tak jeho zásluhy o výstavbu francouzské linie opevnění nepředstavovaly nic tak výjimečného³²⁷, aby to mohlo dát popud k výstavbě velkého památníku a slavnostní ceremonii. Navíc v místě Verdunské bitvy, které se Maginot ani neúčastnil. Komu a proč zde tedy byla vztyčena socha? Podoba a symbolika monumentu o tom podává nejlepší svědectví. Ve skutečnosti se jednalo o jistou legitimizaci Maginotovy linie a její symbolické navázání na tradici a mýtus Verdunské pevnosti. Ostatně, všichni příslušníci speciálních pevnostních jednotek nosili na svých odznacích slogan *On ne passe pas*³²⁸ vyřčený generálem Nivellem právě během Verdunské bitvy. Stejně tak čas inaugurace tohoto památníku, tedy srpen 1935,³²⁹ výše uvedené skutečnosti jen podtrhuje.

9.5 Závěr

Při hlasováních o úvěrech na výstavbu fortifikací v letech 1929 a 1934 se vždy zároveň hlasovalo o přidělení financí také na další zbraně, ať už se jednalo o protiletadlovou obranu, letectvo nebo námořnictvo. Ani v jednom z těchto dvou případů neexistoval zákon na úvěr pouze na opevnění. Částečně to odráží situaci na politické scéně, která se na fortifikace dívala spíše, rozhodně však ne zcela, jako na jakoukoliv jinou zbraň, z čehož poté i vyplývaly postoje jednotlivých politických stran.

Pravice, pevně se držíc hesla *Si vis pacem, para bellum*, hlasovala pro zbrojní úvěry a tedy i pro opevnění, protože se obávala síly Německa. Levice nepocítovala z bývalého protivníka takovou obavu a stejně jako pravice přistupovala k výstavbě pevností jako ke každému jinému zbrojení, tedy negativně, neboť i jej považovala za přípravu další války. Otázkou zůstává, zda občasná socialistická kritika pevností z technického hlediska

326 Viz Příloha 4, obr. 24.

327 Sám se často, ve vsí skromnosti, označoval za pouhého pokračovatele díla Paula Painlevého.

328 Neprojdou.

329 Viz kapitola Cesta k „nepřekročitelné linii.“

poukazuje na určitou míru možnosti tuto zbraň akceptovat, či se jedná jen o využití jakékoliv příležitosti ke kritice vlády, neboť vrátit se k doktrinářskému postoji bylo možné vždy. Na nechuti socialistů k fortifikacím nic nezměnila argumentace pravice o ryze defenzivním charakteru těchto staveb, ani příležitost k omezení povinné vojenské služby či dalšího zbrojení, které by „nedobytná“ bariéra podél hranic mohla umožnit.

Komunisté vystupovali čistě z ideologických pozic a jejich protiválečný odpor někdy nabral až absurdní rozměry. Např. při schvalování zbrojních úvěrů v červnu 1934 vystoupil Dewez ostře proti povinné účasti dělníků na zasedání rad pasivní protiletadlové obrany, jejichž snahou nemohlo být nic jiného než ochrana širokého civilního obyvatelstva. Podepsání smlouvy se SSSR a nástup Lidové fronty však změnil postoje obou stran.

Největší středová strana PRRRS podrobovala výdaje za zbrojení kritice z hlediska jejich využití, většina jejích členů však obvykle pro další úvěry hlasovala.

Kritický moment v historii Maginotovy linie přišel v roce 1935, kdy definitivně zvítězila myšlenka na postavení souvislé bariéry od Lamanšského průlivu po Středozemní moře, což se do značné míry nakonec také podařilo realizovat. Bloch si ve své knize, poté co zkritizoval slabost francouzských tankových sil, postesknul: „...*kdybychom byli alespoň natolik rozumní, a dostatečně vybetonovali také severní hranici, která nebyla o nic méně exponovaná než hranice východní!*“³³⁰ Ve skutečnosti právě opevnění severní hranice se stalo jednou z příčin francouzské porážky.

330 BLOCH, M. *Podivná porážka: svědectví z roku 1940*. 1. čes. Vyd. Praha: Argo, 2007. s. 43

10. Reflexe výstavby

Maginotovy linie v tisku a otázka vzniku mýtu

Mezi hlavní funkce opevnění patřila vždy ochrana civilního obyvatelstva, jeho majetku a hospodářského zázemí. Tento úkol nebylo vzhledem k technickým možnostem fortifikací po mnoho staletí možno plnit jinak, než úzkým propojením staveb obranných s těmi civilními. Díky tomu figurovalo opevnění v každodennosti především městských vrstev. Vzhledem k nemožnosti jakéhokoli maskování kilometrů bastionových či polygonálních front a ohromnému množství knih zabývajících se fortifikační tematikou nedávalo opevnění lidem žádnou možnost pro popuštění uzdy své fantazie. V období mezi dvěma světovými válkami však panovala zcela jiná situace. Vrcholu dosáhl trend vzdalující fortifikace od měst, takže do kontaktu s nimi se dostávali mnohem spíše lidé na vesnici. Tato změna polohy doplněná zásadní modifikací jejich technické podoby umožnila opevnění mnohem lépe utajit, a to jak před nepřítelem, tak i před vlastním obyvatelstvem. V meziválečné době tedy o soudobých pevnostech nekolovalo zdaleka tolik informací jako dříve, což umožnilo rozvíjet propagandu.³³¹

Základní zdroj vědomostí představovaly vždy všeobecné encyklopedie, jejichž obsah také odrážel sumu celkových znalostí a dobové postoje k různým problémům. Navíc se vždy jednalo o knihy, po kterých člověk obvykle sáhnul při zjištění určité neznalosti jako po prvních. S relativně krátkým obdobím výstavby francouzského meziválečného opevnění se překrývalo pouze vydání šestidílné všeobecné encyklopedie *Larousse du XXe siècle*, jejímž editorem byl Paul Augé. Její 4. svazek vydaný v roce 1931 obsahuje heslo Maginot, které pojednává o životě a funkcích tohoto politika, ale bez jakékoliv zmínky o fortifikacích. Heslo fortification se nachází ve svazku č. 3 a doplňuje ho křídový list s vyobrazením opevnění od starověku po začátek 20. století, které reprezentuje obrázek značně idealizovaného pancéřového fortu a dělostřelecké otočné a výsuvné věže. Text stručně definuje pojem opevnění a rozsáhle se zabývá jeho historií až do 1. světové války. O pevnostním systému vznikajícím v té době na francouzských hranicích zde není ani

³³¹ To je charakteristický znak meziválečné výstavby především pro Francii a Německo. Na rozdíl např. od Československa či Řecka.

zmínka. Současné fortifikace jsou zmíněny pouze s vysvětlením významů často používaných pojmů jako *point d'appui*³³², *centre de résistance*³³³ a *secteur*.³³⁴ Zde tedy zájemce o výstavbu Maginotovy linie žádné informace získat nemohl.

V krátkém období mezi lety 1918-1939 se nestihla v porovnání s minulostí ani rozvinout tak bohatá odborná pevnostní literatura. Za pozornost však stojí kniha *Une invasion est-elle encore possible?* napsaná v té době stále aktivním generálem Chauvineauem a doplněná úvodním slovem maršála Pétaina. Poprvé vyšla v roce 1939³³⁵ a druhé vydání se objevilo hned v následujícím roce. Autor zde shrnuje své názory na vedení války, zbraně různých druhů i zahraniční politiku své země. Evidentní je bezmezná víra v sílu obranné palby, nedůvěra k ofenzivě jako prostředku boje a zpochybňování významu tanků a letectva. Na otázku v titulu knihy pochopitelně odpovídá negativně. Ačkoliv se tato knihy netýká přímo fortifikací, do značné míry odráží myšlení ve francouzské armádě a odráží její doktrínu, které bylo stálé opevnění nedílnou součástí. Druhá zaznamenaní hodná publikace vyšla anonymně v roce 1939 pod názvem *La Ligne Maginot: bouclier de la France*³³⁶. Rok vydání jistě nebyl náhodný, neboť tato kniha má rysy ryze propagačního materiálu. Se značnou mírou stylizace popisuje Maginotovu linii, aniž by výrazněji překročila vize, které si lidé podle dosud uveřejněných informací mohli vytvořit. Možnost proniknutí nepřitele přes francouzské opevněné pásmo je zde pochopitelně posouvána do říše snů.

Nejdůležitější zdroj informací o každodenním dění představovaly pro běžné obyvatele bezpochyby noviny. Jak již bylo řečeno, odborný vojenský tisk lidé zřejmě příliš nečetli, a proto právě denní tisk nejvíce formoval představy, postoje a očekávání veřejnosti od linie právě budovaných fortifikací. Tento vztah ovšem rozhodně nebyl jednostranný, protože noviny musely také reagovat na požadavky a očekávání svých čtenářů.

Roztříštěné politické scéně odpovídala i situace v oblasti vydávání novin. K nejlivnějším patřily le Temps, le Figaro, l'Humanité, le Populaire, le Journal de débats, le Matin, le Petit Parisien, le Petit Journal a le Journal. K následující sondě do reflexe výstavby Maginotovy linie jsou použity z pravé části politického spektra deníky le Figaro, le Matin, z té levé pak le Populaire a l'Humanité.

332 Bod opory. Dle encyklopedie objekt pro 1 rotu.

333 Skládá se z několika *point d'appui*.

334 Skládá se z několika *centre de résistance*.

335 CHAUVINEAU, Louis. *Une invasion est-elle encore possible?* 1. vyd. Paříž: Berger-Levrault, 1939. 219 s.

336 COLONEL X. *La Ligne Maginot - bouclier de la France*. 1. vyd. Paříž: Nouvelles Éditions Excelsior, 1939. 126 s.

Le Figaro založený Jeanem Villemessantem začal vycházet v roce 1854. Zastával konzervativní postoje doplněné klerikalismem a nacionalismem. V roce 1922 jej koupil výrobce parfémů François Coty. Pro meziválčné působení Figara je charakteristický populisticky laděný boj proti socialismu, komunismu, nacismu a Německu.

K založení le Matin došlo v roce 1884 a stejně jako le Figaro i tento deník vycházel v Paříži. Vyznačoval se antigermanismem, antikomunismem a otevřeným antiparlamentarismem, což připravilo půdu pro jeho pozdější kolaboraci s vichystickým režimem.

L'Humanité založil roce 1904 známý francouzský socialista Jean Jaurès. Po poválečném rozštěpení socialistického hnutí v Tours získala tyto noviny PCF, takže až do svého zrušení v roce 1939 zastávaly krajně levicové postoje. Tento velmi populistický deník sledoval především události týkající se dělnictva, ostře vystupoval proti zbrojení, podporoval Sovětský svaz a levicové hnutí ve Španělsku bojující proti generálu Francovi.

V roce 1920 vzniklá SFIO využila k propagaci svých ideálů deník le Populaire, založený již v roce 1916. V meziválečném období se na jeho řízení podíleli Léon Blum, Jean Longuet a Paul Fauvre. Le Populaire měl často podobné postoje jako l'Humanité, ale na rozdíl od ní nedisponoval zdaleka tak ostrým jazykem. Mezi oběma deníky panovala z pochopitelných důvodů velmi silná nevraživost.

Následující text nemá za cíl popsat reakci novin na všechny události, které se nějakým způsobem týkaly výstavby Maginotovy linie, ale především na nejdůležitějších momentech demonstrovat jejich odlišné pohledy.

10.1 Reflexe opevnění v novinách do začátku 2. pol. 30. let

Zřejmě první zprávy o zamýšlené výstavbě stálých fortifikací se objevily v souvislosti s projednáváním zákona o organizaci národa za války v březnu 1927. V tisku to však nevyvolalo žádnou reakci a nebyť několika citací projevů např. Painlevého či Missofého, veřejnost by se z tisku o těchto plánech nedozvěděla. O něco více pozornosti se v novinách opevnění dostalo při hlasování o vojenském rozpočtu na konci listopadu 1928, a to především díky Cotově útoku proti plánu pevnostní výstavby. Zatímco le Figaro ji zmiňuje pouze v jedné větě, le Matin podrobně rezepteje Cotovu argumentaci. Také le Populaire zaregistroval Cotovu „*zhavou a horlivou*“ řeč. Ačkoliv s ní socialisté museli sympatizovat a nedal jí tiskový orgán SFIO takový prostor, jako le Matin.

V letech 1927-1928 se ve Figaru objevilo několik zajímavých komentářů generála

Hellota o vojenských otázkách, z nichž první, týkající se opevnění, vychází 21. října 1927, tedy necelý měsíc po založení CORF. Na příkladu Douaumontu zde jeho autor ukazuje klady stálých opevnění a zároveň s potěšením informuje, že doba teoretických studií již skončila a může se přikročit k realizaci, se kterou nelze příliš otálet, neboť v roce 1935 se bude evakuovat Porýní a Francie tak přijde o svou bariéru. To zdůrazňuje i ve svých dalších komentářích k otázkám obrany a fortifikací z 10. září 1928, 3. října 1928 a 2. února 1929, které se v zásadě nesou ve stejném duchu. Plně se v nich odráží dobové postoje francouzských vojenských teoretiků, především očekávání dlouhé po všech stránkách vysilující války, nebo uspořádání fortifikací do opevněných regionů postavených na vhodných místech, kde mezery mezi nimi budou sloužit k manévřům armády, které Hellot evidentně považuje za podstatný prvek obrany.

Téma opevnění se poprvé výrazněji objevilo na stránkách tisku až v listopadu 1929. Nejprve se tak stalo díky inspekci ministra války Maginota, podniknuté 16.-19. listopadu 1929 na stavenišťe opevnění v okolí Met, Thionville a Štrasburku, které obzvláště pravicový tisk věnoval velkou pozornost. Snad také proto, že se jednalo o vůbec první výjezd ministra nové vlády. Ve Figaru obsadily zprávy o této cestě titulní strany třech vydání. Redaktoři využili příležitosti a mimo inspekce samotné popsali také okolnosti začátku opevňování hranic. V le Matin tato událost nedostala tolik místa, ani si nevydobyла prostor na úvodní stránce. Na rozdíl od Figara zde těžiště leželo v podrobném popisu itineráře cesty. Obě periodika uveřejnila 21. listopadu Maginotovu deklaraci pro tisk, kde její autor vyjádřil svou spokojenost s dosavadním průběhem prací, vyzdvihnul úsilí svého předchůdce ve funkci Painlevého a vyjádřil víru v brzké schválení potřebných peněz parlamentem.

Levicový tisk zdaleka tak sdílný nebyl. Socialistický le Populaire Maginotovu inspekci zcela ignoroval a komunistická l'Humanité ve svém krátkém článku označila tuto návštěvu za represi zasvěcenou přípravě další imperialistické války. Zvláštní důraz na tuto inspekci³³⁷, alespoň tedy v pravicovém tisku, způsobilo zřejmě očekávání brzkého hlasování o finančních prostředcích, které nakonec proběhlo 29.-30. prosince 1929.

Jako obvykle, noviny favorizovaly politiky a strany, ke kterým měly blíže. V le Figaro a le Matin byly prezentovány hlavně názory a argumenty pravicových politiků, kteří výstavbu podporovali. Zvláště je to patrné u le Matin, který postřehy socialistických poslanců zmínil jen velmi letmo, ale také u le Populaire, který postoje pravicových politiků de facto ignoroval a celé zasedání tak pomyslně „zúžil“ na vystoupení socialistických

337 Noviny se jí věnují mnohem více než např. cestě Painlevého v září 1928.

poslanců, kterým se pochopitelně v článku *Le groupe socialiste a combattu le projet sur les fortifications*³³⁸ za jejich projevy proti výstavbě fortifikací dostalo pochvaly. Komunistická l'Humanité, jejíž titulní stranu dokonce 29. listopadu ozdobila karikatura Maginota, tuto příležitost využila především k tvrdému útoku na socialisty a le Populaire. Cílem ostré kritiky byla technicky vedená argumentace socialistických poslanců, která budila dojem, že ve skutečnosti jejich odhodlání bojovat proti zbrojení a za mír zdaleka není tak velké, což Marcel Cachin ve svém komentáři z 30. listopadu stručně shrnul: „*Postoj socialistů byl zcela pokrytecký a skandální.*“³³⁹ Atakům na SFIO se redaktoři komunistických novin věnovali takřka stejně, jako samotné rozpravě o úvěrech a kritice názorů výstavbu fortifikací obhajujících. Ta se řídila klasickým komunistickým schématem o přípravě imperialistické války. Obě levicová periodika pak kritizovala samotný průběh schvalování, obzvláště rychlé přijetí senátem.

K tomuto procesu pochopitelně pravicový tisk, který přijetí úvěrů s povděkem kvitoval, neměl výhrad. V komentáři *La défense des frontières* uveřejněném ve Figaru z 30. listopadu stručně shrnul důvody pro výstavbu André Chaumeix. V textu se odráží obavy politické pravice z Německa a ukončení okupace Porýní. Na závěr autor konstatuje, že „*Opevněná díla nepředstavují bezpečnost samu o sobě,*“ ale je třeba je doplnit dalšími obrannými prvky. „*Pacifistická politika, jako je ta naší země, nejde bez ostrážitě politiky národní bezpečnosti.*“ Tyto myšlenky dobře odráží dobové politické i vojenské představy.

V únoru 1930 vyrazil Maginot v doprovodu generálů a členů vojenských komisí parlamentu na další inspekci, tentokrát na sever do okolí Lille. Největší pozornost této cestě věnoval le Matin, který o ní psal 15.-17. února a dvakrát se dokonce dostala na titulní stranu. Dne 17. února, kdy šla do tisku Maginotova deklarace z předešlého dne, přineslo trochu rozsáhlejší článek na své 3. straně také Figaro. Zatímco le Populaire tuto událost zcela přešel, l'Humanité ji neváhala propagačně využít. „*Tato vojenská cesta, která probíhá v době, kdy se tolik mluví o míru, ukazuje dostatečně, že francouzský imperialismus se naopak připravuje na válku.*“³⁴⁰ V podobném duchu je zakončen také článek z následujícího dne. Avšak ani redakci l'Humanité tato inspekční cesta zcela zřejmě nebyla událostí velkého významu, neboť jí ve dvou vydáních věnovala jen několik vět.

O průběhu cesty, stejně jako o obsahu Maginotova vyjádření pro tisk, nejpodrobněji informoval le Matin, který měl na místě svého redaktora. Ale i l'Humanité poskytla svým

338 *Le groupe socialiste a combattu le projet sur les fortifications. Le Populaire*, 29. prosinec 1929, roč. 12, č. 2519, s. 1

339 CACHIN, Marcel. *Les Mensonges du Populaire. L'Humanité*, 30. prosinec 1929, roč. 26, č. 11339, s. 1

340 Maginot et Weygand inspectent la frontière du Nord. *L'Humanité*, 16. únor 1930, roč. 27, č. 11387, s. 2

čtenářům sumu základních informací. Ve svém vyjádření pro tisk Maginot konstatoval, že „Není možné podél této hranice provést práce podobné těm, které se provádí na naší severovýchodní hranici, obzvláště v regionu Mety-Thionville, můžeme ale zorganizovat obranu severu jinými prostředky.“ Velký potenciál viděl Maginot v možnosti zaplavit území a v možnosti výstavby lehkých opevnění na zvláště vybraných místech. Celou soustavu pak měly v případě potřeby doplnit parky mobilních fortifikací. V závěru pak zdůraznil, že také sever Francie obdrží kvalitní obranu, což zdejší obyvatelé pamatující na hrůzy německého vpádu a ústup francouzské armády jistě potěšilo.

V půli října 1930 začala v le Matin vycházet 12 dílná série článků s názvem *Comment la France est-elle aujourd'hui défendue?* Její autor Stephane Lauzanne dostal povolení od Maginota k návštěvě fortifikací, a proto mohl čtenářům zprostředkovat svoje bezprostřední pocity. Tím, co viděl, byl zcela evidentně ohromen. S nadšením popisuje podobu opevněného systému, jednotlivých druhů pevnostních objektů i technického vybavení. Jeho pozornosti neunikly ani otázky zaměstnanosti a života dělníků nebo speciality v podobě opevnění v Alpách. Zaujala ho souvislost „*la chaine*“³⁴¹, který poskytuje „úkryt proti všemu překvapení a náhlému vniknutí.“³⁴² Největší sílu tohoto řetězu ale spatřoval v jeho různorodosti³⁴³, která umožňuje dobré přizpůsobení přírodním podmínkám. Udiven nad vyspělostí a mohutností celého komplexu často propadá do nekritického obdivu a glorifikace. „*Práce Herkulova, pro to není jiný výraz*“³⁴⁴ uzavírá jeden ze svých článků. Zřejmý záměr Maginota udělat nově vznikající linii opevnění dobrou reklamou se tedy plně vydařil.

V dubnu 1931 upoutala pozornost novin velká špionážní aféra týkající se úniku informací ze ženíjního velitelství ve Štrasburku. Zatímco le Matin se zabývá především rozplétáním a popisem komplikovaného případu, aniž by se pokusil hledat hlubší příčiny úniku informací³⁴⁵, le Populaire činí pravý opak a sarkastickým jazykem, mnohdy velmi nekorektně, utočí nejen na vojenskou správu. „*Pro posílení prestiže militarismu a nacionalismu je dobré občas vypustit promyšleně nafouknutou aféru a vybičovat tak*

341 Řetěz.

342 LAUZANNE, S. Comment la France est-elle aujourd'hui défendue (1). *Le Matin*, 15. říjen 1930, roč. 47, č. 17010, s. 1

343 Jak sám napsal, navštívil 20 kasemat, ale neviděl dvě stejné.

344 LAUZANNE, S. Comment la France est-elle aujourd'hui défendue (5). *Le Matin*, 19. říjen 1930, roč. 47, č. 17014, s. 1

345 Kromě toho le Matin přináší zajímavou zmínku o prožívání této aféry u alespoň určité části veřejnosti, když popisuje, jak dav lidí vykřikujíc „*Smrt! Utopit! Zastřelit! Oběsit!*“ chtěl obviněné lynčovat. Příčinu je samozřejmě třeba hledat spíše v germanofóbních postojích obyvatelstva, než v hrůze z prozrazeného tajemství železobetonového valu, který je měl chránit.

šovinistické pocity jednodušších lidí.“³⁴⁶ Populaire se snaží dokázat, jak lehké je získat informace o fortifikacích, ať už přímo na stavbě nebo v kancelářích a že zde žádné tajemství ve skutečnosti neexistuje, neboť „se nabízí každému, kdo si je chce vzít.“³⁴⁷ Pod palbou kritiky se kromě systému práce na opevnění ocitají také pravicové noviny, které se dle Populaire příliš koncentrují na „hrozbu“ představovanou německou armádou, ale stavu svých vlastních ozbrojených sil si příliš nevšímají.

Po krátké nemoci zemřel 7. ledna 1932 André Maginot. Již jeho nemoc byla do značné míry věc veřejná. Noviny měly k dispozici oficiální vyjádření doktorů včetně informací typu rychlosti pulsu či tělesné teploty pacienta. Dne 8. ledna přinesly zprávy o jeho úmrtí. Le Matin a le Figaro rozebírají Maginotovy poslední okamžiky života a přípravy na státní pohřeb, což jim spolu s Maginotovým životem poskytlo dostatek námětů na několik dní. Hlavním tématem levicového tisku se 8. ledna stala otázka, zda smrt ministra války povede k pádu vlády. Le Populaire ve svém článku „*Le nationalisme en deuil – M. Maginot est mort hier matin*“³⁴⁸ označil Maginota za šéfa „*militarismu a nacionalistické reakcionářské politiky*.“³⁴⁹ Jako obvykle l’Humanité zvolila ještě ostřejší slovník. Plánovaný pohřeb označila za prostředek vybudování válečné psychózy, kde ostatky bývalého ministra války „*budou ještě několik dnů sloužit nacionalistické propagandě a kapitalistickému šovinismu*.“³⁵⁰ Maginot je zde také obviňován, že „*připravoval smrt pro jiné*.“ K podobným nařknutím ovšem l’Humanité stačilo pouze jeho působení v čele ministerstva války. Vrcholem přístupu komunistických novin představoval kreslený vtíp s názvem *La mort d’un tortionnaire*³⁵¹, v němž je vyobrazen Maginot ve vězení a celou scénu doplňuje komentář: „*Smrt Maginota neamnestovala. Pche... Ona ho postavila před otázku důvěry!*“³⁵² V následujících dnech se na rozdíl od pravicového tisku ten levicový životě, smrti a pohřbu jednoho z „otců“ francouzské linie opevnění příliš nevěnovala.

Nemalou pozornost novin upoutala také oslava výročí 300 let od narození Vaubana. V le Figaru zůstala, vezmeme-li v úvahu účast politických i vojenských špiček státu, lehce upozaděna. Naopak le Matin ji uvedl na titulní straně, a to včetně fotografie zobrazující urnu s Vaubanovým srdcem a u mikrofonu stojícího Daladiera. Oba deníky věnovaly této

346 Qu’ on peut relever dans l’ affaire demesurement grossie des documents voles a Strasbourg. *Le Populaire*, 23. duben 1931, roč. 14, č. 2998, s. 1

347 Tamtéž.

348 Le nationalisme en deuil – M. Maginot est mort hier matin. *Le Populaire*, 8. leden 1932, roč. 15, č. 3257, s. 1

349 Tamtéž.

350 Après avoir fait tuer les autres... Maginot est mort. *L’Humanité*, 8. leden 1932, roč. 29, č. 12078, s. 2

351 Smrt mučitele, popř. smrt kata.

352 *L’Humanité*, 8. leden 1932, roč. 29, č. 12078, s. 1

události zhruba sloupec textu zabývajícího se průběhem ceremonie a výčtem účastníků. Reportéra Figara zaujala přítomnost sovětského vojenského atašé, ten z *le Matin* si více všiml provedení slavnostní výzdoby. Oba pak svůj text doplnili několika málo krátkými citacemi z Daladierova projevu. V několikastránkovém projevu si shodně vybrali pasáže týkající se nadčasovosti Vaubana a jeho významu pro dnešní dobu. Oba také citovali úryvek, kde Daladier ocenil Vaubanovu snahu „uzavřít Francii na jejich přírodních hranicích postavením bariéry fortů schopných zastavit útočníka a **zajistit mír** (podtrž. IF).“³⁵³

Komunistický deník *l'Humanité* tuto událost okomentoval čtyřmi větami v záhlaví na titulní straně. „Včera se oslavoval válečník Vauban. To je aktuální. Bez připomenutí, že bojoval proti desátkům. To je, co by bylo aktuální.“³⁵⁴ Více se již tomuto tématu nevěnoval.

Kompletní přepis obou projevů pak přinesla RGM.

Zhruba 8 měsíců po zahájení svého prvního funkčního období jako předseda vlády vyrazil Daladier v srpnu 1933 na svou první inspekční cestu na opevnění východních hranic. Figaro 30. srpna vydalo jen stručný článek o průběhu jeho cesty a poznacích, které během ní získal. Následujícího dne ještě následoval komentář Luciena Souchona týkající se ovšem spíše obrany a opevnění obecně. Autor zde ovšem jen opakuje obvyklé teze o stálých fortifikacích, nutnosti jejich kvalitních posádek, potřebě dostatečně silné manévrovací armády a hrozbě představované zbrojícím Německem, na kterou Francie musí reagovat udržováním technické převahy, neboť v příštím konfliktu nelze kvůli politické situaci počítat s možností využití momentu překvapení. *le Matin* byl jako obvykle nejspokojenější, ať již co se týká popisu průběhu Daladierovy cesty, tak i jeho výroků, ve kterých vyjádřil svou naprostou spokojenost s pokrokem výstavby a provedením opevněné linie, vřelým přijetím, kterého se mu od místních obyvatel dostalo a jejich „klidným, důstojným a rozhodným postojem.“

Zatímco *le Populaire* se spokojil se dvěma krátkými zprávami, v nichž cituje Daladierovu deklaraci pro tisk, aniž by ji blíže rozebíral či kritizoval, *l'Humanité* využila příležitosti ke svému strašení válkou. Dne 29. srpna hned v záhlaví napsal: „Na oslavu Kellogova paktu: Daladier na východních hranicích. Vzdušné manévry nad Troyes. Odsouzení k smrti v Indočíně.“ Následující článek se vysmívá Daladierově výroku o obranné funkci systému, neboť dle redakce „hrozivá východní opevnění jsou především startovací rampou pro ohromující ofenzívu.“³⁵⁵ Proto je v této Daladierově cestě, stejně

353 La commémoration de Vauban. *Le Figaro*, 31. květen 1933, roč. 108, č. 151, s. 4

354 *L'Humanité*, 1. červen 1933, roč. 30, č. 12588, s. 1

355 Daladier-le-Pacifiste inspecte les fortifications de l'Est. *L'Humanité*, 29. srpen 1933, roč. 30, č. 12677, s.

jako v ostatních inspekcích, viděna příprava další války.

Tři roky po smrti se dostalo Maginotovi velké pocty v podobě monumentálního pomníku přímo na Verdunu. Jeho odhalení se pro pravicový tisk stalo důležitou zprávou dne, neboť jak *le Figaro* tak *le Matin* věnovali této události na svých titulních stranách 18. a 19. srpna 1935 velký prostor. Oba deníky popisují podobu památníku, průběh ceremonie a přináší výtahy z projevů jednotlivých řečníků. Na zásadní rozdíl ve vnímání tohoto momentu pravicovým a levicovým tiskem poukazují již titulky článků. Zatímco *le Matin* přišel s názvem „*France a rendu hier un solennel et émouvant hommage a l'héroïque sergent Maginot*“³⁵⁶, *le Populaire* svůj velmi stručný text z 19. srpna umístěný až na 3. straně nazval prostě „*Un monument a Maginot.*“³⁵⁷ *L'Humanité* se ve svém článku „*L'inauguration du monument à Maginot prétexte á discours*“³⁵⁸ zabývá samotnou inaugurací jen minimálně a hlavní důraz klade na kritiku projevů, především Tardieho, Fabryho a Lebruna. Obviňuje je z fašizace armády a přípravy agresivní války proti Sovětskému svazu.

10.2 Reflexe opevnění v novinách při významných událostech 2. poloviny 30. let

V roce 1936 již drtivá většina Maginotovy linie stála připravena na hranicích a představovala významný příspěvek k obraně Francie. Do druhé poloviny 30. let, která přinesla několik událostí ohrožujících francouzskou bezpečnost, vrcholící německým útokem 10. května 1940, již veřejnost vstupovala s vědomím této skutečnosti. Následující část rozebírá reflexi opevnění v novinách během těchto kritických momentů.

V březnu 1936 přišel okamžik, kterého se celá Francie dlouho obávala. Zkomplikování možné pomoci východním spojencům nikoho ve Francii netížilo tak, jako bezprostřední ohrožení vlastní hranice. Dva dny po remilitarizaci Porýní, tedy 9. března, vychází ve všech sledovaných periodikách první velmi stručné zprávy o obsazení pohraničních fortifikací, které proběhlo „*bez hluku, ale metodicky*“³⁵⁹. Všeobecný klid týkající se nejen

2

356 Francie včera slavnostně a emotivně vzdala hold hrdinnému seržantovi Maginotovi.

357 Un Monument a Maginot. *Le Populaire*, 19. srpen 1935, roč. 18, č. 4572, s. 4

358 L'inauguration du monument à Maginot prétexte á discours. *L'Humanité*, 19. srpen 1935, roč. 32, č. 13394, s. 2

359 La Population d'Alsace et de Lorraine observe un calme absolu. *Le Matin*, 9. březen 1936, roč. 53, č. 18981, s. 3

nástupu na opevnění, ale také civilního obyvatelstva, je z pochopitelných důvodů všude zdůrazňován. Le Matin své vydání doplnil také fotografiemi, paradoxně zobrazujícími mnohem spíše vojáky německé než ty vlastní. V záplavě článků o mezinárodní situaci a různých politických poradách se tyto vojenské informace objevily až na 3. straně všech novin. Následující den se le Populaire jen velmi krátce zmiňuje o pohybech vojenských jednotek, aniž by při tom padlo slovo o fortifikacích a tím pro něj vojenská část mezinárodní krize de facto končí. Le Figaro i le Matin se této oblasti věnují mnohem více.

První z nich vydal v rozmezí 14.-16. března sérii reportáží svého zpravodaje Maurice Noëla z návštěvy Maginotovy linie. Novinář, kterého doprovázel generál Bazoche, shlédnul některou z velkých tvrzí³⁶⁰ u Thionville, snad přímo Hackenberg, který byl častým cílem různých návštěv. V poměrně sugestivním popisu vzhledu „hrozivých obranných mechanismů“³⁶¹ zdůrazňuje nejen jejich sílu a připravenost, ale v závěru vyzdvihuje také nutnost kvalitních velitelů a odhodlaných posádek, protože to ony tvoří ducha obrany. Ačkoliv ve velmi hrubých rysech nastiňuje vzhled povrchových objektů i zařízení „podzemního města“, evokuje jeho popis silný pocit tajemna a skryté síly.

Co se opevnění týká, le Matin se v nejbližších dnech po remilitarizaci Porýní věnoval jednak cestě delegace vojenské komise parlamentu na opevnění severní Francie v oblasti Lille a Maubeuge, ale prostor dostalo také vystoupení ministra války Maurina před vojenskou komisí poslanecké sněmovny. Obě témata samozřejmě poskytla prostor k vyjádření celkové spokojenosti s průběhem obsazení opevněné linie, ale i zmínění drobných a v zásadě nepodstatných nedostatků. V le Figaru není o těchto událostech ani zmínka.

Noviny kromě Populaire přináší také řadu fotografií, obzvláště le Matin. Obvykle se jedná o snímky německých vojáků či těch francouzských, „jdoucích obsadit opevnění naší východní hranice“, méně často pak o vojenskou techniku. Opevnění se objevuje jen ve fotografické příloze Figara z 10. března s názvem „Nos fortifications de l'est...“³⁶² Zachycen je vchodový objekt, dělostřelecký objekt a armovaný příkop.³⁶³ Ačkoliv fotografie nemají valnou technickou kvalitu a prošly také dodatečnými úpravami, překvapivě velice dobře vystihují vzhled jednotlivých staveb a poskytují dobrou představu o jejich podobě.

Zatímco na remilitarizaci Porýní reagoval tisk uklidňujícími články o připravených a

360 Tento výraz on sám neznal či nepoužíval.

361 NOEL, Maurice. La garde sous terre, en Lorraine. *Le Figaro*, 15. březen 1936, roč. 111, č. 75, s. 3

362 *Nos fortifications de l'est...Le Figaro*, 10. březen 1936, roč. 111, č. 70, s. 8

363 S největší pravděpodobností vznikly tyto fotografie na velké tvrzi Hackenberg.

silných fortifikacích, v zářijové krizi roku 1938, kdy již Evropě reálně hrozil vznik ozbrojeného konfliktu, tomu bylo přesně naopak. Vůbec téma francouzské armády se v této době na stránkách novin příliš neobjevuje a pokud již je vydán nějaký text s podobným obsahem, Maginotovu linii zcela pomíjí. Nějaké bližší informace či propagační článek se neobjevuje ani 19. září, kdy se psalo o výročí znovudobití Douaumontu, což nabízelo také dobrou příležitost k připomenutí Maginotovy linie.

Figaro otiskuje 14. září pod názvem „*Notre frontiere est a l'abri de toute surprise*“³⁶⁴ výtah z komuniké ministra Daladiera o částečné mobilizaci a doplnění posádek opevnění, ovšem bez jakýchkoliv bližších informací. Le Matin pro změnu zmiňuje francouzskou linii opevnění v článku „*Des soldats à quatre pattes montent la garde sur la ligne Maginot*“³⁶⁵ umístěném na titulní straně čísla z 18. září. Jeho obsahem, jak již název napovídá, není ovšem Maginotova linie, ale užitečnost psů pro armádu a jejich výcvik... Ačkoliv se ve všech sledovaných novinách objevilo několik článků a fotografií týkajících se pasivní protiletadlové obrany měst, v tisku evidentně nevládnul pocit vlastního ohrožení a možnosti být vtažen do války.

Na začátku září 1939 přišel okamžik, kterému se Francie po 20 let snažila usilovně zabránit. Konflikt, který měl být podle obecného očekávání ještě více vysilující než minulá válka, a proto se ho obyvatelstvo upřímně obávalo, zaklepal na dveře Francie. Titulní strany francouzských novin nejprve zaplavily zprávy o vnitropolitickém jednání, které 3. září 1939 vyvrcholilo vyhlášením války nacistickému Německu. Poté se pozornost přesunula na probíhající polskou kampaň a především francouzský útok do Sárska, který po celé září dobře sloužil propagačním účelům francouzské armády.

Velký prostor byl dopřán také tématu pasivní protiletadlové obrany měst. Častým námětem jsou zprávy o různých cvičeních, ochrana památek a průběh evakuace dětí z ohrožených francouzských měst, vše doprovázeno početnými fotografiemi. Zájem o tuto tematiku plně odráží dobové obavy z masakrů civilních obyvatel nepřátelskými leteckými svazky.

Ve velkém počtu článků o armádách bojujících států, a především té francouzské, se o opevnění mluví jen zcela výjimečně. Občas je popis situace na frontě doplněn mapkou znázorňující průběh Maginotovy a německé Siegfriedovy linie,³⁶⁶ které se paradoxně dostává minimálně stejné pozornosti jako její slavnější francouzské příbuzné. Trochu blíže

364 Naše hranice je zajištěna proti veškerému překvapení.

365 Čtyřnohý voják nastoupil na stráž Maginotovy linie.

366 Tímto názvem, který pochází z 1. světové války, označovali Spojenci linii německých fortifikací na západě. V samotném Německu se používalo jméno Westwall.

se jim věnuje pouze le Matin. Nejprve 8. září na své titulní straně otiskuje komentář Jeana Fabryho s názvem „*La Guerre de forteresse*,“³⁶⁷ čímž také charakterizuje střet na západní frontě. V několika málo řádcích obecně, ale realitě odpovídajícím způsobem popisuje rozmístění německé linie opevnění, její kvality a nezapomene dodat, že je bráněna „*elitními jednotkami*.“³⁶⁸ O Maginotově linii se blíže nezmiňuje. Činí tak až Stephane Lauzanne 14. září komentářem „*Ce que disait André Maginot à propos de la ligne*.“³⁶⁹ Autor zde vzpomíná na svá setkání s bývalým ministrem obrany Maginotem v roce 1930. V zásadě se jedná o ryzí propagandistický článek stavící na odiv kvalitu, různorodost a kontinuitu Maginotovy linie.

K možnosti německého útoku na nejsilněji opevněnou část francouzské hranice na konci svého rozsáhlého článku 29. září Jean Fabry napsal: „*Velký německý útok mezi Rýnem a Moselou by byl nový Verdun, ale několikrát horší. Jako na Verdunu, boj by rychle vzal charakter rozhodující bitvy války. A stejně jako na Verdunu, ani zde by neprošli.*“ Fabry tak podpírá svou předchozí tezi o „pevnostní válce“ a demonstruje svou víru ve fortifikace i poziční způsob vedení boje, kterou evidentně nenalomil ani rychlý pád Polska.

Zahájení německého útoku na samotnou Francii také nepřivedlo pozornost tisku na Maginotovu linii, za což z části může pochopitelně skutečnost, že se hlavní boje odehrávaly jinde. V popisu válečných událostí dostávaly zvláštní místo vzdušné souboje. Velmi často se objevují jejich popisy a výčty spojeneckých úspěchů, především počty sestřelů strojů protivníka. To vše je mnohdy doprovázeno fotografiemi pilotů a vlastních či sestřelených nepřátelských letadel. Důraz na tuto stránku války plně odráží meziválečnou fascinaci těmito stroji, které více než co jiného symbolizovaly technický pokrok a prestiž, což se ovšem nedá říci o fortifikacích.

V drtivé většině případů se o nich píše pouze v souvislosti s válečnými událostmi, a to vždy jen v jedné či dvou větách. Jméno Maginotovy linie se navíc objevuje spíše v souvislosti s nepříjemnými zprávami, ačkoliv se je noviny úspěšně snaží ukázat v dobrém světle. Již 14. května Figaro informuje o útoku přes Ardeny, kde již „*Maginotova linie nestojí.*“ Le Matin píše 17. května o několika malých průnicích lokálního charakteru na západ od Mosely, avšak Figaro již o jeden den později upozorňuje na nebezpečí obchvatu linie ze směru od Montméd. Noviny z 20. a 21. května pak již přináší jen zprávy o velkých, avšak neúspěšných protiútocích. Pochopitelnou zmatkovitost i záměrnou nepravdivost

367 FABRY, Jean. *La Guerre de forteresse*. *Le Matin*, 8. září 1939, roč. 56, č. 20256, s. 1

368 Ve skutečnosti zde v této době stály druhořadé divize.

369 LAUZANNE, Stephane. *Ce que disait André Maginot à propos de la ligne*. *Le Matin*, 14. září 1939, roč. 56, č. 20262, s. 1

zpráv z bojiště, kde se události vyvíjely s nečekanou rychlostí, pak dokládá 22. května otištěný projev Paula Reynauda v senátu, kde přiznává, že německá „*pancéřová divize prorazila na hranici s Belgií přes všechna naše opevnění*“, což se Wehrmachtu ve skutečnosti podařilo již o 8 dní dříve. V této době začalo Figaro vydávat Maginotovy „*Carnets de patrouille*“³⁷⁰, v nichž autor dokumentoval své působení za 1. světové války. Opět je tedy představován spíše jako hrdina 1. světové války než otec ochranného valu.³⁷¹

Za zmínku stojí také krátký článek vydaný 31. května v *le Matin* pod názvem „*La lutte héroïque des hommes d'une casemate*“³⁷² velmi idealizovaně popisující odpor „*v jedné kasematě předsunuté před naší obrannou linií*“, kde celá posádka včetně velitele Bourguignona zahynula. Jednalo se o jednu z prvních, ne-li úplně první zprávu o nešťastném osudu tvrze la Ferté, jejíž celá posádka se kromě 3 vojáků zabitých nepřátelskou dělostřelbou udusila v podzemí svého objektu.

10.3 Závěr

O výstavbě fortifikací se v novinách psalo při různých příležitostech. Nejvíce z pochopitelných důvodů v momentech, kdy se rozhodovalo o přidělení peněz, ať již se jednalo o hlasování o státních rozpočtech nebo schválování zvláštních úvěrů. Podrobně také bývaly, alespoň pravicovým tiskem, zpracovány některé inspekční cesty a čas od času se v tisku objevil i článek věnovaný přímo opevnění. Zprávy o fortifikacích, a to ani ty z března 1927 a listopadu 1929, však nepůsobily žádným senzačním dojmem. Ostatně, Francie stavěla pevnosti již po mnoho staletí a nejednalo se tedy o žádnou novinku. V souboji o zájem veřejnosti tedy opevnění nemohlo porazit bouřlivě se rozvíjející letectvo, ani automobilismus, které na rozdíl od něj nabízely vstup do fascinujícího světa rychlosti, rekordů a „*hrdinských*“ činů. Svou roli sehrála nepochybně také spojitost těchto oborů s veřejným sektorem, což umožňovalo sdělit mnohem více informací než u pevností.

Přístup k budování nové linie opevnění odpovídal politickému ladění daných novin a jejich vztahu ke zbrojení. *Le Matin* a *le Figaro* jej podporovaly stejně jako ostatní obranná opatření, *Le Populaire* a *l'Humanité* proti utrácení za vojenské výdaje protestovaly a téma

370 Volně lze přeložit jako „Zápisky z hlídek.“

371 Představa čtenářů novin o průběhu bojů byla velmi zkreslená, a proto mnozí nepochybně stále věřili ve smysl její existence. V opačném případě by zřejmě i publikování Maginotových vzpomínek vyvolávalo nepříjemné emoce a rozpaky, což by redaktori snažící se morálně podporovat národ v boji jistě nedopustili.

372 *La Lutte héroïque des hommes d'une casemate. Le Matin*, 31. květen 1940, roč. 57, č. 20522, s. 3

opevnění obvykle využívaly k útoku na politické konkurenty. Navíc mu na rozdíl od pravicového tisku obvykle nevěnovaly takovou pozornost.

10.4 Povědomí veřejnosti o Maginotově linii

Nejznámější na Maginotově linii bylo nepochybně její jméno, oficiálně zavedené až v srpnu 1935, neoficiálně používané již několik let. Zřejmě se již nedopátráme, kdo jej vyslovil poprvé. *Le Figaro*³⁷³ za tohoto původce označilo bývalého ministra války André Lefévra, který však zemřel již 5. listopadu 1929 a v této době by byl pro pojmenování francouzských fortifikací zřejmě Paul Painlevé mnohem lepším kandidátem. Vznik označení „Maginotova linie“ je tedy na místě hledat o něco později a spíše v tisku než ve výročí jednotlivých osob.³⁷⁴

Nicméně frekvence jména „Maginotova linie“ v novinách byla zhruba stejně velká, jako velmi rozšířeného označení „fortification de l'Est.“³⁷⁵

Zjistit, co veřejnost o této linii doopravdy věděla, by bylo velmi obtížné. Mnohem snáze lze ovšem odpovědět na otázku, co o ní vědět mohla. Mezi tyto informace patřila nepochybně obecná představa o průběhu a síle v jednotlivých regionech, a to i díky podrobným popisům různých inspekcí. Každý mohl vědět, že nejsilnější opevnění se nachází v Lotrinsku, obzvláště v oblasti Thionville-Mety, úsek podél belgických hranic je sice také opevněn, ale zdaleka ne tak silně a stejně tak na Rýnu a v Alpách stojí slabší fortifikace, které ale díky přírodním podmínkám dostačují k zabezpečení hranice. Jména drtivé většiny tvrzí zůstala veřejnosti utajena. Světlou výjimku představují Hackenberg a Hochwald, dvě největší pevnosti Maginotovy linie, jejichž jména se občas při různých příležitostech na stránkách tisku objevují. Představy o jejich technické podobě, stejně jako o vzhledu všech ostatních pevnostních objektů, měla však veřejnost jen velmi povrchní a mlhavé. Ať již ve vyjádření ministrů z jejich inspekčních cest, nebo článků věnovaných přímo opevnění, se často mluví o mohutných pancéřových kopulích vyzbrojených děly a kulomety. Mnohdy je také zdůrazňována hloubka a velikost podzemních prostor, které jsou často označovány za podzemní města. A některé zveřejňované údaje byly vskutku

373 La ligne Maginot. *Le Figaro*, 17. březen 1936, roč. 111, č. 77, s. 2

374 Mary a Hohnadel k otázce pojmenování uvádějí, že název Maginotova linie začal používat tisk na začátku roku 1935. V srpnu 1935 jej pak ministr války Fabry učinil pro francouzská opevnění na východě oficiálním názvem. MARY, J. Y. HOHNADÉL, A. *Hommes et ouvrages de la ligne Maginot (1)*. 1. vyd. Paříž: Histoire & collections, 2001. s. 17

375 Východní opevnění.

působivé. Fabry 16. června 1935 po svém návratu z inspekce pro tisk konstatoval: „V tomto jediném regionu, který nemá ani 90 km fronty, podzemní galerie mají délku 33 km, největší hloubky jsou mnohdy 120 m pod povrchem země...“³⁷⁶ Zmiňována je samozřejmě také technická vyspělost dokládána obvykle existencí podzemních elektráren, ventilačních systémů a železnice, nebo také výborným maskováním. Např. 15. března 1936 le *Matin* píše: „A není vidět nic: lesíky a mýtiny skrývají hrozivé obranné mechanismy. Málo viditelné a takřka nezranitelné...“³⁷⁷. Zdůrazňování prvních dvou bodů ovšem jasně dominuje.

Těchto několik pojmů odráží, co běžné návštěvníky na Maginotově linii nejvíce zaujalo a stejně tak, co v obecné rovině veřejnost zřejmě věděla. Avšak pozorný čtenář, kterého tato tematika zajímala, si mohl na základě veřejně dostupných informací vytvořit relativně přesnou představu jak o uspořádání linie, tak o vzhledu a vybavení objektů samotných, vyžadovalo to ovšem alespoň občasnou četbu odborných vojenských časopisů a schopnost si informace správně utřídit. Na druhou stranu díky poměrné obecnosti informací a jejich občas poněkud zavádějícímu charakteru vznikaly i zcela mylné představy, což dokládají i dobová zobrazení ohromných mnohapatrových podzemních prostor navzájem pod povrchem země spojených klasickou železnicí a vybavených robustními pancéřovými věžemi. Také tímto způsobem šly interpretovat informace poskytované novinami.

10.5 Propaganda a otázka vzniku mýtu

Vzhledem k rozsahu a umístění Maginotovy linie neexistovala žádná šance před veřejností její výstavbu utajit. Z ryze praktického hlediska tedy bylo nezbytné poskytnout o ní alespoň základní údaje a ukojit tak přirozenou lidskou zvědavost. Ve Francii se ovšem evidentně tato hranice nutnosti překročila, například poskytováním povolení novinářům k návštěvě těchto staveb či jejich zvaním na ministerské inspekce, což ostatně také dokazuje propagační význam těchto cest. Těžko lze ovšem mluvit o cíleném budování mýtu, že opevnění samotné zajistí bezpečnost země a nenarušitelnost jejího území. Ostatně to by bylo v demokratické zemi se svobodou tisku jen obtížně realizovatelné. Zůstávají však dvě otázky, a to do jaké míry měla veřejnost důvod přisuzovat fortifikacím nějakou

376 RUCART, Marc. Où en sont nos fortifications? *Le Matin*, 16. červen 1935, roč. 52, č. 18714, s. 1

377 La visite de la commission de l'armée aux fortifications de l'Est. *Le Matin*, 15. březen 1936, roč. 53, č. 18987, s. 2

významnější úlohu v obraně země a do jaké míry tak skutečně činila.

Levicové noviny, často pomocí výroků svých poslanců v dolní sněmovně, podrobovaly výstavbu fortifikací kritice jak z technického, tak i ideologického hlediska.³⁷⁸ Jistá změna přišla až po zahájení zbrojních programů Lidové fronty na konci roku 1936. Tisk zastupující pravicovou část politického spektra sice ukazoval opevnění v pozitivním světle, ani zde však není cítit snaha povýšit Maginotovu linii na něco více, než co ve skutečnosti představovala. Navíc, nejen on zdůrazňoval rozhodující roli k válce odhodlaného národa, statečné a dobře vyzbrojené armády a elitních pevnostních posádek, které teprve představují tu pravou sílu ve fortifikacích spočívající. Stejně tak se objevovaly také alternativní vojenské názory, ačkoliv ty konformní s francouzskou vojenskou doktrínou samozřejmě převažovaly. Navíc, jak již bylo řečeno, obyvatelstvo se obávalo především hrozby ze vzduchu, což dobře dokládá tisk v září 1939 a květnu 1940, kdy se o fortifikacích na francouzských hranicích prakticky vůbec nepíše a prostředkem uklidňování populace jsou zprávy o pasivní protiletadlové obraně měst. Riziko leteckého bombardování představovalo samozřejmě pro veřejnost bližší nebezpečí, přesto je mírně překvapující, že lidem již několik let strašeným silou německé armády a možností jejího překvapivého útoku se nedostalo uklidnění o nemožnosti podobné akce díky „nedobytné“ Maginotově linii. Navíc, ani pravicový tisk ve dvou výše zmíněných okamžicích francouzské opevnění na východních hranicích nechválí, ačkoliv se ta příležitost přímo nabízela, neboť nepřítel díky její přítomnosti neútočil na vitální místa francouzského průmyslu.

Přesto svědci a účastníci událostí proběhnuvších ve 30. letech o nezdravé víře lidí v Maginotovu linii a jejím špatném vlivu na francouzského ducha hovoří. Winston Churchill poukazuje na zhoubné působení Maginotovy linie na národní bdělost³⁷⁹ a Marc Bloch, který prožil francouzskou katastrofu na vlastní kůži, zašel ještě dále. „Byli jsme totiž vychováni k tomu, vkládat veškerou důvěru do Maginotovy linie, jež byla zbudována s velkými výdaji a vydatnou podporou propagandy.“³⁸⁰ A jejich slova novinové články, dvě knihy uvedené na začátku kapitoly, ale třeba i výroky politiků zčásti potvrzují.³⁸¹ Přesto je

378 Opevnění je zbraň jako každá jiná a protože k míru může vést pouze odzbrojení, není ani výstavba fortifikací přípustná.

379 CHURCHILL W. S. *Druhá světová válka (1. díl – blížící se bouře)*. Přel. Zdeněk Hron. Praha: Lidové noviny 1992. 598 s. ISBN 80-7106-068-2, s. 427

380 BLOCH, M. *Podivná porážka: svědectví z roku 1940*. 1. čes. vyd. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-938-8, s. 43

381 Ačkoliv u již zmiňovaných publikací *La Ligne Maginot - bouclier de la France* a *Une invasion est-elle encore possible?* lze jen stěží odhadnout, jaký byl jejich skutečný propagační vliv. Vzhledem k době jejich vydání se však jedná spíše o zoufalý propagandistický výkřik než promyšlenou součást budování mýtu Maginotovy linie.

nutné přistupovat k těmto vzpomínkám sepsaným až po porážce Francie velmi opatrně, protože Maginotova linie se stala především symbolem tohoto neúspěchu a bylo velmi snadné na ni svést chyby a problémy, které ve skutečnosti nezpůsobila.

Je jisté, že do určité míry ve Francii nezdravá víra veřejnosti v Maginotovu linii existovala. Zřejmě však zdaleka ne tak veliká, jak je občas prezentováno. Navíc, co se podílu na jejím vzniku týká, lze jen stěží obvinít oficiální propagandu a příčiny je tedy nutno hledat spíše jinde.

11. Maginotova linie v boji

Brzy ráno 10. května 1940 zahájila německá armáda útok na západ. Hlavní úkol spočíval na bedrech Skupiny armád A pod velením Gerda von Rundstedta, která měla rychle proniknout Belgií a Lucemburskem, překročit Mázou a zabránit ústupu francouzských a britských vojsk vysunutých do Belgie. Proti nejsilnější části Maginotovy linie stála Skupina armád C, která nedisponovala žádnými tankovými jednotkami a také početně byla ze všech tří německých armádních skupin nejslabší. V jejím čele stál Wilhelm von Leeb, od kterého se očekávalo pouhé střežení hranice a poutání nepřátelských vojsk. Ačkoliv velitelství francouzské armády rozhodně netrpělo nedostatkem zpravodajských informací, německý postup přes Ardeny ji dokonale zaskočil. Zřejmě rozhodující průlom se Němcům podařilo zajistit v bitvě u Sedanu ve dnech 12-15. května, ale rychle postupovali také na severu u města Maubeuge, kde bez větších problémů prorazili linii lehkého opevnění a zaútočili na zdejší kasematy a malé tvrze z týlu. Ačkoliv posádky kladly v rámci možností statečný odpor, přímá palba děl a útoky ženistů je vždy brzy donutily ke kapitulaci. Ráno 15. května 1940 telefonoval Reynaud Churchillovi, což britský ministerský předseda ve svých pamětech zaznamenal takto: „*Hovořil anglicky a bylo zřejmé, že prožívá nervové vypětí: „Jsme poraženi.“ Jelikož jsem okamžitě nereagoval, opakoval znovu: „Prohráli jsme, bitva je ztracena.“*“³⁸² Takový šok způsobilo proražení obrany hranic.

Do 27. května Němci opanovali všechny pevnosti od moře až k levému okraji SF Montmédy. Zde se již 19. května odehrál první a zároveň nejtragičtější střet o tvrz Maginotovy linie. Ačkoliv se malá tvrz la Ferté nacházela zhruba 22 km na jih od německého průlomu u Sedanu, brzy začala překážet rozpínajícím se nepřátelským vojskům, a proto na ni byl 19. května podniknut úspěšný útok, který nikdo z její posádky nepřežil. Ačkoliv její pád neměl větší strategický dosah, Wehrmacht si ověřil účinnost taktiky útoku a francouzské velení zjistilo, jak snadné je tvrz Maginotovy linie dobýt.

Událostmi na severu boje o stálá opevnění neskončily. Po úspěšném dokončení úvodní obkličovací operace začaly německé armády pronikat do hloubky francouzského území, ale ani oblast Maginotovy linie nezůstala v klidu. V noci z 12. na 13. června se stáhly pevnostní jednotky z SF Montmédy. Německé jednotky začaly ze západu pronikat do týlu francouzské linie opevnění. Pro dokončení obkličovacího manévru vyrazila do útoku 14.

³⁸² CHURCHILL, W. S. *Druhá světová válka: jejich nejskvělejší hodina*. přel. Zdeněk Hron. Praha: Lidové noviny, 1993. s. 47

června vojska ze Sárska a o den později zahájil Wehrmacht násilný přechod Rýna. Pro posádky pevnostních objektů začaly krušné časy, neboť útokům z týlu za pomoci přímé palby protitankových děl neměly šanci odolat. Němci se však neodvážili zaútočit na velké tvrze, kromě Fermontu, který nyní spolu s malou tvrzí Ferme Chappy stál na samém západním okraji Maginotovy linie. Dne 21. června se německá armáda pokusila tyto tvrze dobýt. Ačkoliv se jim na několika místech podařilo postoupit až do bezprostřední blízkosti pevnostních objektů, obranná kulometná palba zabránila jakémukoliv úspěchu. Tento pokus stál útočníky 46 mrtvých a 251 raněných.³⁸³ Následující den došlo k podepsání příměří.

Užitečnost Maginotovy linie je často mylně posuzována podle výsledku celé bitvy o Francii. Pro objektivní zhodnocení jejího významu je nutné se od tohoto pohledu oprostít a podívat se, zda splnila do ní vkládané naděje. V zájmu objektivnosti je nutné si ji rozdělit na dvě části. Vezmeme-li v úvahu pouze ty části linie realizované v rámci původní myšlenky³⁸⁴, pevnosti v podstatě splnily své úkoly. Nepřítele ani nenapadlo provést hlavní útok v těchto místech a byl donucen vstoupit do Lucemburska a Belgie. Proto také zůstala ochráněna zdejší průmyslová oblast, především ta v okolí Met. Hlavní část Maginotovy linie tak určila zásadní rysy německého operačního plánu, stejně jako se to podařilo systému Seré de Rivièrse, a plně tak splnila očekávání pevnostních teoretiků i velení francouzské armády. Její úspěšné proražení ze Sárska a přes Rýn³⁸⁵ v půli června 1940, které vyvrcholilo praktickým obklíčením všech pevnostních sektorů, bylo do značné míry umožněno stažením mezilehlých jednotek a v konečném účtování sehrálo pouze podružnou úlohu.

Výstavba lehkých opevnění na severu se neukázala jako dobrý nápad, neboť nepředstavovalo žádný problém tyto linie na několika místech prorazit, čímž velmi rychle ztratily svou obrannou hodnotu. Očekávání tedy tato opevnění nesplnila. Největší podíl viny na tom ovšem nese chybný francouzský odhad o podobě příští války.

Plány opevnit hranice vznikaly v průběhu 20. let, kdy útočná vozba a letectvo ještě zdaleka nedosahovaly svých pozdějších kvalit. Navíc mechanizace byla velmi drahá, a proto k ní panoval ve Francii 20. let jistý odpor. Vrchní vojenští činitelé se nepostavili kladně ani ke knize *Vers l'Armée de Métier*³⁸⁶ Charlese de Gaulla³⁸⁷ vydané v roce 1934.

383 ROMANYCH, M. RUPP, M. *Maginot line 1940: battles on the french frontier*. 1. vyd. Midland House, West Way, Botley, Oxford: Osprey publishing, 2010. 56 s.

384 Tedy opevnění Lotrinska, Rýnu a Alp.

385 Ani na jednom z těchto míst nestály tvrze.

386 GAULLE, Ch. *Vers l'armée de métier*. Nancy, Paříž, Štrasburk: Berger-Levrault, 1934. 215 s.

387 Charles de Gaulle (1890-1970) se proslavil především jako vůdce francouzského odboje po porážce

Autor zde nastínil návrh na vytvoření profesionální armády o 100 000 mužích, která by disponovala velkým množstvím tanků a nákladních aut. Taková armáda by nejen dokázala rychle reagovat na nenadálé události, ale také přenést boj na území protivníka. De Gaulle se nestavěl tolik proti opevnění samotnému³⁸⁸, jako proti statické ochraně celých hranic, ke které francouzské opevnování špelo a zbavovalo tak velitele vůle k iniciativnímu chování.

Nelze říci, že by Francie zásadně podcenila výzkum a budování letectva a mechanizovaných jednotek. V květnu 1940 spolu s Velkou Británií nedisponovaly méně tanky než Německo a ačkoliv se často jednalo o koncepčně zastaralejší stroje ne zcela vhodné k manévrové válce, nad německými tanky pro změnu vynikaly v síle pancéřování a výzbroje. Zatímco však většina těch německých byla umístěna ve vyšších jednotkách na úrovni sboru³⁸⁹, většina francouzských se nacházela v plucích podél celých francouzských hranic. Ačkoliv v druhé polovině 30. let vznikly 4 lehké motorizované divize a mezi lednem a květnem 3 pancéřové divize, k vytvoření vyšší jednotky nedošlo.

V zásadě podobná situace panovala také v letectvu. Kvalitativně se německým stíhacím strojům mohl rovnat sice pouze typ Dewoitine D.520 zaváděný k jednotkám až v roce 1940, ale ostatní francouzské letouny se mohly s těmi německými alespoň měřit, ačkoliv na straně nepřítele byla jasná technická výhoda. Armée de l'Air spolu s Royal air force disponovaly přibližně stejným počtem letadel, jako německá Luftwaffe. Podobně jako u mechanizovaných vojsk však velkou slabinu představovalo jejich rozmístění.

Francouzští vojenští velitelé si do značné míry uvědomovali význam „nových zbraní,“ jejich hlavní problém však tkvěl v neschopnosti si představit, že mohou přinést zcela odlišný průběh války. Dobře tento stav vojenského myšlení vyjádřil Churchill: „Protože jsem tolik let neměl přístup k oficiálním informacím, nechápal jsem, jak velkou revoluci znamenal od poslední války vpád velkého množství rychle se pohybujících těžkých obrněných vozidel. Věděl jsem o ní, ale nezměnilo to mé vnitřní přesvědčení tak, jak bylo zapotřebí.“³⁹⁰ Paradoxně, 2. světová válka se nakonec charakterem bojů podobala více francouzským představám před rokem 1914 než po roce 1918.

Francie v červnu 1940. Brzy po válce odešel do politického ústraní, ale vrátil se v roce 1958. Prosazoval silné postavení prezidenta proti parlamentu a opatrný přístup k evropským integračním smlouvám.

388 Ani známý britský vojenský teoretik Liddel Hart, který zastával pružnou obranu a útok obchvatem, ve své knize *Europe in arms* nevystupuje striktně proti opevnění. Hrozí sice možností jejího obklíčení během jediné noci např. pomocí výsadkových letadel, ale vyzdvihuje jejich obranné možnosti a v zásadě schvaluje jejich výstavbu. (Jaká bude příští pozemní válka? *Právo lidu*. 15. červen 1937. roč. 44.

389 Všechny pod velením Skupiny armád A.

390 CHURCHILL, W. S. *Druhá světová válka: jejich nejskvělejší hodina*. přel. Zdeněk Hron. Praha: Lidové noviny, 1993. s. 48

12. Závěr

Stejně jako motorizace je pro meziválečné období charakteristická nová vlna výstavby pevnostních systémů. Avšak mohutné linie fortifikací nestavěly pouze státy s obrannou vojenskou doktrínou, ale také státy, které plánovaly vojenskou agresi. Nejlepší příklad představovalo Německo a SSSR. Nacistické opevnění sice mělo poněkud odlišnou koncepci, ale stejně jako Maginotova linie se bez přerušení táhlo podél celé německé hranice, západní i východní, zatímco SSSR důsledně dodržoval rozdělení opevnění na sektory a o souvislou linii se nepokoušel.

Francouzský systém zásadním způsobem ovlivnil podobu dalších evropských opevnění. Přímá spolupráce skrze probíhala s Polskem³⁹¹ a Československem, které disponovalo dostatkem prostředků na to, aby mohlo francouzskou koncepci v plnosti převzít. Tato spolupráce probíhala skrze návštěvy československých důstojníků na Maginotově linii a působení francouzských fortifikačních odborníků přímo v Československu. Zdejší pevnostní architekti však ke svému vzoru nepřistupovali nekriticky, a proto se jejich dílo v mnohém odlišovalo. V obecné rovině lze československé opevnění označit za účelněji navržené, zbavené drahých nadbytečností či zbytečně složitých zařízení. Nejvýraznější odlišností československého systému je větší důraz na rozptýlení objektů tvrzí a výstavba souvislých linií lehkého opevnění, která však používala jednotný „vzorkovník“ a byla centrálně kontrolována.³⁹² Skrze Československo se francouzská pevnostní škola dostávala dále na východ do Jugoslávie a Ruska.

V armádě, včetně její výzbroje a vojenského myšlení, se obvykle odráží zahraničněpolitická i vnitropolitická situace daného státu, jeho ambice, obavy i zbožná přání. Pro Francii mezi dvěma světovými válkami to platí dvojnásob. Po nejhorší válce ve svých dějinách netoužila po ničem jiném než míru a jistotě vlastní bezpečnosti. Znepokojena výsledkem mírové konference sledovala postupný ústup ze svých mezinárodních pozic, které vyměňovala za bezpečnostní garance, k nimž měla sama skeptický postoj. Za tento ústup si ovšem do značné míry mohla sama, neboť se obávala provádět samostatnou zahraniční politiku ještě v době, kdy jí to její vojenská síla

391 Více DUBÁNEK, M. Srovnávací studie polského a československého opevnění ve vztahu k francouzské Maginotově linii. In *Ročenka 2006: Vojenský historický archiv, III. Odbor VÚA Praha*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Avis, 2007. s. 57-82

392 Více STEHLÍK, E. Srovnávací studie polského a československého opevnění ve vztahu k francouzské Maginotově linii. In *Historie a vojenství*, 1999, č. 4, s. 814-847

umožňovala.

Otázka, zda svou bezpečnost pojistit opevněním, pro Francii ve skutečnosti nikdy neexistovala. Stejně tak se relativně brzo došlo k závěru, že tyto fortifikace musí být ve stálém provedení a umístěné na hranicích. Také z diplomatického hlediska byla tato varianta přijatelnější, než v době sbližování s Německem a uvolněné atmosféry druhé poloviny 20. let roztáčet nové kolo zbrojení, ačkoliv tento důvod hrál spíše podružnou úlohu.

Přestože opevnění představovalo spíše zbraň pro jiný způsob válčení než ten, kteří mnozí správně předvídali, nejednalo se z vojenského hlediska, ani s přihlédnutím k budoucímu vývoji, o regresivní krok, který by sám o sobě musel předznamenávat budoucí vojenské i politické směřování Francie. Avšak již v době vzniku začali politici i armádní velení do tohoto projektu promítat své představy odrážející panickou hrůzu obyvatelstva z války, i víru generálů v zaběhnuté postupy, které jim přinesly vavříny vítězství, což se brzy projevilo v ignorování myšlenek pevnostních teoretiků a začátkem opevňování hranice s Belgií. Ani zahájení zběsilého stavění lehkých objektů podél celých hranic ale nemuselo samo o sobě naznačovat cestu k blížící se katastrofě. V podstatě totéž začalo o několik let později dělat Německo, které současně vyvinulo proslulou taktiku Blitzkriegu.

Pro Francii, stejně jako pro Československo, se stále opevnění stalo drogou, na které se stávala postupně více a více závislá. Jakmile jednou začala opevňovat, již nedokázala skončit. Přesto tato stavba a vše s ní spojené je mnohem spíše důsledkem procesů zahájených většinou po 1. světové válce či krátce po ní. Její funkce jako formujícího faktoru meziválečných dějin Francie je mnohem menší. Pro obyvatelstvo, včetně vojenských a politických představitelů, představovala projekt, do kterého mohli promítat svá přání a touhy, odrážejíc tak své hledání jistoty v nejisté době a vyjadřující nedůvěru k Francii samé. Zde je nutno hledat příčiny vzniku přeceňování možností Maginotovy linie. Tato opevněná bariéra tak spíše než porážku v roce 1940 symbolizuje vojenství meziválečné Francie a zčásti i její vnitropolitickou a zahraničněpolitickou situaci. O příčinách květnové katastrofy již vzniklo mnoho teorií obviňujících vojenské velitele, armádu, politiky nebo celou společnost. Z ryze vojenského hlediska je na vině pouze chybná válečná doktrína, skutečné důvody jsou však hlubší. Za prohranou válku ovšem nemohla Maginotova linie. Francie prohrála ze stejného důvodu, proč v tento železobetonový val tolik věřila.

Fortifikační slovník

bastion – pětiboká bašta představující základní prvek bastionového opevnění. Disponovala dvěma krátkými boky sloužícími k ochraně kurtiny a sousedních prvků. Čelní stranu orientovanou směrem k nepříteli tvořily dvě do špičky uspořádané zdi zvané líce. Dlouhý vývoj bastionového opevnění poskytl dostatek času pro vznik velkého množství často velmi odlišných technických provedení.

citadela – samostatný objekt tvořící součást opevněných měst. Posádka se do ní mohla uchýlit v případě proražení hradeb a dále zde klást odpor. Stejně tak citadela, obvykle umístěná na dominantním místě, sloužila k udržování moci majitele města nad místním obyvatelstvem.

čára obrany – pomyslná čára vznikající protažením líce bastionu. V místě, kde protínala kurtinu začínal v ideálním případě bok sousedního bastionu, který s ní svíral pravý úhel, což umožňovalo nejlepší postřelování příkopu a krytí sousedních prvků. Ne vždy se ovšem tato zásada dodržovala.

eskarpa – zeď příkopu situovaná na straně obránce.

fest – uskupení několika vzájemně se doplňujících pevností a pevnostních prvků pod jedním taktickým velením. Tento výraz se používá především pro označení pevností budovaných Německem v období před 1. světovou válkou.

flankování – neboli boční palba. Způsob střelby, kdy palba nesměřuje proti ale kolmo na nepřátelský postup. Na rozdíl od čelní palby tedy nebrání přiblížení k linii odporu, avšak na nepřítele, který se ocitne v její blízkosti, může vést velmi efektivní křížovou palbu. Systém boční palby navíc umožňuje krytí střílejících orgánů proti nepřátelskému ostřelování.

fort – druh pevnostního objektu používaný od napoleonských válek až po 1. světovou válku, což umožnilo vznik mnoha velmi odlišných typů. Forty se obvykle umísťovaly do kruhu kolem strategicky významných měst, ale mohly stát také samostatně hlídající např. průsmyky nebo důležité cesty.

glacis – česky koliště. Mohutný zemní val kryjící kontraeskarpovou stěnu příkopu. Při dobývání bastionových pevností se zde obvykle odehrával rozhodující boj.

luneta - samostatný prvek většinou bastionového opevnění ve tvaru pětiúhelníku s dvěma dlouhými líci sbíhajícími se do špičky směřující k nepříteli. Obvykle se umísťoval na

krytou cestu či na glacis.

kaponiéra – speciální pevnůstka určená na obranu příkopu. Objevuje se od začátku výstavby polygonálního opevnění až do meziválečného období. Kaponiéry se dělí na vnitřní (francouzsky caponière) umístěné na eskarpové straně příkopu a vnější (francouzsky coffre) umístěné na kontraeskarповé straně příkopu.

kasemata – neboli střelecká místnost, je uzavřený prostor v pevnosti vybavený střílnami. Ve francouzské vojenské meziválečné terminologii se výraz casemate používal také pro samostatný betonový objekt určený k vytváření palebné přehrad.

kleště – prvek protáhlého tvaru umístěvaný před kurtinou, který sloužil k její ochraně proti nepřátelským projektilům a pěchotní obraně příkopu.

kopule – statický pancéřový objekt na střeše objektu, jehož primární úkol je vést střelbu proti nepříteli.

krytá cesta – cesta a pěchotní střelecká postavení na kontraeskarповé straně příkopu bastionových a mnoha polygonálních pevností. Umožňovala účinnou obranu glacis a obvykle představovala první linii obrany bastionových i polygonálních front.

kurtina – zeď spojující dva bastiony

noyau – česky jádro, se nazýval opevněný střed, obvykle město, polygonálních nebo fortových pevností, který sloužil jako poslední útočiště v případě proražení okolní linie fortů.

pevnostní systém – komplexní zabezpečení státu nebo rozsáhlého území fortifikacemi, obvykle stálými.

polní opevnění – vzniká těsně před začátkem nebo v průběhu konfliktu. Není finančně ani časově náročné, ale neposkytuje takovou ochranu jako opevnění stálé. Obránce v něm usazený obvykle nepočítá s dlouhodobějším odporem.

polopermanentní opevnění – původně polní opevnění vyztužené různými prvky stálých fortifikací

ravelin – samostatná pevnůstka trojúhelníkovitého tvaru představující charakteristický prvek bastionové opevnění. Umísťovala se do příkopu před kurtinu, kterou svou masou kryla. Ravelin umožňoval bránit nejen příkop, ale především znemožnit nepříteli, který již obsadil krytou cestu, v dalším postupu.

reduit – u bastionového opevnění pevnůstka umístěná uvnitř ravelinu, umožňující jeho obranu v případě, že by nepřítel tento objekt dobyl. U reduitového fortu pak rozsáhlý objekt v jeho týlu určený k poslednímu odporu.

rohová hradba – dva kurtinou spojené půlbastiony předsunuté před bastionovou frontu

např. za účelem blokování výhodného místa pro útok či jen oddálení obléhacích prací.

stálé opevnění – vzniká většinou v průběhu několika let před očekávaným konfliktem a vyžaduje velké množství práce a finančních prostředků, z čehož vyplývá také předpoklad dlouhodobé obrany.

tvrz – v období mezi světovými válkami se tímto termínem označovalo několik objektů navzájem spojených podzemím, kde se nachází kasárny, sklady munice a další týlová zařízení umožňující posádce dlouhodobý odpor. Tvrze jsou přímým nástupcem fortů. Francouzské tvrze se rozdělovaly na velké (gros ouvrage) a malé (petit ouvrage), které na rozdíl od prvně zmíněných disponovaly jen 1-4 objekty, obvykle bez dělostřelecké výzbroje.

věž - v moderním opevnění pancéřový prvek na stropě objektu určený k pozorování nebo palbě. Rozdělují se na nepohyblivé a pohyblivé, které se mohou otáčet a vysouvat. Otočné a výsuvné věže představovaly hlavní dělostřeleckou zbraň Maginotovy linie.

zvon – statický pancéřový prvek na střeše objektu určený k pozorování a to jak pro potřeby dělostřectva, tak pěchotních zbraní. Obvykle vyzbrojen kulometem.

Seznam literatury

Monografie

- ADAMWHITE, A. *France and the Coming of the Second World War 1936-1939*. 1. vyd. Londýn, New Jersey: Frank Cass, 1977. 434 s. ISBN 0 7146 3035 7
- BÍLEK, J. *Evropská stálá opevnění 1918-1945*. 1. vyd. Náchod: Okresní muzeum v Náchodě, 1988. 61 s.
- BLUM, M. RÁBOŇ, M. *Přepadení*. 1. vyd. Brno: Společnost přátel československého opevnění Brno, 2002. 582 s. ISBN 80-86463-10-9
- DUFFY, Ch. *Kámen a oheň: bastionová pevnost, její zrod a vývoj v dějinách pevnostního válečnictví*. přel. Sparlingová. Brno: Books bonus-memorabilia, 1998. 240 s. ISBN 80-7242-002-X
- FERRO, M. *Dějiny Francie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2006. s. 692. ISBN 80-7106-888-8
- GILBERT, M. *First world war*. 1. brit. vyd. Londýn: Weidenfeld and Nicolson. The Orion publishing group, 1994. 554 s. ISBN 0-297-81312-9
- HOHNADÉL, A. TRUTTMANN, M. *Guide de la ligne Maginot: des Ardennes au Rhin, dans les Alpes*. 1988. 96 s.
- HOLSTEIN, Ch. *Verdun: Fort Douaumont*. 1. vyd. Barnsley: Leo Cooper, 2002. 192 s. ISBN 0-85052-899-2.
- HUGHES, J. M. *To the Maginot line: the politics of french military preparation in the 1920's*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1971. 296 s. ISBN-13: 978-0-674-89310-8
- KAPLAN, V. *Evropská stálá opevnění v období mezi dvěma světovými válkami*. 1. vyd. Náchod: Okresní muzeum Náchod, 1984. 35 s.
- KAUFMANN, J. E. JURGA R. M. *Fortress Europe: european fortifications of world war II*. Da Capo Press, 2002. 431 s. ISBN 0-306-81174-X
- KAUFMANN, J. E. KAUFMANN, H. W. *Fortress France-the Maginot line and french defenses in WWII*. 1. vyd. Mechanicsburg: Stackpole books, 2007. 200 s. ISBN 978-0-8117-3395-3
- KIELMANSEGG, P. G. *Deutschland und der Erste Weltkrieg*. 2. vyd. Stuttgart: Klett-Cotta, 1980. 755 s. ISBN 3-12-915070-6.
- KOLEKTIV. *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 2. vyd. Praha: Libri,

2006. 555 s. ISBN 80-7277-096-9
- KUPKA, V. *Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 486 s. ISBN 80-7277-254-6
- KUPKA, V. *Boje o francouzské pevnosti během německo-francouzské války 1870-71*. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint, 2009. 567 s. ISBN 978-80-86011-38-7
- KUPKA, V. *Průvodce po Maginotově linii*. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint, 1998. 88 s. ISBN 80-86011-02-X
- MARY, J. Y. HOHNADEL, A. *Hommes et ouvrages de la ligne Maginot (1)*. 1. vyd. Paříž: Histoire & collections, 2001. 181 s. ISBN 2 908 182 882
- MARY, J. Y. HOHNADEL, A. *Hommes et ouvrages de la ligne Maginot (2)*. 1. vyd. Paříž: Histoire & collections, 2001. 222 s. ISBN 2-908182-97-1
- MARY, J. Y. HOHNADEL, A. *Hommes et ouvrages de la ligne Maginot (3)*. 1. vyd. Paříž: Histoire & collections, 2003. 246 s. ISBN 2-913903-88-6
- MILLER, S. E. *Military strategy and the origins of the First world war*. New Jersey: Princeton university press, 1985. ISBN 0-691-07679-0
- MORAVCOVÁ, D. BĚLINA, P. PEČENKA, M. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994. 133 s. ISBN 80-85241-70-6
- MÜNCH, M. *Verdun – mythos und Alltag einer Schlacht*. 1. vyd. München: M-Press, 2006. 565 s. ISBN 3-89975-578-2
- NOVÁK, Z. PILECKÁ, Z. *Pevnosti Maginotovy linie v boji I*. 1. vyd. Brno: Společnost přátel československého opevnění. 72 s.
- POLÍVKA, J. *Boj o pevnosti Liège, Namur, Maubeuge a Antverpy v r. 1914*. Praha: Válečná škola 1924/1925.
- RÁBOŇ, M. *Maginotova linie: hranice z betonu a oceli*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství a vydavatelství Společnost přátel československého opevnění, 1997. 145 s. ISBN 80-238-2314-0
- ROMANYCH, M. RUPP, M. *Maginot line 1940: battles on the french frontier*. 1. vyd. Midland House, West Way, Botley, Oxford: Osprey publishing, 2010. 96 s. ISBN 978 1 84603 499 2
- STEHLÍK, E. *Lexikon tvrzí československého opevnění z let 1935-38*. 4. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint, 1996. 71 s. ISBN 80-900299-3-0
- VAROQUI, R. C. *Maginotova linie – dělostřelecká tvrz A 19 Hackenberg*. přel. Kupka. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem, 1998. 91 s. ISBN 80-86011-03-8

VIVEN, R. *Evropa dvacátého století*. 1. čes. vyd. Praha: Vyšehrad, spol. s. r. o. 2002. 560 s. ISBN 978-80-7021-735-1

YOUNG, R. J. *France and the origins of the Second world war*. 1. vyd. Londýn: Macmillan press LTD 1996. 191 s. ISBN 0-333-57552-0

Články a studie

BERNEDE, A. Des systèmes des rideaux défensifs de Séré de Rivières à la ligne Maginot: evolution du concept de fortification français. In *Fortifikace a obrana státu*. 1. vyd. Praha: Historický ústav armády České republiky, Česká komise pro vojenské dějiny, 1995. s. 4-24

DUBÁNEK, M. Srovnávací studie polského a československého opevnění ve vztahu k francouzské Maginotově linii. In *Ročenka 2006: Vojenský historický archiv, III. Odbor VÚA Praha*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Avis, 2007. s. 57-82

DUBÁNEK, M. Zapomenuté tvrže Maginotovy linie. In *Novodobé fortifikace*, 2005, č. 12, s. 35-44. ISSN 1214-1704

DUMEK, J. Sláva a pád Maginotovy linie. In *Armádní technický magazín*, srpen 1990, roč. 22, č. 8, s. 8-9. ISSN 0322-8401

van EVERA, S. The cult of the offensive and the origins of the First world war. In *Military strategy and the origins of the First world war*. Steve E. Miller. New Jersey: Princeton university press, 1985.

KUPKA, V. Alpská Maginotova linie. In *Armádní technický magazín*, prosinec 1992, roč. 24, č. 12, s. 9-10. ISSN 1210-2849

KUPKA, V. Maginotova linie na Korsice (1). In *Armády, technika, militaria - ATM*, září 2005, roč. 37, č. 9, s. 58-61. ISSN 1210-2849

KUPKA, V. Maginotova linie na Korsice (1). In *Armády, technika, militaria - ATM*, říjen 2005, roč. 37, č. 10, s. 68-71. ISSN 1210-2849

KUPKA, V. Verdun. In *Armádní technický magazín*, únor 1996. roč. 28, č. 2, s. 28-31

KUPKA, V. Méně známá výstavba na Maginotově linii. In *Armádní technický magazín*, březen 1993, roč. 25, č. 3, s. 9-10. ISSN 1210-2849

MASSING, M. Verdunský pevnostní prstenec (1. část). In *Novodobé fortifikace*, 2000, č. 5, s. 31-39

MASSING, M. Verdunský pevnostní prstenec (2. část). In *Novodobé fortifikace*, 2001, č. 6, s. 33-41

PALLUD, JEAN. The Maginot line. In *After the battle*. č. 60. Battle of Britain

International Limited

RÁBOŇ, M. Maginotova linie stále neznámá? In *Armádní technický magazín*, srpen 1991, roč. 23, č. 8, s. 8-9. ISSN 0322-8401

RÁBOŇ, M. La Ferté dobytá. In *Armádní technický magazín*, červenec 1990, roč. 22, č. 7, s. 8-9. ISSN 0322-8401

RÁBOŇ, M. Obří tvrže. In *Armádní technický obrazový magazín*, červen 1992, roč. 24, č. 6, s. 7-8. ISSN 0322-8401

RÁBOŇ, M. Malá tvrz Rohrbach. In *Fortsborník 1*. Brno: Společnost přátel československého opevnění Brno, 1993. s. 66-70.

RÁBOŇ, M. A-19 Hackenberg. In *Fortsborník 2*. Brno: Společnost přátel československého opevnění Brno, 1996. s. 31-40.

STEHLÍK, E. Srovnávací studie polského a československého opevnění ve vztahu k francouzské Maginotově linii. In *Historie a vojenství*, 1999, č. 4, s. 814-847.

ZDOBINSKÝ, M. Maginotka z blízka. In *Armádní technický magazín*, říjen 1991, roč. 23, č. 10, s. 19. ISSN 0322-8401

Internet a elektronické zdroje

<http://www.fortiffsere.fr>

<http://www.fortdeloncin.com>

<http://www.verdun-douaumont.com>

<http://www.france-politique.fr>

VERMEULEN, C. VERMEULEN, V. *Atlas CORF (CD-ROM)*.

Seznam pramenů

Encyklopedie

Larousse du XXe siècle. edit. Paul Augé. Paříž: Librairie Larousse, 1930. sv. 3. 1156 s.

Larousse du XXe siècle. edit. Paul Augé. Paříž: Librairie Larousse, 1931. sv. 4. 1068 s.

Paměti a jiné

BLOCH, M. *Podivná porážka: svědectví z roku 1940*. 1. čes. Vyd. Praha: Argo, 2007. 199 s. ISBN 978-80-7203-938-8

BLUM, L. *Ohne Abrüstung kein Friede: die französische Sozialdemokratie im Kampf um die Organisations des Friedens*. Berlin: J. H. W. Dietz Nachf., 1931. 96 s.

CLEMENCEAU, G. *Velikost a bída jednoho vítězství*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1930. 415 s.

COLONEL X. *La Ligne Maginot: bouclier de la France*. 1. vyd. Paříž: Nouvelles Éditions Excelsior, 1939. 126 s

DALADIER, E. *The defence of France*. Londýn: Hutchinson & CO. 230 s.

de GAULLE, Ch. *Válečné paměti 1940/1944*. přel. Svetožár Pantůček. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1989. 606 s. ISBN 28-011-89

GINISTY, P. GAGNEUR, M. *Histoire de la guerre par les combattants III – Verdun*. Paříž: Librairie Garnier Frères, 1921. 460 s.

GINISTY. *Douaumont: Souvenir de l'Ossuaire*.

CHAUVINEAU, Louis. *Une invasion est-elle encore possible?* 1. vyd. Paříž: Berger-Levrault, 1939. 219 s.

CHURCHILL, W. S. *Druhá světová válka: blížící se bouře*. přel. Zdeněk Hron. Praha: Lidové noviny, 1992. 598 s. ISBN 80-7106-068-2

CHURCHILL, W. S. *Druhá světová válka: jejich nejskvělejší hodina*. přel. Zdeněk Hron. Praha: Lidové noviny, 1993. 618 s. ISBN 80-7106-069-0

LOBLIGEOIS. *Réflexions sur la fortification permanente*. 1. vyd. Paříž: 1932. 275 s.

PÉRICARD, J. *Rekové verdunští*. přel. Václav Vítinger. Praha: Družina československých legionářů, 1927. 268 s.

PÉTAİN, H. P. *Bitva u Verdunu*. Přel. Jaroslav Novák. Praha: Svaz československého důstojnictva, 1929. 129 s.

VÍTĚZ, L. *Sláva a pád Maginotovy linie a Verdunu*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1941. 143 s.

Periodika

Le Figaro. Paříž: 1854-. Vychází denně (od 1866) ISSN 0182-5852

L'Humanité. Paříž: Parti communiste français (od 1920), 1904-. Vychází denně. ISSN 0242-6870

Le Matin. Paříž: Boul & Faus, 1884-1944. Vycházel denně.

Le Populaire. Paříž: La Section française de l'Internationale ouvrière, 1916-1940, 1942-1970. Vycházel denně.

Revue du génie militaire. Paříž: Berger-Levrault, 1887-1914, 1921-1939, 1946-1959. Vycházel 1887-1894 dvouměsíčně, 1895-1932 měsíčně, 1932-1959 dvouměsíční.

Revue militaire française (od 1937 *Revue militaire générale*). Paříž: Berger-Levrault. Vycházel měsíčně.

Archivní materiály

Vojenský historický archiv-Vojenský ústřední archiv. Fond Vojenská kancelář prezidenta republiky.

Ostatní

Jaká bude příští pozemní válka? *Právo lidu*. 15. červen 1937. roč. 44.

von SCHWARZ, A. La fortification moderne. *Revue d'artillerie*, květen 1927, roč. 50, sv. 99, s. 499-644

Terenní průzkum Verdunu a Maginotovy linie provedený v roce 2010.

Seznam příloh

Příloha 1 – Obrazová příloha ke kapitole Budoucí opevnění

Příloha 2 – Mapa Maginotovy linie, modelový příklad ideálního uspořádání Maginotovy linie

Příloha 3 – Tvrze a kasematy francouzského a československého opevnění

Příloha 4 - Fotografie